

พระคัมภีร์
ชาดก และ อรรถกถาชาดก
บาลี - ไทย
เล่ม ๑๐
(บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๑)

JĀTAKAPĀLI and JĀTAKATṬHAKATHĀ
Pāli - Thai
Volume X
(Pāli Part IV First Section)

ฉบับภูมิพลโลก

พุทธศักราช ๒๕๕๔

สารบัญ
พระคัมภีร์ชาดก และ อรรถกถาชาดก
บาลี-ไทย เล่ม ๑๐
(บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๑)

เรื่อง	หน้า
ติคนิบาต	
๑. สังกัปปวรรค	
๑. สังกัปปปราศชาดก (๒๕๑)	๑
๑. พรรณนาสังกัปปปราศชาดก (๒๕๑)	๓
๒. ติลมุกฺขิชาดก (๒๕๒)	๒๐
๒. พรรณนาติลมุกฺขิชาดก (๒๕๒)	๒๑
๓. มณิกัณฐชาดก (๒๕๓)	๓๗
๓. พรรณนามณิกัณฐชาดก (๒๕๓)	๓๘
๔. กุณทกกุจฉินิธวชาดก (๒๕๔)	๔๕
๔. พรรณนากุณทกกุจฉินิธวชาดก (๒๕๔)	๕๐
๕. สุกชาดก (๒๕๕)	๕๕
๕. พรรณนาสุกชาดก (๒๕๕)	๖๖
๖. ชรุทปานชาดก (๒๕๖)	๗๔
๖. พรรณนาชรุทปานชาดก (๒๕๖)	๗๕
๗. กามฉีจันทชาดก (๒๕๗)	๘๑
๗. พรรณนากามฉีจันทชาดก (๒๕๗)	๘๒

(๔๘)

เรื่อง	หน้า
๘. มัณฑุราชชาดก (๒๕๘)	๑๑๕
๘. พรรณนามัณฑุราชชาดก (๒๕๘)	๑๑๖
๙. ติริติวัจฉชาดก (๒๕๙)	๑๒๘
๙. พรรณนาติริติวัจฉชาดก (๒๕๙)	๑๒๙
๑๐. ทูตชาดก (๒๖๐)	๑๔๑
๑๐. พรรณนาทูตชาดก (๒๖๐)	๑๔๒
ประมวลชาดกที่มีในสังกัดปวรรคนี้	๑๔๕

๒. ปทุมวรรค

๑. ปทุมชาดก (๒๖๑)	๑๕๐
๑. พรรณนาปทุมชาดก (๒๖๑)	๑๕๑
๒. มุทุปาณีชาดก (๒๖๒)	๑๕๗
๒. พรรณนามุทุปาณีชาดก (๒๖๒)	๑๕๘
๓. จุลลปโลภนชาดก (๒๖๓)	๑๖๑
๓. พรรณนาจุลลปโลภนชาดก (๒๖๓)	๑๖๒
๔. มหาปนาทชาดก (๒๖๔)	๑๘๒
๔. พรรณนามหาปนาทชาดก (๒๖๔)	๑๘๓
๕. ชุรีปชาดก (๒๖๕)	๑๙๕
๕. พรรณนาชุรีปชาดก (๒๖๕)	๑๙๖
๖. วาตักคตินทวชาดก (๒๖๖)	๒๐๒
๖. พรรณनावาตักคตินทวชาดก (๒๖๖)	๒๐๓

เรื่อง	หน้า
๗. สุวรรณกั๊กกฏกษาดก (๒๖๗)	๒๑๒
๗. พรรณนาสุวรรณกั๊กกฏกษาดก (๒๖๗)	๒๑๓
๘. อารามทุสกษาดก (๒๖๘)	๒๒๓
๘. พรรณนาอารามทุสกษาดก (๒๖๘)	๒๒๔
๙. สุษาดกษาดก (๒๖๙)	๒๓๑
๙. พรรณนาสุษาดกษาดก (๒๖๙)	๒๓๒
๑๐. อุฎกษาดก (๒๗๐)	๒๔๕
๑๐. พรรณนาอุฎกษาดก (๒๗๐)	๒๔๖
ประมวลษาดกที่มีในปทุมวรรคนี้	๒๕๓

๓. อุทปานวรรค

๑. อุทปานทุสกษาดก (๒๗๑)	๒๕๔
๑. พรรณนาอุทปานทุสกษาดก (๒๗๑)	๒๕๕
๒. พยัคฆษาดก (๒๗๒)	๒๖๑
๒. พรรณนาพยัคฆษาดก (๒๗๒)	๒๖๒
๓. กัจฉปษาดก (๒๗๓)	๒๗๒
๓. พรรณนากัจฉปษาดก (๒๗๓)	๒๗๓
๔. โลกษาดก (๒๗๔)	๒๘๐
๔. พรรณนาโลกษาดก (๒๗๔)	๒๘๑
๕. รุจิรษาดก (๒๗๕)	๒๙๐
๕. พรรณนารุจิรษาดก (๒๗๕)	๒๙๑

(๕๐)

เรื่อง	หน้า
๖. กุรุธรรมชาดก (๒๗๖)	๒๕๔
๖. พรรณนากุรุธรรมชาดก (๒๗๖)	๒๕๕
๗. โรมชาดก (๒๗๗)	๓๔๐
๗. พรรณนาโรมชาดก (๒๗๗)	๓๔๑
๘. มหีสชาดก (๒๗๘)	๓๕๐
๘. พรรณนามหีสชาดก (๒๗๘)	๓๕๑
๙. สตปิตตชาดก (๒๗๙)	๓๕๗
๙. พรรณนาสตปิตตชาดก (๒๗๙)	๓๕๘
๑๐. ปุณฺณทศกชาดก (๒๘๐)	๓๖๕
๑๐. พรรณนาปุณฺณทศกชาดก (๒๘๐)	๓๗๐
ประมวลชาดกที่มีในอุทฺตปทานวรรคนี้	๓๗๔

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

คำย่อ	คำเต็ม	
วิ. มหาวិภงค.	วินยปิฎก	มหาวิภงค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภงค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. สී.	ทีฆนิกาย	สีลภขนุทธคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคค
ม. มุ.	มชฺฉนิมิกาย	มูลปณณาสก
ม. ม.	มชฺฉนิมิกาย	มชฺฉนิมปณณาสก
ม. อุ.	มชฺฉนิมิกาย	อุปริปณณาสก
สํ. ส.	สํยุตตนิกาย	สคาถวคค
สํ. นิ.	สํยุตตนิกาย	นิตานวคค
สํ. ขนุธ.	สํยุตตนิกาย	ขนุทธวคค
สํ. สฬา.	สํยุตตนิกาย	สฬายตนวคค
สํ. มหา.	สํยุตตนิกาย	มหาววคค
อง. เอกก.	องคฺคตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคฺคตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต
อง. ดิก.	องคฺคตฺตรนิกาย	ดิกนิปาต
อง. จตุกก.	องคฺคตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาต
อง. ปลยจก.	องคฺคตฺตรนิกาย	ปลยจกนิปาต
อง. ฉกก.	องคฺคตฺตรนิกาย	ฉกกนิปาต
อง. สคฺคก.	องคฺคตฺตรนิกาย	สคฺคกนิปาต
อง. อฏฺจก.	องคฺคตฺตรนิกาย	อฏฺจกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	
อง. นวก.	องคฺตุตฺรนิกาย	นวกนิปาต
อง. ทสก.	องคฺตุตฺรนิกาย	ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องคฺตุตฺรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ช. ช.	ชุตฺตนิกาย	ชุตฺตปาจ
ช. ฐ.	ชุตฺตนิกาย	ฐมฺมปทคาถา
ช. อุ.	ชุตฺตนิกาย	อุทาน
ช. อิติ.	ชุตฺตนิกาย	อิติวุตฺตก
ช. สุ.	ชุตฺตนิกาย	สุตฺตนิปาต
ช. วิ.	ชุตฺตนิกาย	วิมานวตฺถุ
ช. เปต.	ชุตฺตนิกาย	เปตวตฺถุ
ช. เถร.	ชุตฺตนิกาย	เถรคาถา
ช. เถรี.	ชุตฺตนิกาย	เถรีคาถา
ช. ชา.	ชุตฺตนิกาย	ชาตก
ช. มหา.	ชุตฺตนิกาย	มหานิทฺเทศ
ช. จุฬ.	ชุตฺตนิกาย	จุฬนิทฺเทศ
ช. ป.	ชุตฺตนิกาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค
ช. อ.	ชุตฺตนิกาย	อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชุตฺตนิกาย	พุทฺธวีส
ช. จริยา.	ชุตฺตนิกาย	จริยาปิฎก
อภ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตูกถา
อภ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคตปถฺยตฺตติ
อภ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฎฺจจาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวិภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม
สี.	สีหพไปตถก (ฉบับสิงหพ)
ม.	มรุมมไปตถก (ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสงคีติไปตถก (ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณญไปตถก (ฉบับมอญ)
โป.	โปราณไปตถก (ฉบับโบราณเก่า)
อ.	อังกฤสไปตถก (ฉบับอังกฤษเดิมใช้ชื่อว่าอ.)

(๕๔)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
 as used in this pāli text
 of
 THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ā ī i ū e o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฉ จ ja	ณ ña
ฎ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ด ta	ถ tha	ด da	ธ dha	น na
ป pa	ฝ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	ม̐ ṃ	

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
कु ku	กู kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์

ชาดก และ อรรถกถาชาดก

บาลี - ไทย

เล่ม ๑๐

(บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๑)

พระบาลีสุดตันตปิฎก
ขุททกนิกาย ชาดก
ติกนิบาต

๑. สงกุปปวคฺค

๑. สงกุปปราคชาดก (๒๕๑)

๑. “สงกุปปราคโธเตน
วิตกุกนินิเตน จ
เนवालงกตมเทเรน
(น) อสุการกเตน จ.
๒. น กณณายตมุตเตน
นปี โมรูปเสวินา
เตนมหิ ททเย วิทุโธ
สพพงคปริทาหิना.

๑. สังกัปปวรรค

๑. สังกัปปราคชาดก (๒๕๑)

๑. “อาตมภาพถูกลูกศรที่อาบด้วยวราคะ
อาศัยกามวิตก ซึ่งนายช่างศร
ไม่ได้ตกแต่ง ชัดเกล้าเหล่าเสียม
แทงเข้าแล้ว.
๒. อาตมภาพ มิได้ถูกลูกศร ที่เขายก
คันขึ้น ยิงมา หรือที่ติดพู่หางนกยูง
เสียบแทงเลย แต่อาตมภาพถูกลูกศร
คือกิเลสเครื่องเผอวร้ายะทั้งปวง ให้
เราร้อน เสียบแทงที่หทัย.

๓. อาเวธณฺจ น ปสฺสสามิ
 ยโต รุหิรมสฺสเว
 ยาว อโยนิโส จิตฺตํ
 สยํ เม ทุกฺขมาภตฺนุ”ติ.

สงฺกปฺปราคชาดกํ ปจฺมํ.

๓. แต่อาตมภาพไม่เห็นรอยแผล ไม่เห็น
 โลหิตที่ไหลออกจากรอยแผล จิตที่
 ไม่มีอุบายอันแยบคาย ถูกลูกศรตริ้ง
 ไว้แล้วอย่างมั่นคง อาตมภาพนำ
 ความทุกข์มาให้แก่ตนเอง”.

สังกัปปราคชาดก ที่ ๑.

อรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย ติกนิบาต

๑. สงกุปฺปาคค

๑. สงกุปฺปปราศชาติกถา (๒๕๑)

สงกุปฺปปราศโชนาติ อิหํ สตุถา
เชตวาเน วิหรนฺโต อุกกณฺจิตภิกขุ
อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถีนครวาสี กิเรโก กุลปฺตฺโต
สตฺถุ สาสเน อูรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา
เอกทิวสํ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑทาย จรนฺโต
เอกํ อลงฺกตปฏฺิยตฺตํ อิตฺถิ ทิสฺวา
อุปฺปนฺนกาเมราโค อนนฺทโร วิจรติ.

ตเมเน อาริยุปฺชฌายาทโย ทิสฺวา
อนนฺทโร ปุจฺฉิตฺวา วิพฺภมิตฺตกา-

๑. สังกัปปวรรค

๑. พรณนาสังกัปปปราศชาติก (๒๕๑)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุ
ผู้กระสันขึ้นแล้ว ตรัสพระธรรมเทศนา
มีคำว่่า ที่อาบด้วยราคะ ดังนี้ เป็นต้น.

เล่ากันมาว่า กุลบุตรชาวพระนคร-
สาวตฺถีคนหนึ่ง บวชอุทิศชีวิตในศาสนา
ของพระศาสดา วันหนึ่งเที่ยววิณฑบาต
ในกรุงสาวตฺถี พบหญิงคนหนึ่งแต่งกาย
ด้วยเครื่องประดับอันสวยงาม เกิดความ
กำหนัด เพราะความใคร่ ไมยฺนดี (ใน
พรหมจรรย์) เดินเที่ยวไป.

อาจารย์และอุปัชฌาย์เป็นต้น เห็น
เธอแล้ว จึงถามเธอถึงเหตุแห่งความไม่

ภวามสฺส ฌตฺวา “อาวุโส สตุถา นาม
 ราคาทิกิเลส^๑ สฺหาเรตฺวา ทเมตฺวา
 สจฺจจานิ ปกาเสตฺวา โสตาปตฺติผลาทินิ
 เทติ, เอหิ, ตํ สตุถุ สนฺติกํ
 เนสฺสามา”ติ อาทาย อคฺมฺสฺ.

สตุถารา จ “กินฺนุโข ภิกฺขเว
 อนิจฺจมานกณฺเฒว ภิกฺขุํ คเหตุวา
 อาคตตฺถา”ติ วุตฺเต ตมตฺถํ อาโรเจสฺ.
 สตุถา “สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ
 อุกฺกณฺจิตฺ”ติ ปุจฺฉิตฺวา “สจฺจํ ฆนฺเต”ติ
 วุตฺเต “กึการณา”ติ ปุจฺฉิ. โส ตมตฺถํ
 อาโรเจสิ.

อถ นํ สตุถา “อิติโย นามเตตา ภิกฺขุ
 ปุพฺเพ ฌานพลน วิขมฺมิตฺติเกสฺสานํ
 วิสฺสุทฺธสตุถานมฺปิ สงฺกิลสฺ อปุปาเทสฺ,
 ตาทิสฺ ตุจฺจนฺปุคฺคํ กึการณา น

ยินฺตียิง รั้วว่าเธอมีความต้องการจะสึก
 จึงกล่าวว่ “ผู้มีอายุ ธรรมดาพระศาสดา
 ทรงบ่บัด บรรเทากิเลสมีราคะเป็นต้น
 แล้วทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย ประทาน
 อริยผลมีโสดาปัตติผลเป็นต้น, เชิญท่าน
 มาเถิด, พวกเราจักนำท่านไปยังสำนัก
 พระศาสดา” ดังนี้แล้วได้พาไป.

ก็เมื่อพระศาสดาตรัสว่ “ภิกษุทั้งหลาย
 พวกเธอพาภิกษุผู้ไม่ปรารถนา มาแล้ว
 เพราะเหตุไรหนอแล” ภิกษุทั้งหลาย
 กราบทูลเนื้อความนั้น. พระศาสดาตรัส
 ถาว่า “ภิกษุ ทราบว่ เธอกระสัน
 ขึ้นแล้วจริงหรือ” เมื่อภิกษุรูปนั้น
 กราบทูลว่ “เป็นความจริงพระเจ้าข้า”
 ตรัสถาว่า “เพราะเหตุไร”. ภิกษุรูป
 นั้น กราบทูลความข้อนั้นให้ทรงทราบ.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกับเธอว่
 “ภิกษุ ขึ้นชื่อว่าหญิงทั้งหลายเหล่านั้น
 ในกาลก่อนยังความเศร้าหมองให้เกิดขึ้น
 แม้แก่สัวผู้ปริสฺฐธิ ผู้ข่มกิเลสได้แล้ว

^๑ อโศ ปญฺจาย ฉ. กามราคาทิกิเลสปีหิตานํ กิเลส
 หารเหตุวา สจฺจจานิ ปกาเสตฺวา.

สงุกลิสฺสนฺติ, วิสุทฺธาปิ สตุตา
 สงุกลิสฺสนฺติ, อุตฺตมยสสมฺกฺติโนปิ อายุสกุญฺ
 ปาปฺพนฺติ, ปเคว อปฺริสุทฺธา,
 สิเนรฺกมฺปนกวาโต ปุราณปณฺณกสฺมฺ
 กิ น กมฺเปสฺสติ, โพรฺธิรฺกฺขมฺล^๑
 นิสีทิตฺวา อภิสมฺพฺชฺฉนฺกสตุตฺ อญฺ
 กิเลโส อาหฺลสิ ตาหิสฺ กิ น
 อาหฺลิสฺสติ”ติ^๒ วตุวา เตหิ ยาจิโต
 อตีตฺ อหริ.

ด้วยกำลังฉาน, เหตุใจหญิงทั้งหลาย
 จักไม่ทำบุคคลผู้ไร้อุณสมบัติเช่นเธอ ให้
 เศร้าหมองเล่า, สัตว์ทั้งหลายแม้เป็นผู้
 บริสุทธิ์ ก็ยังเศร้าหมองไปได้, แม้บุคคล
 ทั้งหลายผู้ร้งพร้อมด้วยยศอันสูงส่ง ยัง
 ถึงกับเสื่อมยศศักดิ์ได้, จะป่วยกล่าวไปไย
 ถึงสัตว์ผู้ไม่บริสุทธิ์เล่า, ลมพายุที่เคยพัด
 ภูเขาสิเนรุให้หวั่นไหวได้ ใจนจึงจะไม่
 พัดขยะคือใบไม้แห้ง ให้ปลิวกระจาย
 ไปได้, กิเลสนี้ก่อกวพระโพธิสัตว์ ผู้นั่ง
 ที่โคนโพธิพฤกษ์ กำลังจะตรัสรู้ ให้
 ยุ่งยากใจได้, ใจนจักไม่ก่อกวบุคคล
 เช่นเธอเล่า” ภิษุเหล่านั้นทูลอาราธนา
 แล้ว ทรงนำเรื่องอดีตมา.

อตีเต พาราณสียํ พุรหมฺทตเต
 รชฺชํ กาเรนฺเต โพรฺธิสตุโต อสฺติโกฏฺวิภเว
 พุราหฺมณฺมหาสาलगฺเล นิพฺพตฺติตุวา
 วยฺปฺปฺโต ตกฺกสิลาญฺ สพฺพิปฺปานิ
 อุกฺคณฺหิตฺวา พาราณสึ ปจฺจาคนฺตุวา
 กตฺทารปฺริกฺคโห มาตาปิตฺนุํ อจฺจเยน
 เตสํ มตฺกิจฺจานิ กตุวา รโหโลกนฺทิมมํ

ในอดีตกาล ครั้นเมื่อพระเจ้า
 พรหมทัต ทรงครองราชสมบัติ ณ
 พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดใน
 ตระกูลพราหมณ์มหาศาล มีทรัพย์ ๘๐
 โกฏิ ครั้นเจริญวัยเติบโตแล้ว เล่าเรียน
 ศิลปะทุกอย่าง ในนครตักสิลากลับมายัง
 พระนครพาราณสี แต่งงานมีภรรยา

^๑ น. โพรฺธิสเล.

^๒ น. อาโลเพสฺสติ.

^๓ น. หิริวโยโลกนฺทิมมํ.

กโรนโต “อิทํ ธนํ ปญญาติ เยหิ
ปเนตํ สมภูตํ เต น ปญญาณตี”ติ
อวชฺชนโต สเวคปฺปโต อโหสิ,
สรีรา เสทา มุณฺจิสฺสุ.

โส ฆราวาเส จิรํ วสนฺโต มหาทานํ
ทตฺวา กาเม ปหาย อสฺสุมุขํ ฌาติสงฺฆํ
ปริจฺจชิตฺวา หิมวฺนุตํ ปวิสิตฺวา
อิสิปฺพพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา รมณียเ ปเทเส
ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา อญฺจาจริยา
วณฺมุลผลาทีหิ ยาเปนฺโต นจิรสฺเสว
อภิญฺญา จ สฺมาปตฺติโย จ อปฺปาทตฺวา
ฌานกීฬํ กิฬนฺโต จิรํ วสิตฺวา
จินฺตสิ “มฺนุสฺสปถํ กนฺตฺวา โสณมฺพิลล์
อุปเสวิสฺสามิ, เอวํ เม สรീรณฺเจว ทิรํ
ภาวิสฺสติ, ชฺงฺฆวิหาโร จ เม กโต
ภาวิสฺสติ, เย จ มาทิสฺสสฺ สิลวณฺตสฺส
ภิกฺขุ วา ทสฺสนฺติ, อภิวาทนาทีนิ วา
กวิสฺสนฺติ, เต สคฺคปฺรํ ปุเรสฺสนฺตี”ติ.

แล้ว ต่อเมื่อมารดาบิดาล่วงลับไป จัดงาน
ปลงศพมารดาบิดาแล้ว ทำการสำรวจดู
ทรัพย์สิน ร่ำพึงอยู่ว่า “ทรัพย์สมบัติที่
มารดาบิดาแสวงหามาไว้ ยังมีปรากฏอยู่
แต่มารดาบิดาเหล่านั้นของเรา หาปรากฏ
อยู่ไม่” เป็นผู้ถึงความสลัดใจ, เหงื่อไหล
โชมกาย.

พระโพธิสัตว์นั้นอยู่ครองเรือนสิ้นกาลนาน
ให้มหาทาน ละวันกาม สละหมู่ญาติผู้มี
หน้าองน้ำตาเข้าสู่ป่าหิมพานต์บวชเป็น
ฤๅษี สร้างบรรณศาลาในรมณียสถาน
เลี้ยงชีพอยู่ ด้วยผลหมากรากไม้ในป่า
เป็นต้น โดยการเที่ยวแสวงหาอาหาร
ต่อมาไม่นานนัก ยังอภิญฺญา(ความรู้อยิ่ง)
และสมาบัติ (การเข้าฌาน) ให้เกิดขึ้น
ทดลองเล่นฌานอยู่เป็นเวลานาน คิดว่า
“เราจักไปยังถิ่นมุนุษย์ ลองเสพรสเค็ม
และเปรี้ยว, เมื่อเป็นเช่นนี้ร่างกาย
ของเรา คงจะแข็งแรงอยู่ไปได้นาน เรา
จะดำรงชีพอยู่ด้วยลำแข้ง, อนึ่ง เหล่าชน
ที่ถวายเป็นอาหารแก่ผู้มีศีลเช่นเรา หรือ
ทำกิจ มีการกราบไหว้เป็นต้น จักไป
เกิดกันจนเต็มเมืองสวรรค์”.

โส หิมวณฺดา โอตริตฺวา
 อนุปุพฺเพน จาริกญฺจมาโน พาราณสี
 ปตฺวา สุริยตฺถกฺมนเวลาย วสนญฺจานํ
 โอลเณโต ราชยุยานํ ทิสฺวา “อิทํ
 ปฏิสฺสลาณสารูปํ เอตฺถ วสิสฺสามิ”ติ
 อยุยานํ ปวิสิตฺวา อณฺดตฺรสมิ รุกขมฺล
 นิสินฺโน ฌานสฺเชน รตฺตี เขเปตฺวา
 ปุณฺทิวเส กตฺสรีรปฏิชคฺคโน ปุพฺพณฺห-
 สมเย ชฎาชินวุกฺกลานิ สณฺจเปตฺวา
 ภิกฺขมาภานํ อาทาย สนฺตินฺทฺริโย
 สนฺตมาโส อิริยาปถสมฺปนฺโน ยุกมตฺต-
 ทสฺสโน หุตฺวา สพฺพาการสมฺปนฺนาย
 อตฺตโน รูปสิริยา โลกสฺส โลจนานิ
 อากทฺถณฺโต นครํ ปวิสิตฺวา ภิกฺขาย
 จรฺนโต รมฺโฆ นิเวสนทฺวารํ สมฺปาปฺถนิ.

พระโพธิสัตว์นั้น ลงจากหิมพานต์
 เทียวจาริกไปตามลำดับ จนลู่ถึงพระนคร
 พาราณสี ในเวลาดวงอาทิตย์ใกล้อัสดง
 เลือกหาที่อยู่ เห็นพระราชอุทยาน คิด
 ในใจว่า “พระราชอุทยานนี้ เป็นสถานที่
 เหมาะสมสำหรับหลีกเร้นอยู่ เราจักอยู่
 ที่พระราชอุทยานนี้ละ” จึงเข้าไปยัง
 พระราชอุทยาน นั่งที่โคนต้นไม้ต้นใด
 ต้นหนึ่ง ให้เวลารাত্রีสิ้นไปด้วยความสุข
 อันเกิดแต่ฌาน ในวันรุ่งขึ้น ชำระ
 ร่างกายเรียบร้อยแล้ว ในเวลาเช้าจัดแจง
 เก้าอี้เป็นชฎา จับพับผ้าถุงเปลือกไม้
 LAYหนังสือ ถือกษณะสำหรับภิกษา
 มีอินทรีย์ มีใจสงบ สำรวมอิริยาบถ
 ทอดจักษุไปชั่วแอก ชำเสียงนัยน์ตาดู
 โลกด้วยรูปสิริของตน อันสมบุรณ์ด้วย
 อาการทั้งปวง เข้าสู่พระนคร เทียว
 ภิกษาจารไป จนบรรลู่ถึงพระทวาร
 ราชนิเวศน์.

ราชา มหาตเล จงฺกมนฺโต วาต-
 ปานนฺตเรน โภชิตตฺตํ ทิสฺวา อิริยา-
 ปถสมิเยว ปสฺสิตฺวา “สเจ สนฺตมฺโม
 นาม อตฺถิ, อิมสฺส อพฺพนฺตเว เตน

พระราชชา เสด็จดำเนินไปมาอยู่ที่ห้อง
 พระโรง ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์
 ทางช่องพระแกล ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถ
 ทันที้ ดำริว่า “ถ้าหากธรรมที่สงบระงับ

ภวิตพพณ”ติ จินฺเตตฺวา “คจฺฉ ตํ
ดาปสํ อาเนหี”ติ เอกํ อมจฺจํ
อาณาเปสิ. โส คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา
ภิกฺขมาภานํ คเหตฺวา “ราชา ฆนฺเต
ตํ ปกุโกสตี”ติ อาห.

โพธิสตุโต “มหาปุณฺณ อเมห ราชา
น ชานาตี”ติ อาห. “เตนหิ ฆนฺเต
ยวาทํ อากจฺฉามิ, ตาว อิเชว
โหดา”ติ วตฺวา รณฺโณ อาโรเจสิ.
ราชา “อณฺโณ อมฺหากํ กุลฺลกตาปโส
นตฺถิ, คจฺฉ, ตํ ดาปสํ อาเนหี”ติ
วตฺวา สยมฺปิ วาตปาเนน หตฺถํ
ปสาเรตฺวา วนฺทนฺโต “อิโต เอก
ฆนฺเต”ติ อาห. โพธิสตุโต อมจฺจสฺส
หตฺถเ ภิกฺขมาภานํ ทตฺวา มหาตลํ
อภิริหิ.

อถ นํ ราชา วนฺทิตฺวา
ราชปลฺลงเก นิสิตฺทาเปตฺวา อตฺตโน
สมฺปาทีเตหิ ยาคุชชฺชกภตฺเตหิ
ปรีวีสิตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ ปณฺหํ ปุจฺฉิ.

มีอยู่, ธรรมนั้นก็คงจะมีอยู่ในภายในของ
ดาบสรูปนี้” รับสั่งให้อำมาตย์ผู้หนึ่งไป
ว่า “เจ้าจงไปอาราธนาดาบสรูปนั้นมา”.
อำมาตย์นั้นไปไหว้แล้ว รับภาชนะสำหรับ
ภิกษาเรียนว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ
พระราชารับสั่งนิมนต์พระคุณเจ้า”.

พระโพธิสัตว์ กล่าวว่า “ท่านผู้มีบุญ
มาก พระราชาไม่ทรงรู้จักอาตมภาพ”.
อำมาตย์เรียนว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ
ถ้าเช่นนั้น นิมนต์พระคุณเจ้าคอยอยู่ตรง
นี้แหละจนกว่ากระผมจะกลับมา” กราบทูล
ให้พระราชาทรงทราบ. พระราชาตรัส
ว่า “ดาบสประจำตระกูลรูปอื่นของเรา
ไม่มี, เจ้าจงไปนิมนต์ดาบสรูปนั้นมาเถิด”
ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกไป นมัสการ
ทางบานพระแกล ตรัสว่า “นิมนต์มาทาง
นี้เถิดพระคุณเจ้าผู้เจริญ”. พระโพธิสัตว์
มอบภาชนะสำหรับรับภิกษาไว้ในมือของ
อำมาตย์ แล้วขึ้นสู่ท้องพระโรง.

ลำดับนั้น พระราชาถวายนมัสการ
ดาบสนั้น แล้วนิมนต์ให้นั่งบนราชบัลลังก์
ทรงอังกาสด้วยยาคุของขบเคี้ยว และ
ข้าวสวย ที่พวกราชบุรุษจัดไว้สำหรับ

ปรุพยุภากรณน ภิชโยโส มตตาย
 ปลีทิตวา วนทิตวา “ภนฺเต ตุมฺเห
 กตถ วาสิกา, กุโธ อาคตา”ติ
 ปุจฺจิตวา “หิมวฺนฺตวาสิกา มยํ
 มหาราช, หิมวฺนฺตโธ อาคตา”ติ วุตฺเต
 ปุณ “กึการณา อาคตา”ติ ปุจฺจิตวา
 “วสุสวารตฺตกาเล มหาราช นินฺพทฺธวาโส
 นาม ลทฺฐํ วฏฺฏตี”ติ วุตฺเต “เตนหิ
 ภนฺเต ราชฺยุยานเ วสถ, ตุมฺเห จ
 จตฺตฺหิ ปจฺจเยหิ น กิลมิสฺสถ, อหฺนฺจ
 สกฺคสํวตฺตนิกํ ปุณฺณํ ปาปฺนิสฺสามิ”ติ
 ปฏฺิณฺณํ คเหตฺวา กุตฺตปาทฺราโส
 โพิสฺสตฺเตน สทฺธิ อุตฺตยานํ คนฺตฺวา
 ปณฺณสาลํ กาทฺเรตฺวา จงฺกมํ มาเปตฺวา
 เสนาสนานิ^๑ รตฺตติฏฺฏจฺานทิวาฏฺฏจฺานาทินิ
 สมฺปาเทตฺวา ปพฺพชิตฺตปริกฺขารเ
 ปฏฺิยาเทตฺวา “สุเชน วสถ ภนฺเต”ติ
 อุตฺตยานปาลํ สมฺปฏฺิจฺจาเปสิ. โพิสฺสตฺโต
 ตโต ปฏฺฏาย ทฺวาทส สํวจฺจฺรานิ
 ตตฺถเว วสิ.

พระองค์ ตรัสถามปัญหาตามสผู้ทำภารกิจ
 เรียบร้อยแล้ว. พระราชาทรงเลื่อมใส
 อย่างยิ่งด้วยการพยากรณ์ปัญหา ถวาย
 นมัสการตรัสถามว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ
 พระคุณเจ้า พักอยู่ที่ไหน, พระคุณเจ้า
 มาจากที่ไหน” เมื่อดาบสทูลว่า “มหา-
 บพิตร อาตมภาพอยู่ที่ป่าหิมพานต์,
 อาตมามาจากป่าหิมพานต์” ตรัสถาม
 อีกว่า “เพราะเหตุไร พระคุณเจ้าจึงมา”
 เมื่อดาบสทูลว่า “มหาบพิตร ในเวลา
 หน้าฝน ควรเพื่อจะได้การอยู่ประจำ”
 ตรัสว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น
 นิมนต์พระคุณเจ้าอยู่ที่ราชอุทยานเถิด,
 พระคุณเจ้าจักไม่ลำบากด้วยปัจจัย ๔,
 และข้าพเจ้าจักบรรลุนิพพาน อันจะบังเกิด
 ให้เกิดในโลกสวรรค์” ทรงรับคำมั่น
 สัญญา เสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว
 เสด็จไปพระอุทยานพร้อมกับพระโพิสสัตว์
 รับสั่งให้สร้างบรรณศาลา แล้วให้จัดที่
 เติมน้ำ ให้จัดแจงเสนาสนะทั้งหลาย
 มีที่พักรกลางคืนและที่พักรกลางวันเป็นต้น
 ไว้เรียบร้อย รับสั่งให้ตระเตรียมบริวาร

^๑ น. เสนาสนิ.

สำหรับบรรพชิต ตรัสว่า “นิมนต์อยู่ตามสบายเถิดพระคุณเจ้าผู้เจริญ” แล้วสั่งให้คนเฝ้าพระอุทยานรับหน้าที่. ตั้งแต่บัดนั้นมาพระโพธิสัตว์ก็อยู่ประจำ ณ พระอุทยานนั้นนั้นแหละตลอดเวลา ๑๒ ปี.

อเนกทิวาส รมณโณ ปจฺจนโต
 กุปฺปิโต. โส ตสฺส วุปฺสมนฺตถาย
 คนฺตฺกาโม เทวี อามนฺเตตฺวา “ภทฺเท
 ดยา ตาว นคเร โอหิยิตฺถุ วฏฺฐตี”ติ
 อาห. “กึ นิสฺสาย กถเถ เทวา”ติ.
 “สีลวณฺตํ ตาปสํ ภทฺเท”ติ “เทว นานํ
 ตสฺมี ปมฺชฺชิสฺสามิ, อมฺหากํ อยฺยสฺส
 ปฏฺิขคฺคณํ มม ภาโร, ตฺมุเห นีราสฺงกา
 คจฺจนตา”ติ อาห.

ครั้งนั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระราชา-
 อาณาเขตชายแดนเกิดกำเริบ. พระองค์
 ประสงค์เสด็จปราบปรามชายแดนนั้น
 เรียกพระเทวีมาตรัสสั่งว่า “แม่นาง
 ผู้เจริญ เธอควรจะพักอยู่ในพระนคร
 ก่อน”. พระเทวีทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ
 พระองค์ตรัส อาศัยเหตุอะไรหรือ”. พระ
 ราชตรัสว่า “แม่นางผู้เจริญ ดาบส
 ผู้มีศีล” พระเทวีทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ
 หม่อมฉันจักไม่ประมาทในราชกิจที่ทรง
 มอบนั้น, การบำรุงพระผู้เป็นเจ้าของ
 พวกเรา เป็นภาระของหม่อมฉัน, ขอ
 พระองค์อย่าทรงวิตกกังวลเลย โปรดเสด็จ
 ไปเถิด”.

ราชา นิกฺขมิตฺวา คโต. เทวีปิ โข
 โพธิสฺสตุตฺถํ ตถาว สกฺกจฺจํ อฺปฏฺจชาติ.
 โพธิสฺสตุโต ปน รมณโณ คตกาเล

พระราชาเสด็จออกไปแล้ว. ฝ่ายพระเทวี
 เล่า ก็ทรงบำรุงปฏิบัติพระโพธิสัตว์ตามที่
 รับสั่งนั้นอย่างเคารพ. ส่วนพระโพธิสัตว์

นิพทฺชเวลาย^๑ อคนตุวา อตฺตโน
 รุจิตาย เวลาย ราชนิเวสน์ คนตุวา
 ภาตฺตกิจจํ กโรติ.

อถกทิวสํ โปธิสตุเต อติจิรายนฺเต
 เทวี สพฺพํ ขาทนียโกชนํ ปฏฺิยาเทตฺวา
 นฺหาตฺวา อลงกริตฺวา นิจมณฺจกํ
 ปณฺญาเปตฺวา โปธิสตุตฺสฺส อากมนํ
 โอลอยมาณา มฏฺุจสาฎกํ สิริถึลํ กตฺวา
 นิวาเสตฺวา นิปชฺชฺชิ. โปธิสตุโตปี เวลํ
 สลฺลุกฺเขตฺวา ภิกฺขุขามาชนํ อาทาย
 อากาเสนาคนตุวา มหาวาทปานทฺวารํ
 ปาปฺปณฺิ.

ตฺสฺส^๒ วฏฺุกสทฺทํ สุตฺวา สหสา
 อฏฺุจหมานาย เทวียา ปรีทหิตมฏฺุจ-
 สาฎโก ภสฺสฺสิตฺถ. โปธิสตุโต
 วิสภาคารมฺมณํ ทิสฺวา อินฺทุริยานิ
 ภินฺทุทฺตฺวา สุภาวเสเนว โอลเกสิ. อตฺสฺส
 ฌานพฺลนฺ สนฺนินฺสินฺโนปี กิเลโส
 ภาณฺุทฺเท ปกฺขิตฺตฺวาสิวิโส วิย ฌณฺิ

ในเวลาที่พระราชเสด็จไปแล้ว ไม่ได้
 ไปตามเวลาอันแน่นอน ไปราชนิเวศน์
 ตามเวลาที่ตนพอใจ กระทำภารกิจ.

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระโพธิสัตว์
 มัวเนิ่นช้ายอยู่ พระเทวีตระเตรียมของควรร
 เคี้ยวและของควรรบริโภควไว้พร้อมสรรพ
 แล้ว สนานพระองค์เสร็จเรียบร้อยแล้ว
 ทรงประดับตกแต่งพระองค์ รับสั่งให้
 นางสนมจัดแต่งพระที่ไสยาสน์ต่ำ ทรง
 พระภูษาเนื้อเกลี้ยงหลวม ๆ บรรทมคอย
 ทอดพระเนตรดูพระโพธิสัตว์มา. ฝ่าย
 พระโพธิสัตว์ พอกำหนดเวลาได้ ก็ถือ
 ภาชนะสำหรับภิกษา เหาะมาจนถึงช่อง
 พระกลไลใหญ่.

พระเทวีดับเสียงผ้าเปลือกไม้ ของพระ
 โพธิสัตว์นั้น เสด็จลุกขึ้นอย่างกะทันหัน
 พระภูษาเนื้อเกลี้ยงที่ทรงไว้ หลุดลงทันที.
 พระโพธิสัตว์ มองเห็นวิสภาคารมณ
 (อารมณอันไม่เสมอกัน) ทำลายอินทรีย์
 จ้องมองดู ด้วยอำนาจแห่งความสวยงาม
 นั้นเอง. ลำดับนั้น กิเลสของพระโพธิสัตว์

^๑ ฉ. นิพทฺชเวลายํ อคนตุวา.

^๒ ฉ. สรีรา มฏฺุจสาฎโก.

กตวา อฏฺฐหิ, ขีรฺรฺกฺขสฺส วาสิยา
อาโกฏิตกาโล วีย อโหสิ.

นั้น ซึ่งสงบนิ่งอยู่ด้วยกำลังฌาน เกิด
กำเริบขึ้นมา เปรียบเสมือนนสรพิษ ที่
ถูกจับใส่ไว้ในข้อง (พอออกจากข้องได้)
ก็แผ่พังพานขึ้นทันที, และเปรียบเหมือน
เวลาที่ต้นไม้มีน้ำนมถูกมีดฟัน ฉะนั้น.

กิลฺลสุปฺปาทเนน สหเว ฌานํกุณฺณิ
ปริหาเยสุ. อินฺทฺริยานิ อปริปฺนุณฺณานิ
อหฺลฺสุ. สยํ ปกฺขจฺฉินฺนุณฺกาโก วีย อโหสิ.
โส ปุพฺเพ วีย นิสฺสิทฺตวา ฆตฺตกิจฺจุมปิ
กาตุํ นาสกฺขิ, “นิสฺสิทา”ติ วุจฺจมาโนปิ
น นิสฺสิทฺติ. อถสฺส เทวี สพฺพํ ชาทณฺเีย
โภชนเีย ภิภฺขาทาชนเเยว ปกฺขิปปิ.

องค์ฌานทั้งหลาย เสื่อมไปพร้อมกับกิลล
ที่เกิดขึ้นนั่นเอง. อินทรีย์ทั้งหลายก็มีได้
บริบูรณ์. พระโพธิสัตว์เองได้เป็นเหมือน
กาปีกหักฉะนั้น. พระโพธิสัตว์นั้น
ไม่สามารถที่จะนั่งทำแม้ภักติกิจได้เหมือน
แต่ก่อน, แม้พระเทวีจะตรัสสั่งว่า “นิมนต์
นั่งเกิดท่าน” ก็ไม่ยอมนั่ง. ลำดับนั้น
พระเทวีทรงใส่ของควรรเคี้ยว ของควรร
บริโภคทั้งหมด ลงในภาชนะสำหรับรับ
ภิกษานั่นเอง เพื่อพระโพธิสัตว์นั้น.

ยถา จ ปุพฺเพ ฆตฺตกิจฺจํ กตฺวา
สีหปณฺฑชนฺน นิกฺขมิตฺวา อากาเสเนว
คจฺจติ. เอวํ ตํทิวสํ คนฺตุํ นาสกฺขิ.
ฆตฺตํ ปน คเหตฺวา มหฺนนิสฺเสณฺณิยา
โธตฺริตฺวา อญฺยานํ อคมาสิ. เทวีปิ
ตสฺส อตฺตนิ ปฏฺิพฺพทฺชจิตฺตตฺตํ อญฺญาสิ.

ก็ในวันนั้น พระโพธิสัตว์ไม่สามารถจะ
ทำภักติกิจแล้วเหาะออกไปทางสีหปัญฺช
เหมือนในวันก่อนได้ แต่มารับภัตตาหาร
แล้ว ลงไปทางบันไดใหญ่ เดินไปพระ
อุทฺยาน. แม้พระเทวีทรงทราบว่พระ
โพธิสัตว์นั้น มีจิตปฏิพัทธ์ในพระองค์.

๑ ฉ. นิสฺสิทาปิธมาโนปิ น นิสฺสิทฺติ.

โส อุตยานัน คณุตวา ฆตตัม
 อภุชิตตวาว เหมจามณฺเจ ปกฺขิปิตฺวา
 “เทเวีย เอเวรฺรฺปา หตฺถา โสภา,
 ปาทา โสภา, เอเวรฺรูป กฺกฺขิปริโยसानัน,
 เอเวรฺรูป อูรฺรฺลฺกฺษณฺน”ติ อาทีนิน วิลปฺนโต
 สตฺตทาหิ นิปฺชฺชิตฺติ. ฆตตัม ปุตฺติกัม อโหสิ
 นิลมกฺขิกาทิ ปฺริกฺกิตฺตณฺ.

อถ ราชชา ปจฺจนฺตัม วุปลเมตฺวา
 ปจฺจาคโต อลงฺกตปฏฺยิตฺตัม นครํ
 ปทกฺขิตฺตณฺ กตฺวา ราชนินเวสนัน อคณุตฺวา
 “โพธิสฺตฺตัม ปสฺสิสฺสสามิน”ติ อุตฺยานัน
 คณุตฺวา อุกฺกฺลาปํ อสฺสสมปทํ ทิสฺวา
 “ปกฺกณฺโต ภาวิสฺสตี”ติ ปณฺณสาลทฺวารํ
 วิวริตฺวา อนฺโต ปวิฏฺโง จ ตํ นิปฺนฺนํ
 ทิสฺวา “เกนจิจ อผาสฺสเกน ภาวิตพฺพนฺ”ติ
 จินฺเตตฺวา ปุตฺติฆตฺตัม จจฺจฺทาเปตฺวา
 ปณฺณสาลํ ปฏฺยิตฺตคฺคาเปตฺวา “ภนฺเต กิ
 เต อผาสฺสกฺนฺ”ติ ปุจฺฉินฺ.

พระโพธิสัตว์นั้น ไปยังพระอุทยาน
 ไม่ยอมฉันภัตตาหารเลย วางไว้ได้เพียง
 นอนพรา้งเพื่อรำพันคำเป็นต้นว่า “พระ-
 หัตถ์และพระบาทของพระเทวี มีความงาม
 น่าพิศวง, อีกทั้งบั้นพระเอวองค์ และ
 พระอุรูลักษณะ กิ่งดงามอะไรเช่นนั้น”
 ตลอด ๗ วัน. ภัตตาหารเกิดบูดเน่า
 หมู่มแมลงวันหัวเขียว บินตอมคลาคล่ำ.

ครั้นต่อมา พระราชาทรงปราบ-
 ปราบชายแดน สงบราบคาบแล้ว เสด็จ
 กลับมาทรงทำปทักษิณพระนคร ซึ่งจัด
 ประดับตกแต่งรับการเสด็จ ไม่ทันเสด็จ
 ไปยังพระราชนิเวศน์ ทรงดำริว่า “เรา
 จักเยี่ยมเยียนพระโพธิสัตว์” เสด็จไปยัง
 พระอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นอาศรมบท
 รกรุ่งรังไปด้วยหยากเยื่อ ทรงดำริว่า
 “พระโพธิสัตว์คงจะจากไปแล้ว” ทรงเปิด
 ประตูบรรณศาลา เสด็จเข้าไปภายใน
 ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์นั้นนอนอยู่
 ทรงดำริว่า “ความไม่สบายบางอย่าง
 พึงมี” รับสั่งให้ราชบุรุษเท้าวบุตทั้งเสีย
 แล้วให้ชำระปิดกวาดบรรณศาลา จน

สะอาด ตรัสถามว่า “ท่านไม่สบายหรือ
พระคุณเจ้า”.

“วิฑูโรสมิ มหาราชา”ติ. ราชา “มม
ปจฺจามิตฺเตหิ มยิ โองาสํ อลภนฺเตหิ
‘ปิยญฺจานมฺสฺส’^๑ ทฺพพฺลํ กริสฺสามา’ติ
อาคนฺตุวา เอส วิฑูโร ภวิสฺสติ
มณฺเณ”ติ สริริํ ปรีวตฺเตตฺวา วิฑูรญฺจานํ
โอยฺโลเกนฺโต เวธ^๒ อทิสฺวา “กตฺถ
วิฑูโรสิ ภนฺเต”ติ ปุจฺฉิ. โพรสิสฺสโต
“นาหํ มหาราชา อณฺเณน วิฑูโร,
อหํ ปน อตฺตนาเว อตฺตนาํ หทย
วิฑูรํ”^๓ติ วตฺวา อญฺจาย นิสฺสิทฺวา
อิมา คาถา อโวจ

พระโพธิสัตว์ทูลว่า “ขอถวายพระพร
มหาบพิตร อาตมภาพถูกลูกศรเสียบแทง
เสียแล้ว”. พระราชาทรงเข้าพระทัยว่า
“ชะรอยปัจจามิตรของเราเมื่อไม่ได้โอกาส
ในเรากงลอบมาด้วยหมายใจว่า ‘เราจัก
ทำร้ายดาบสผู้เป็นที่รัก ของพระราชา’
ชะรอยพระดาบสนี้ คงจะถูกลูกศรยิง”
ทรงพลิกร่างพระโพธิสัตว์ตรวจที่ถูกลูกศร
ยิง ก็ไม่เห็นแผลที่ถูกลูกศรยิง ตรัสถาม
ว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ พระคุณเจ้าถูก
ลูกศรยิงตรงไหน”. พระโพธิสัตว์ทูลว่า
“มหาบพิตรอาตมภาพมิได้ถูกลูกศรอื่นยิง
แต่อาตมภาพยิงหทัยตน ด้วยตนเอง” ดังนี้
แล้วลุกขึ้นนั่ง ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

๑. “สงฺกปฺปฺราคโธเตน
 วิตกฺกนินฺสิเตน จ
 เนวาลงฺกตฺมเทรณ
 (น) อสุการกเตน จ.

๑. “อาตมภาพถูกลูกศรที่อาบด้วยราคะ
อาศัยกามวิตก ซึ่งนายช่างศร
ไม่ได้ตกแต่ง ชัดเกลามาเสียบ
แทงเข้าแล้ว.

^๑ ฉ. มนายนญฺจานมฺสฺส.

^๒ ฉ. วิฑูรญฺจานํ.

^๓ ฉ. วิฑูเร.

^๔ ฉ. นาลงฺกเตน ภเทรณอสุการกเตน จ.

๒. น กณฺณายตมุตฺเตน
 นปี โมรูปเสวินา
 เตนมฺหิ ททเย วิทุโธ
 สพฺพวงฺคปริทาหิณา.

๓. อาเวธญจ น ปสฺสามิ
 ยโต รุหิรมสฺสเว
 ยาว อโยนิโส จิตฺตํ
 สยํ เม ทฺวขฺยมาภตฺนํ^๑ติ.

ตตฺถ สกฺกปฺปราศฺโชเตนาติ กาม-
 วิตฺกฺกสมฺปยุตฺตรากฺโชเตน.

วิตกฺกนิสฺสิตฺเตน จาติ เตเนว
 ราโคทเกน วิตกฺกปาสาณนิสฺสิตฺเตน^๑

๒. อาตมภาพ มิได้ถูกลูกศร ที่เขายก
 คั้นขึ้นยิงมา หรือที่ติดพู่หางนกยูง
 เสียบแทงเลย แต่อาตมภาพถูก
 ลูกศร คือกิเลสเครื่องเผาอวัยวะ
 ทั้งปวง ให้เราร้อน เสียบแทงที่หทัย.

๓. แต่อาตมภาพไม่เห็นรอยแผล ไม่เห็น
 โลหิตที่ไหลออกจากรอยแผล จิตที่
 ไม่มีอุปายันแนบกายถูกลูกศรตรึงไว้
 แล้วอย่างมั่นคง อาตมภาพนำ
 ความทุกข์มาให้แก่ตนเอง”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ลูกศร
 ที่อาบด้วยราคะ ได้แก่ ลูกศรอันกำซาบ
 แล้วด้วยราคะ อันประกอบพร้อมด้วย
 กามวิตก.

คำว่า อันอาศัยกามวิตก อธิบายว่า
 อันลับแล้วด้วยหิน คือวิตก ด้วยน้ำคือราคะ
 นั้นนั่นเอง.

^๑ ฉ. วิตกฺกปาสาณนิสฺสิตฺเตน.

เนवालงกตภทรนาติ อนาลงกเตน
วิภจฺเจนาติ^๑ อตุโธ.

(น) อสุการกเตน จาติ อสุกา
เรหิปี อกเตน.

น กณฺณายตมุตฺเตนาติ ยาว
ทกฺขิณกณฺณจฺจุพิกั อากขุฉิตฺวา
อมุตฺตเคน.

นปี โมรูปเสวินาติ โมปรตฺต-
คิขฺมุปรตฺตาทีหิ อกตฺอุปเสวเนน.

เตนมฺหิ หทย วิทุโรติ เตน
กิลเสกณฺเฑน หทย วิทุโร อมฺหิ.

สพฺพวงฺคปริทาหิณาติ สพฺพพานิ
องฺคานิ ปรีทหนสมตฺเตน. มหาราช
เตนมฺหิ กิลเสกณฺเฑน หทย วิทุโร,
วิทุรกาลโค ปฏฺฐาย^๒ มม อคฺติ-

คำว่า เป็นลูกศรซึ่งนายช่างศร
มิได้ตกแต่งขัดเกลา อธิบายว่าเป็นลูกศร
ที่นายช่างมิได้ตกแต่งขัดเกลา.

คำว่า นายช่างศร (มิได้) เหลาเสียม
อธิบายว่า แม่นายช่างทั้งหลายก็มิได้ตัด.

คำว่า มิได้ถูกลูกศรที่เขายกกันขึ้น
ยิงมา ได้แก่ มิได้ถูกลูกศรที่เขาตั้ง(สาย)
มาแนบที่หมวกหูข้างขวาแล้วยิงมา.

คำว่า มิได้ถูกลูกศรที่ติดพู่หาง
นกยูง อธิบายว่า ที่มีได้ทำการติดพู่หาง
สัตว์มีขนปีกนกยูง และขนปีกแร้งเป็นต้น.

คำว่า อาตมภาพถูกลูกศรนั้นเสียบ
แทงที่หทัย อธิบายว่า ลูกศรคือกิเลสนั้น
แทงที่หทัย.

คำว่า คือกิเลสเครื่องเผาอวัยวะ
ทั้งปวงให้เร่าร้อน ได้แก่ ลูกศรอันสามารถ
เผาอวัยวะทั้งปวงให้ไหม้. พระโพธิสัตว์
แสดงว่ามหาบพิตรอาตมภาพถูกลูกศรคือ

^๑ ฉ. เนว อลงกเตน ภทรน, อนลงกเตน พิจฺจเจนาติ
อตุโธ.

^๒ ฉ. มหาราช เตน หิ กิลเสกณฺเฑน หทย
วิทุรกาลโค ปฏฺฐาย.

ปทิตตานิ^๑ สพุพานิ
ทญฺหนุตฺติ ทสฺเสตฺติ.

องฺคานิ กิเลสํนั้นแห่งที่ทภัย จำเดิมแต่เวลาที่
ลูกศร คือกิเลสํนั้นเสียบแทง อวัยวะ
ทุกส่วนของอาดมภาพเราร้อนกระวน
กระวาย คล้ายกับมีคนเอาไฟมาเผา ให้
เราร้อนฉะนั้น.

อาเวธฺจ น ปสฺสามิตฺติ วิทฺฐฏ-
จानฺจ น ปสฺสามิ.

คำว่าแต่อาดมภาพไม่เห็นรอยแผล
อธิบายว่า อาดมภาพเองก็มีให้เห็นแผล
ที่ถูกลูกศรเสียบแทงแล้ว.

ยโต รุหิรมสฺสเวติ ยโต เม
อาเวธา โลหิตํ ปคฺชฺมเรยฺย, ตํ น
ปสฺสามิตฺติ อตุโถ.

คำว่า ไม่เห็นโลหิตที่ไหลออกจาก
รอยแผล อธิบายว่า โลหิตฟุ้งไหลออก
จากแผลใดของอาดมภาพ, อาดมภาพก็
มิได้เห็นแผลนั้น.

ยาว อโยนิโส จิตฺตฺนฺติ เอตฺถ
ยาวาติ ทพฺพฺพฺพฺเจ นิปาโต, อติวีย
ทพฺพฺ กตฺวา อโยนิโส จิตฺตํ วิทฺฐนฺติ
อตุโถ.

คำว่า ยาว ในคำว่า ยาว
อโยนิโส จิตฺตํ นี้ เป็นนิบาตใช้ใน
อรรถว่า ทำให้มัน, อธิบายว่า จิตที่
ปราศจากอุบายอันแยบคายถูกลูกศร คือ
กิเลสเสียบแทงอย่างแน่นหนาเหลือเกิน.

สยํ เม ทฺกฺขฺมมาตฺนฺติ อตฺตนา
มยา อตฺตโน ทฺกฺขฺ อานีตฺนฺติ.

คำว่า อาดมภาพนำความทุกข์มา
ให้แก่ตนเอง อธิบายว่า ตัวอาดมภาพเอง
นำทุกข์มาให้แก่ตนเอง.

^๑ น. อคฺคิ ปทิตตานิ.

เอวํ โพรธิสตุโต อิมานิ ตีหิ
 คาถาหิ รมฺโย ฐมฺมํ เทเสตฺวา ราชานํ
 ปถฺนุสสาลาโต พหิ กตฺวา กสิณฺปริกมฺมํ
 กตฺวา นฏฺฐชฺฌมานํ อฺปฺปาเทตฺวา
 ปถฺนุสสาลา ย นิกฺขมิตฺวา อากาเส
 นิสินฺโน ราชานํ โอวทิตฺวา “มหาราช
 อหํ หิมวณฺตเมว คมิสฺสุสามิ”ติ วตฺวา
 “น สกฺกา ฆนฺเต คนฺตฺนุ”ติ
 วุจฺจมาโนปิ “มหาราช มยา อิธ
 วสนฺเตน เอวรูปฺโป วิปฺปการो ปตฺโต,
 อิทานิ น สกฺกา อิธฺว วสิตฺนุ”ติ
 รมฺโย ยาจฺนตฺสเสว อากาเส
 อฺปฺปตฺติตฺวา หิมวณฺตํ คนฺตฺวา ตตฺถ
 ยาวตายุกํ จตฺวา ชีวิตฺปริโยसानเ
 พรหมฺโลกฺอุปโค อโหสิ.

สตฺถา อิมํ ฐมฺมเทสนํ
 อahrtitฺวา สจฺจจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ
 สโมชานสิ. สจฺจปริโยसानเ อุกฺกณฺจิต-
 ภิက္ขุ อรหฺตเต ปตฺติฏฺจาสิ. เกจิ
 โสตาปนฺนา, เกจิ สกฺทาคามิโน, เกจิ

พระโพธิสัตว์ครั้งแสดงธรรมถวาย
 พระราชาด้วยคาถาทั้งสามเหล่านี้ ด้วย
 ประการฉะนี้แล้ว จึงทูลเสด็จให้พระราชา
 เสด็จออกข้างนอกบรรณศาลา กระทำ
 บริกรรมกสิณ ยังฌานที่เสื่อมไปแล้ว
 ให้เกิดขึ้นอีก ออกจากบรรณศาลา นั่ง
 กล่าวถวายโอวาทพระราชาในอากาศว่า
 “มหาบพิตร อาตมภาพจักกลับไปยังป่า
 หิมพานต์ตามเดิม” แม้พระราชาจะตรัสว่า
 “พระคุณเจ้าผู้เจริญ พระคุณเจ้ามีอาจจะ
 กลับไปได้” ก็ทูลว่า “มหาบพิตร
 อาตมภาพเมื่ออยู่ในที่นี้ จึงถึงประการ
 อันแปลกเห็นปานนี้, เวลาที่ไม่สามารถ
 จะอยู่ในที่นี้ต่อไปอีกได้” เมื่อพระราชา
 กำลังตรัสวิงวอนอยู่นั้นเอง ก็เหาะกลับ
 ไปยังป่าหิมพานต์ ดำรงชีพอยู่จนตลอด
 อายุในป่าหิมพานต์นั้น ในเวลาสิ้นชีวิต
 ได้บังเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนาเข้ามาแล้ว ทรงประกาศจตุราริยสัง-
 ประมวลชาดก. ในเวลาจบสังข์จะ ภิက္ขุ
 ผู้กระสันดำรงอยู่ในพระอรหัต. ภิက္ขุ
 บางพวกได้เป็นพระโสดาบัน, บางพวก

อนาคามีโน อหะสุ, “ตทา ราชา ได้เป็นพระสกทาคามี, บางพวกได้เป็น
อานนุโท อโหสิ, ตาปโส ปน พระอนาคามี, (ทรงประมวลชาดกว่า)
อหเมวา”ติ. “พระราชาในเวลานั้น ได้เป็นอานนท์,
ส่วนพระดาบส ได้แก่เราตถาคตนั่นเอง”.

สงกัปปราสาทกวางุณณา ปจมา. พรรณนาสังกัปปราสาท ที่ ๑ จบ.

๒. ติลมฏฐิชาตก (๒๕๒)

๔. “อชฺชาปิ เม ตํ มนสิ
 ยํ มํ ตวํ ติลมฏฐิชา
 พาหายํ มํ คเหตุวาน
 ลฏฐิชา อนุตถายิ.
๕. นนุ ชีวิตเ น รมสิ
 เยนาสิ พุราหุมนาคโต
 ยํ มํ พาหา คเหตุวาน
 ติกุขตตุํ อนุตถายิ.
๖. อริโย อนริยํ กุพฺพํ
 โย ทณฺเฑน นิสฺเสหฺติ
 สาสนํ ตํ น ตํ เวรํ
 อิติ นํ ปณฺทิตา วิทฺู”ติ.
- ติลมฏฐิชาตกํ ทุติยํ.

๒. ติลมฏฐิชาตก (๒๕๒)

๔. “เพราะเมล็ดงา เพียงกำมือเดียว
 ท่านให้จับแขนเรายึดไว้แล้ว เชี่ยนตี
 เราด้วยแขนงไม้ไผ่ การเชี่ยนตีนั้น
 ยังฝังใจเราอยู่จนทุกวันนี้.
๕. พรหมณ์ ท่านไม่ยินดีในชีวิตแล้ว
 หรือ จึงมาหาเราถึงที่นี่ ผลที่ท่าน
 ให้จับแขนทั้งสองของเรายึดไว้แล้ว
 เชี่ยนตี ด้วยแขนงไม้ไผ่ถึง ๓ ครั้ง
 นั้น จักสนองท่าน ในวันนี้แล้ว.
๖. อริยชน คืออาจารย์ไดย่อมกีดกันศิษย์
 ผู้เลวทราม ผู้กระทำความชั่ว ด้วย
 การลงโทษ การลงโทษนั้นเป็นการ
 สั่งสอน หาใช่เป็นเวรไม่ บัณฑิต
 ย่อมรู้ความข้อนี้อชัดเจนอย่างนี้แล”.
- ติลมฏฐิชาตก ที่ ๒.

๒. ติลมฺหฺฐิชาตควณฺณนา (๒๕๒)

อชฺหาปี เม ตํ มนสิตี อิํ
สตฺถา เขตวเน วิหรนฺโต อณฺตริ
โกธนํ ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ.

อณฺตโร กิร ภิกฺขุ โกธโน
อโหสิ อฺปายาสพฺหุโล, อปฺปมฺปิ วุจฺโต
สมาโน กุปฺปิ อภิสชฺชติ, โกปญฺจ
โทสญฺจ อปฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิ.
อถกทิวสํ ภิกฺขุ ฐมฺมสภายํ กถํ
สมฺมุจฺจาเปสฺสุ “อาวุโส อสุโก นาม
ภิกฺขุ โกธโน อฺปายาสพฺหุโล อฺทฺธเน
ปภฺชิตฺตโลโณ วิย กฏฺกฏายนฺโต วิจฺจติ,
เอวฺวูเป นิโกธเน พุทฺธสฺสาเน ปพฺพชฺชิตฺ
สมาโน โกธนมตฺตมฺปิ นิคฺคณฺหิตฺ น
สกุโกตี”ติ.

สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา เอกํ ภิกฺขุํ
เปเสตฺวา ตํ ภิกฺขุํ ปกุโกสฺสาเปตฺวา

๒. พรรณนาติลมฺหฺฐิชาตค(๒๕๒)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุ
มักโกรธรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรม
เทศานี้ มีคำว่า การเขี่ยนตินั้นยังฝังใจ
เราอยู่ จนทุกวันนี้ เป็นต้น.

เล่ากันมาว่า ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
เป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้มากไปด้วยความ
คับแค้นใจ, ถูกว่านิตติเดียวก็โกรธเคือง
แค้นใจ แสดงความโกรธ ความขัดเคือง
และอาการไร้เหตุผลให้ปรากฏ. ครั้นอยู่มา
วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยกเรื่องขึ้น
สนทนากัน ในธรรมสภาว่า “ผู้มีอายุ
ทั้งหลาย ภิกษุชื่อโน้น เป็นผู้มักโกรธ
เป็นผู้มากไปด้วยความคับแค้นใจ เทียว
ส่งเสียง กฏะกฏะ เหมือนก้อนเกลือที่
เขาโยนใส่ในเตาไฟ, เธอบวชแล้วใน
พระพุทธศาสนา อันปราศจากความ
โกรธ เห็นปานนี้ ก็ยังไม่สามารถจะข่ม
แม้เพียงความโกรธลงได้”.

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุ
เหล่านั้นแล้ว ทรงส่งภิกษุรูปหนึ่งไปแล้ว

ธรรมภาษิต ป.ท. ๑๐-๒

“สจฺจํ กิร ตวํ ภิกฺขุ โภชนโน”ติ
 ปุจฺฉนิตฺวา “สจฺจํ ภนฺเต”ติ วุตฺเต “น
 ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺพเพพายํ โภชนโน
 อโหสี”ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ
 อหริ.

รับสั่งให้เรียกภิกษุรูปนั้นมา ตรัสถามว่า
 “ภิกษุ ทราบว่า เธอเป็นผู้มักโกรธจริง
 หรือ” เมื่อภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า “เป็น
 ความจริงพระเจ้าข้า” ตรัสต่อไปอีกว่า
 “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลบัดนี้
 เท่านั้น, แม้ในกาลก่อนภิกษุรูปนี้ ก็เป็น
 ผู้มักโกรธ” ดังนี้ ภิกษุเหล่านั้น ทูล
 อาราธนาแล้ว ทรงนำเรื่องอดีตมา.

อตีเต พาราณสียํ พุรหมทตฺเต
 รชฺชํ การุณเต ตสฺส ปุตุโต
 พุรหมทตฺตกฺมาโร นาม อโหสี.
 โปราณกรราชาโน จ อตฺตโน ปุตุเต
 เอวเมว เต นีหฺมมานทปฺปา สิตฺตุนฺหฺกขมา
 โลกจาริตฺตมฺจ^๑ ชานิสฺสสนฺติตฺติ อตฺตโน
 นครเ วทิสปาโมกฺขเ อาจริเย
 วิชฺชมาเนปิ สิปปุคฺคหณตฺตยา ยุเร
 ติโรรฺกฺจํ เปเสนฺติ, ตสฺมา โสปิ
 ราชา โสฬสวสฺสทุเทสิกํ ปุตุตฺติ
 ปกฺโกสาเปตฺวา เอกตฺลิกอุปาหนา^๒ จ
 ปณฺณจฺจตฺตมฺจ กหาปณฺสหสฺสมฺจ
 ทตฺวา “ตาต ตกฺกสิลฺลํ คนฺตฺวา สิปปิ

ในอดีตกาล ครั้นเมื่อพระเจ้า
 พรหมทัต ทรงครองราชสมบัติ ณ
 พระนครพาราณสี พระองค์ทรงมีพระ
 ราชโอรส ทรงพระนามว่า พรหมทัต-
 กุมาร. (แท้จริงโบราณชาติดิยราชประเพณี
 มีว่า) แม้เมื่อจะมีอาจารย์ศึกษาปาโมกข์
 อยู่ในเมืองของตน กษัตริย์ก่อน ๆ นิยม
 ส่งพระราชโอรส ไปนอกแคว้นแคว้นใน
 ที่ไกล เพื่อศึกษาศิลปวิทยา โดยพระ
 ราชประสงค์ (๓ ประการ) คือ พระ
 ราชโอรสเหล่านั้น จักกำจัดชาติดิยมานะ
 เสียได้ไม่ไฉนเวลา ๑ จะมีความอดทนต่อ
 ความเย็นและความร้อน ๑ จักได้รอบรู้

^๑ น. โลกจาริตตมฺจ จ ภวิสฺสสนฺติตฺติ.

^๒ น. เอกปฏฺถลิกอุปาหนา.

อุกฤษฏ์หาหิ”ติ เปเสสิ.

โส “สาธู”ติ สมปฏิจติควา มาตาปิตโร
 วนุทิตวา นิภุมิตวา อนุปุพเพน
 ตกุกสิลล์ ปตวา อัจริยสุส เกห
 ปุจติควา^๑ อคมาสิ. อัจริโย จ ตสมมี
 กาเล มาณวกานัน สิปปี วาเจตวา
 อฏฐาย ฆรทวาเร เอกมณเต นิสีทิ.
 โส ตตถ คนุตวา ตสมมี จานะ จิต
 อัจริย อททส, ทิสวาน ตตถเว
 อูปาหนา โอมุณจติควา ฉตต อปเนตวา
 อัจริย วนุทิตวา อฏฐาสิ.

จาริตประเพณี ที่โลกเขาประพติดกัน ๑
 เนื่องด้วยพระราชประเพณี เป็นเช่นนี้,
 เพราะฉะนั้น พระราชาแม่นั้น จึงตรัสสั่ง
 ให้เรียกพระราชโอรส ซึ่งมีพระชนมายุ
 ครบ ๑๖ พรรษา มาเฝ้า พระราชทาน
 ฉลองพระบาทมีพื้นชั้นเดียว ๑ คู่ รมไปไม้
 ๑ คัน และทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะ
 ทรงส่งไปด้วยพระดำรัสสั่งว่า “ลูกรัก
 เจ้าจงไปเมืองตักสิลา เรียนศิลปะเถิด”.

พรหมทัตกุมาร รับพระราชโองการว่า
 “ได้พะยะค่ะ” ถวายบังคมพระราชมารดา
 และพระราชบิดาแล้วเสด็จออกไป ลุถึง
 เมืองตักสิลา โดยลำดับ ตรัสถามหาบ้าน
 ของอาจารย์ แล้วได้เสด็จไป. ก็แลใน
 เวลานั้น อาจารย์บอกศิลปะแก่มาณพ
 ทั้งหลาย ลุกขึ้นแล้ว นั่งใกล้ประตูเรือน
 ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พรหมทัตกุมารนั้น
 เสด็จไปยังที่นั้น เห็นอาจารย์พักอยู่ใน
 ที่นั้น, ครั้นเห็นแล้วก็อดรองเท้า ลดรม
 ได้ประทับยืนไหว้อาจารย์ ณ ที่นั้นเอง.

^๑ อโศก ปุญชช น. ปุญชชิตวา อัจริย มาณวกานัน สิปปี
 วาเจตวา อฏฐาย ฆรทวาเร จงกมณเต เกห
 คนุตวา ตสมมี จานะ จิต อัจริย อททส, คคเถว
 อูปาหนา ฯลฯ.

โส ตสฺส กิณฺธุตภาวํ ฌตฺวา อาจารย์ทศปาปาโมกข์นั้น ทราบว่า
 อาคนฺตุกสงฺคหํ กาวเรสิ. กุมารโ พรหมทัตถกุมารนั้นเหน็ดเหนื่อย จึงให้
 ฤๅตุตโฆชโน โถกํ วิสฺสมิตฺวา อาจารย์ กระทำอาคันตุกสงเคราะห์. พระกุมาร
 อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ, เสวยโภชนาหารแล้ว ทรงพักผ่อนครู่หนึ่ง
 “กุโธ อาคโตสิ ตาตา”ติ จ วุตฺเต แล้วจึงเข้าไปหาอาจารย์ ไหว้แล้ว ได้
 “พาราณสีโต”ติ อาห. “กสฺส ประทับยืน, เมื่ออาจารย์ถามว่า “พ่อหนุ่ม
 ปุตฺโตสิ”ติ. “พาราณสีธมฺโม”ติ. เธอมาจากไหน” ทรงตอบว่า “จากพระ-
 “เกณฑฺวนาคโตสิ”ติ. นครพาราณสี”. อาจารย์ถามว่า “เธอ
 เป็นบุตรของใคร”. พระกุมารทรงตอบว่า
 “ของพระเจ้ากรุงพาราณสี”. อาจารย์
 ถามว่า “เธอมาเพราะต้องการอะไร”.

“สิปฺปุกฺคหนฺตฺถาย อาคตฺวาจฺริยา”ติ. พระกุมาร ทรงตอบว่า “ท่านอาจารย์
 “กิณฺเต อาจฺริยาโก อามโต, อุทฺหาหุ ข้าพเจ้ามา เพื่อจะศึกษาศิลปวิทยา”.
 ฐมฺมนฺตฺวาสิโก โหตุกาโมสิ”ติ. โส อาจารย์ถามว่า “เธอนำโภคทรัพย์ส่วน
 “อาจฺริยาโก เม อามโต”ติ วตฺวา ที่เป็นของอาจารย์มาด้วย หรือว่าเธอจะ
 อาจฺริยสฺส ปาถมฺล สหสฺสตฺถวิกิ ต้องการเป็นธัมมันตฺวาสิก (หมายถึงไม่
 จเปตฺวา วนฺทิตฺ. เสียค่าเรียน)”. พระกุมารนั้น ทรงตอบว่า
 “ข้าพเจ้านำโภคทรัพย์ส่วนอาจารย์มา
 แล้ว” ทรงวางถุงทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะ
 ไว้แทบเท้าอาจารย์ แล้วทรงไหว้.

ฐมฺมนฺตฺวาสิกา หิ ทิวา อาจฺริยสฺส ธรรมดาศิษย์ ที่เป็นธัมมันตฺวาสิก
 กมฺมํ กตฺวา รัตตี อุกฺคณฺหนฺติ. เวลากลางวัน ทำการงานให้อาจารย์
 อาจฺริยภาคทายกา เกเห เขฏฺฐปฺตฺตา กลางคืนศึกษาเล่าเรียน. ศิษย์ผู้ให้ค่าเรียน

วีย หุตวา สิบปเมว อุกคณหฺนติ.
 ตสฺมา โสปี อจฺริโย สลฺลหฺเคน
 สฺกนภฺชตฺเตน กุมารสฺส สิบปี
 วิตุฏฺทาเรน ปฏฺฐเปสิ. กุมารโปี สิบปี
 อุกคณหฺนโต เอกทิวสํ อจฺริเยน สทฺธิ
 นฺหาโยตุํ อคฺมาสิ.

อถกกา มหฺลลิกา อิตฺถิ ติสฺเส^๑ นิตฺถุส
 กตฺวา ปตฺตริตฺวา รกฺขมานา นิสฺสีทิ.
 กุมารโ เสทิตฺตฺติเล ทิสฺวา ชาทิตฺตฺกาโม
 หุตฺวา เอกํ ติลมฺภูจฺจि กเหตุวา ชาทิ.
 มหฺลลิกา “ตณฺหาลุโก เอโส”ติ กิณฺจ
 อวตฺวา ตณฺหิ อโหสิ. โส ปุณฺทิวเสปี
 ตาย เวลาย ตถว อกาสิ, สปิ น
 น กิณฺจ อหา.

อิตโร ตติยทิวเสปี ตถว อกาสิ,
 ตทา มหฺลลิกา ทิสฺวา “ทิสปาโมภฺช
 อจฺริโย อตฺตโน อนฺนเววาสิเกหิ ม

แก่อาจารย์ เป็นเหมือนบุตรคนโตในเรือน
 เรียนศิลปวิทยาอย่างเดี่ยวเท่านั้น. เพราะ
 ฉะนั้น อาจารย์เมื่อนั้น ครั้นได้ฤกษ์งาม
 ยามดี ก็เริ่มสอนศิลปวิทยาแก่พระกุมาร
 โดยกว้างขวางพิสดาร. ฝ่ายพระกุมารเล่า
 ก็ทรงศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยา วันหนึ่ง
 ได้เสด็จไปสร่งสนามพร้อมกับอาจารย์.

ครั้งนั้น หญิงแก่คนหนึ่ง กะเทาะเปลือก
 เมล็ดงาแฝดากไว้ นั่งเฝ้าอยู่. พระกุมาร
 เห็นเมล็ดงาขจัดสี กะเทาะเปลือกแล้ว มี
 ความประสงค์จะเสวย จึงหยิบเอาเมล็ดงา
 มากำมือหนึ่งแล้วเสวย. หญิงแก่คิดว่า
 “มาณพผู้นี้คงจะหิว อยากรับประทาน”
 มิได้ว่ากล่าวอะไรสักคำเดียว ได้เป็นผู้หนึ่ง
 เจยเสีย. แม้ในวันรุ่งขึ้น พระกุมารนั้น
 ก็ได้ทรงทำอย่างนั้นนั่นแล ในเวลานั้น,
 แม้หญิงแก่นั้นก็มิได้ว่ากล่าวอะไร ๆ กะ
 มาณพนั้น.

แม้ในวันที่ ๓ มาณพผู้นี้ก็ได้กระทำเช่น
 นั้นอีก, ที่นั้นหญิงแก่เห็นแล้วประคองแขน
 ทั้งสองร้องให้คร่ำครวญว่า “อาจารย์

^๑ ฉ. ติลานี เสเต กตฺวา.

วิลุมปาเปตี”ติ พาหา ปคฺคยห
 กนฺทนต์ิ^๑ วิลปติ. อจฺริโย นีวตฺตติววา
 “กึ เอตํ อมฺมา”ติ ปุจฺฉิ. “สามิ
 อนฺตเววาสิโก เต มยา กตํ
 เสทิตฺติลานํ อชฺเชกํ มุฏฺฐิ ขาทิ, หิโยโย
 เอกํ, ปเร เอกํ, นนฺุ เอวํ ขาทนฺุโต
 มม สฺนฺุตกํ สพฺพํ นาเสสฺสตี”ติ.

ทิสาศาปาโมกข์สอนพวกลูกศิษย์ของตน ให้
 ปล้นเรา”. อาจารย์เหลียวกลับมาถามว่า
 “นี่ เรื่องอะไรกันหรือคุณแม่”. หญิงแก่
 พูดยว่า “ข้าแต่ นาย ศิษย์ของท่านเกี่ยวกิน
 เมล็ดงาที่ดิฉันขัดสีกะเทาะเปลือกไว้กำมือ
 หนึ่งในวันนี้, เมื่อวานเกี่ยวกินกำมือหนึ่ง,
 วานขึ้นนี้ ก็ได้เกี่ยวกินเมล็ดงากำมือหนึ่ง,
 ศิษย์ของท่าน เมื่อเกี่ยวกินอยู่อย่างนี้ จักทำ
 เมล็ดงาที่มีอยู่ทั้งหมดของดิฉัน ให้ฉิบหาย
 วายวอดมิใช่หรือ”.

“อมฺม มา โรทึ มฺลนฺุเต ทาเปสฺสามิ”ติ.
 “น เม สามิ มฺเลนํ อตฺโถ, ยถา
 ปุเนส กุมารโ เอวํ น กโรติ, ตถา
 ตํ สิฏฺษาเปหิ”ติ. อจฺริโย “เตนหิ
 ปสฺส อมฺมา”ติ ทฺวิหิ มาณเวหิ ตํ
 กุมารํ ทฺวิสฺสุ หตฺถสฺสุ กาทาเปตฺวา
 เวพฺุเปสิกํ คเหตุวา “ปุณฺุ เอวํ มา
 อกาสิ”ติ ติกฺขตฺตํ ปิฏฺฐิจิยํ ปหริ.
 กุมารโ อจฺริยสฺส กุชฺฉิตฺวา รตฺตานิ
 อกฺขิณี กตฺวา ปาทปิฏฺฐิจโต ยาว
 เกสมตฺตกา โอลิเกสิ.

อาจารย์ทิสาศาปาโมกข์พูดยว่า “คุณแม่
 ท่านอย่าร้องไห้ไปเลย ข้าพเจ้าจะให้ใช้
 ค่าเสียหายแก่ท่าน”. หญิงแก่พูดยว่า
 “ข้าแต่ นาย ดิฉันไม่ต้องการค่าเสียหาย
 ท่านจงให้กุมารนั้นศึกษา โดยประการ
 ที่ศิษย์กุมารนั้นจะไม่กระทำเช่นนี้อีก
 ต่อไป”. อาจารย์ทิสาศาปาโมกข์ พูดยว่า
 “คุณแม่ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงคอยดู” ให้
 มาณพ ๒ คน จับแขนพระกุมารนั้น
 ทั้งสองข้างยึดไว้ หยิบเรียวกไม้ไผ่มา
 อันหนึ่ง พูดยว่า “เจ้าอย่าได้กระทำเช่นนี้
 อีกนะ” เขียนหลัง ๓ ครั้ง. พระกุมาร

^๑ จ. กนฺท. วิลปติติ อิทํ นคฺฉิ.

โสปิสุส กุชฌิตวา โอลิเกิตมาว
 อัญญาสิ. กุมารโ สิปป์ นิฏจาเปตวา
 อนุโยคํ ทตวา “มาราเปตพุโพ เอส
 มยา”ติ เตน กตโทสํ ททเยว จเปตวา
 คมนกาลเ อาจริยํ วนุทิตวา “ยทา
 อหํ อาจริย พาราณสิยํ รชชํ ปตวา
 ตุมหากํ สนุติเก เปลิสสุสามี, ตทา
 ตุมเห อาคจเจยยาถา”ติ สฺสูเนโห วิย
 ปฏิญญํ คเหตุวา ปกุกามิ.

โส พาราณสี อนุตวา มาตาปิตโร
 วนุทิตวา สิปป์ ทสฺเสสิ. ราชา
 “ชีวมาเนน เม ปุตฺโต ธิฏฺโฐ,
 ชีวมาโนวสุส รชชสิริ ปสฺสูสุสามี”ติ
 ปุตฺตํ รชเช ปติฏฺฐเปสิ. โส รชชสิริ
 อนุภาวมาโน อาจริเยน กตโทสํ
 สริตวา อุปฺปนฺนโกโร “มาราเปสฺสูสามี
 นนุ”ติ ปกุกอสฺนตฺถาย อาจริยสุส

โกธเคืองอาจารย์ จนพระเนตรทั้งสอง
 แดงกำ จ้องมองอาจารย์ ตั้งแต่ปลายเท้า
 จรดปลายผม.

แม้อาจารย์ทศปาโมกข์นั้น ก็รู้ว่าพระ
 กุมารนั้นโกรธแค้นจ้องมองดู. พระกุมาร
 ทรงเรียนศิลปวิทยาจบแล้ว ทดสอบฝึก
 ช้อมจนชำนาญแล้ว ทรงดำริว่า “เรา
 ต้องฆ่าอาจารย์ทศปาโมกข์คนนี้ให้ได้”
 ทรงผูกใจเจ็บถึงโทษที่อาจารย์นั้นกระทำ
 ไว้ ในเวลาจะเดินทางไป ก็ไหว้อาจารย์
 รับคำมั่นสัญญาดูจึ่งว่ามีความเชื่อถือไว้ว่า
 “ข้าแต่ท่านอาจารย์ เมื่อได้ข้าพเจ้าได้รับ
 ราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี จักส่ง
 ข้าวมายังสำนักของท่าน, เมื่อนั้นท่าน
 พึงมาเกิด” ดังนี้แล้วทรงจากไป.

พรหมทัตกุมารนั้น เสด็จไปถึง
 พระนครพาราณสีแล้ว ถวายบังคม
 พระราชมารดา พระราชบิดา แล้วทรง
 แสดงศิลปวิทยา. พระราชาทรงโสมนัส
 ยินดีว่า “เรามีชีวิตอยู่จนได้เห็นบุตร, เรา
 ยังมีชีวิตอยู่นี้แหละ จะขึ้นชมสิริราชสมบัติ
 ของบุตรนั้น” จึงสถาปนาบุตรไว้ใน
 ราชสมบัติ. พรหมทัตราชานัน เสวย

ทนต์ ปาเหลสิ.

อาจริโย “ตรุณกาลเ น สญญาเปตุํ น
สกุขิสฺสามิ”ติ อคนุตฺวา ตสฺส รณฺเฎ
มชฺฌิมวยกาลเ “อิทานิ นํ สญญาเปตุํ
สกุขิสฺสามิ”ติ คนุตฺวา ราชทฺวาเร
จตุวา “ตฺถกฺกสิลาอาจริโย อาคโต”ติ
อาโรจาเปสิ. ราชฯ ตฺถุจฺญโห พุราหฺมณํ
ปฺกุกุสาเปตฺวา ตํ อตฺตโน สนฺตึกํ
อาคตํ ทิสฺวาเว โกธํ อฺปฺปาเทตฺวา
รตฺตทานิ อฺกฺขีนิ กตฺวา อมจฺเจ
อามนฺเตตฺวา “โก อชฺชปิ เม
อาจริเยน ปหฺมฺมจฺจํ รุชฺชติ, อาจริโย
นลาญฺเณ มจฺจุํ อาทาย ‘มริสฺสามิ’ติ
อาคโต อชฺชสฺส ชีวติ นตฺถิ”ติ วตฺวา
ปุริมา เทว คาคา อโวจ

สิริราชสมบัติอยู่ ทรงระลึกถึงโทษที่
อาจารย์ทำไว้ บังเกิดความพิโรธดำริว่า
“เราจักฆ่าอาจารย์นั้นให้ตาย” จึงส่งทูต
ไปหาอาจารย์เพื่อเรียกมาเฝ้า.

อาจารย์คิดว่า “ในเวลาที่พระราชายังทรง
เป็นหนุ่ม เราจักไม่สามารถให้พรหมทัต
ราชานั้น ทรงทราบความผิดชอบได้”
จึงยังไม่ไปเฝ้า ในเวลาที่พระราชานั้นมี
พระชันษาอยู่ในมัชฌิมวัย คิดว่า “บัดนี้
เราจักสามารถให้พระเจ้าพรหมทัตนั้น
ทรงทราบความผิดชอบชั่วดีได้” จึง
เดินทางไปยืนอยู่ที่ประตูวัง ให้ราชบุรุษ
กราบทูลว่า “อาจารย์เมืองตักสิลามาถึง
แล้ว”. พระราชาทรงโสมนัส ยินดี
รับสั่งให้เรียกพราหมณ์มา พอบทอด
พระเนตรเห็นอาจารย์ทศปาโมกข์นั้น
เดินมายังสำนักของพระองค์ ทรงบังเกิด
ความพิโรธ จนพระเนตรแดงจัด ตรัส
เรียกพวกอำมาตย์มาตรัสว่า “อำมาตย์
ผู้เจริญ แผลที่อาจารย์เขียนตีเรา ยัง
เจ็บอยู่จนถึงทุกวันนี้ อาจารย์ทำนนำ
ความตายติดแสงหน้ามาหา ว่า ‘เรา

จักตาย' ในวันนี้ อาจารย์นั้นจะไม่รอดชีวิต" ได้ตรัสคาถาเบื้องต้น ๒ คาถาว่า

๔. "อชฺชปิ เม ตํ มนสิ
ยํ มํ ตฺวํ ติลภูมิชา
พาหํยํ มํ คเหตุวาน
ลภูมิชา อนุตลยิ.

๔. "เพราะเมล็ดงา เพียงกำมือเดียว
ท่านให้จับแขนเรายึดไว้แล้ว เชี่ยนตี
เราด้วยแขนงไม้ไผ่ การเชี่ยนตีนั้น
ยังฝังใจเราอยู่จนทุกวันนี้.

๕. นนุ ชีวเต น รมติ
เยนาสิ พุราหมณาโคโต
ยํ มํ พาหา คเหตุวาน
ติกุขตตุํ อนุตลยิ"ติ.

๕. พรหมณ์ ท่านไม่ยินดีในชีวิตแล้ว
หรือ จึงมาหาเราถึงที่นี่ ผลที่ท่าน
ให้จับแขนทั้งสองของเรายึดไว้แล้ว
เชี่ยนตี ด้วยแขนงไม้ไผ่ถึง ๓ ครั้ง
นั้น จักสนองท่าน ในวันนี้แล้ว".

ตตถ ยํ มํ พาหํยํ มนฺติ ทฺวิสุ
ปเทสุ อุโปยควจันํ อนุตลนคฺคหณา-
เปกขํ. ยํ มํ ตฺวํ ติลภูมิชา การณา
อนุตลยิ, อนุตลนโคโต จ พาหํยํ มํ
คเหตุวา อนุตลยิ, ตํ อนุตลนํ
อชฺชปิ มม มนสิติ อยเมตถ อตุโก.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยํ มํ
ในบททั้งสองบทว่า พาหํยํ มํ เป็น
ทศิยาวิภคติ เฟ้งถึงศัพท์ว่าการเชี่ยนตี.
ความในคาถานี้ว่า ข้อที่ท่านเชี่ยนตีเรา
เพราะเมล็ดงากำมือหนึ่ง และเมื่อจะ
เชี่ยนตีเล่า ก็ให้จับแขนเรายึดไว้ แล้ว
เชี่ยนตีนั้น ยังฝังใจเราจนทุกวันนี้.

นนุ ชีวเต น รมติติ มณฺเฑ ตฺวํ
อตุคโน ชีวติมฺหิ นาภิรมสิ.

คำว่า ท่านไม่ยินดีในชีวิตแล้วหรือ
อธิบายว่า ท่านเห็นจะไม่อาลัยไยดี ใน
ชีวิตของตนแล้วกระมัง.

เยนาตี พุราหุมนาคโตติ ยสฺมา คำว่า พุราหุมน (เพราะเหตุใด) ท่านจึง
 พุราหุมน อิธ มม สนฺติกั อาคโตสิ. มาหาเราถึงที่นี่ ความว่า ดูกรพราหุมน
 เพราะเหตุใด ท่านจึงมาถึงที่นี่ คือมา
 ยังสำนักของเรา.

ยํ มํ พาหา กเหตุวานาติ ยํ มม คำว่า ท่านให้จับแขนทั้งสองของเรา
 พาหุํ กเหตุวาน พาหายํ กเหตุวาติปิ ยึดไว้ ความว่า ท่านให้จับแขนโดยของ
 อดุโถ. เรา อธิบายว่า จับแล้วที่แขน ดังนี้บ้าง.

ติกฺขตฺตํ อนุตฺตลยิตฺติ ตโย วาเร ด้วยคำว่า ท่านเขียนตีเราด้วยแขนงไม้ไผ่
 เวฬุฏฺฐิจฺฉา ตาเลสิ, อชฺชทานิ ตสฺส ถึง ๓ ครั้ง พรหมทัตตราชา ตรัสศุกคาม
 ผลํ วินฺทาทิตฺติ อจฺฉริยํ มรณฺน อาจารย์ ด้วยความตายอย่างนี้ว่า ท่าน
 ตชฺเชนฺโต เอวมาห. เขียนตีด้วยเรียวไม้ไผ่ถึง ๓ ครั้ง, ในวันนี้
 และเดี๋ยวนี้ ท่านจงได้รับผลแห่งการ
 เขียนตีนั้น.

จํ สฺสุวา อจฺฉริโย ตติยํ อาจารย์ทศปาโมกข์ ครั้นฟัง
 คาถมาห พระดำรัสนั้นแล้ว กล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

๖. “อริโย อนริยํ กุพฺพ^๑
 โย ทณฺฑเชน นิสฺสชฺฉิตฺติ
 สาสนํ ตํ น ตํ เวรํ
 อิติ นํ ปณฺฑิตา วิทฺูติ.
๖. “อริยชน คือ อาจารย์ยโธ ย่อมกีดกัน
 ศิษย์ผู้เลวทราม ผู้กระทำความชั่ว
 ด้วยการลงโทษ การลงโทษนั้น
 เป็นการสั่งสอน หาใช่เป็นแรงแม่
 บัณฑิต ย่อมรู้ความข้อนี้ชัดเจน
 อย่างนี้แล”.

^๑ น. กุพฺพนคํ.

ตตถ. อริโยติ สตุถาธิวจนเมต^๑
โส ปเนส อริโย จตุพิโร โหติ
“อาจารย์ริโย ทสสนอริโย ลิงคอริโย
ปฏิเวธอริโย”ติ.

ตตถ มนุสโส วา โหตุ ติจจฉานโน
วา, อริยาจาเร จิโต อาจารย์ริโย
นาม.

วุตตมปิ เจต

“อริยวุตติ วุกงค^๒
โย ปิณฑมปจายสิ
จขามิ เต ตัม ภาตตาร
คจจณโก ยถาสุขนุ”ติ.

รูเปน ปน อิริยาปถน จ
ปาสาทิเกน ทสสนิเยน สมนุหาคโต
ทสสนอริโย นาม. วุตตมปิ เจต

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อริโย
นั้นเป็นชื่อของครู. อธิบายว่า ก็อริยชน
นี้นั้น มี ๔ ประเภท คือ ผู้เป็นอริยชน
เพราะความประพฤติ ๑ อริยชนผู้ควร
แลดู ๑ อริยชนผู้ถือเพศ ๑ อริยชนผู้
ตรัสรู้ ๑.

ในบรรดาอริยชน ๔ ประเภทนั้น จะเป็น
มนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานก็ตาม ผู้ตั้งอยู่ใน
มารยาทอันประเสริฐ ชื่อว่า ผู้เป็นอริยชน
ในเพราะความประพฤติ.

สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“พญาหงส์ ข้าพเจ้าสละท่านผู้เป็น
ภัสดาผู้ประพฤติเยี่ยงอริยะ เชิดชู
ก่อนข้าวก่อนท่าน ขอท่านทั้งสอง
จงไปตามสบายเถิด” ดังนี้.

ส่วนอริยชนผู้ประกอบด้วยรูปสมบัติ
และอิริยาบถน่าเลื่อมใส และน่าทัศนา
ชื่อว่า อริยชนผู้ควรแลดู. สมจริงดังที่
ท่านกล่าวไว้ว่า

^๑ น. สุนทราริวิจนเมต.
^๒ น. อริยวคตสิวกงค.

“อริยาวกาไสสิ ปสนุนนตโต
กตม^๑ ภาว ปพฺพชิต กุลมฺหา
กถนฺนุ จิตฺตานิ ปหาย โภเค
ปพฺพชิต นิภมฺม ฆฺรา สปญฺไธ”ติ.

นิวาสนปารุปลิงคคฺคหณฺน จ
สมณสทิส หุตฺวา วิจฺรนฺโต ทฺสฺสึโลปิ
ลึงคอริโย นาม. ยํ สนฺธาย วุตฺตํ

“ฉทํ กตฺวาน สฺพพฺทณํ
ปกฺขนฺที กุลทฺสโก ปคฺพโก
มายาวี อสณฺณโต ปลาโป
ปฏฺวีรฺเพน จรํ ส มคฺคทฺสึ”ติ.^๓

พฺทฺธาทโย ปน ปฏฺวีธอริโย
นาม. เตน วุตฺตํ “อริยา วุจฺจนฺติ
พฺทฺธา จ ปจฺเจกพฺทฺธา จ พฺทฺธสวาก

“ท่านผู้เจริญ ท่านเป็นผู้มีนัยน์ตา
สดใส มีท่าทางอันประเสริฐ ออก
บวชจากตระกูลอะไร จิตของท่าน
สละภอกสมบัติได้เชี่ยวชาญหรือ ผู้มี
ปัญญาเท่านั้น จึงจะออกจากเรือน
บวชได้” ดังนี้.

อริยชนผู้เช่นกับสมณะ โดยที่ถือ
เพศนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ เทียวไปอยู่
แม้จะเป็นคนทูลศัลก็ตาม ก็ชื่อว่า อริยชน
ผู้ถือเพศ. ดังคำที่ท่านกล่าวมุ่งหมายเอา
ว่า

“บุคคลทำการนุ่งห่ม เหมือนผู้มีวัตร
อันงามทั้งหลาย มักเอาหน้า
ประทุษร้ายตระกูล เป็นคนคะนอง
มีมายา ไม่สำรวม พุดเพื่อจ้อ
ประพฤติโดยอาการเทียม นั้น
ชื่อว่า ผู้ทำลายหนทาง”.

ส่วนพระพุทฺธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่า
อริยชนผู้ตรัสรู้. เพราะเหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวว่า “พระพุทฺธเจ้า พระปัจเจก-

^๑ ฉ. มณฺเฑ.

^๒ ฉ. สปญฺณา.

^๓ ขุ. ส. ๒๕/๓๔๕.

จา”ติ. เตสุ อธิ อาจารย์อริโย
อธิบุเปโต.

พุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
ท่านเรียกว่า อริยชน”. บรรดาอริยชน
เหล่านั้น ผู้เป็นอริยชน เพราะความ
ประพฤติ ท่านประสงค์เอาในที่นี้.

อนริยบุติ ทุสสีล ปาปธมม.
กุกุพพติ ปาณาติปาตาทิกัมมิจ-
วิททุสสีลกมมัม กโรนุต, เอกเมว วา
เอตํ อตฺตปทํ, อนริยํ หีนํ ลามกํ
ปญฺจเวรภยกมมัม กโรนุตํ ปุคฺคลํ.

คำว่า ผู้เลวทราม ได้แก่ ผู้ทุศีล
คือผู้มีธรรมอันชั่ว. คำว่า ผู้กระทำชั่ว
อธิบายว่า ผู้กระทำความผิดเป็นโทษ
เครื่องทุศีล ๕ อย่าง มีการฆ่าสัตว์เป็นต้น,
อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ผู้กระทำความชั่ว นี้
เป็นบทอธิบายบทหนึ่ง นั่นเอง, คือบุคคล
ผู้กระทำความผิดก่อนเวรและภัย ๕ ประการ
อันไม่ประเสริฐ เลวทรามชั่วช้า.

โยติ โส จ ขตฺติยาทิสฺส โยโกจิ.

คำว่า ผู้ใด อธิบายว่า หนึ่งในบรรดา
ชนทั้งหลาย มีกษัตริย์เป็นต้น ผู้นั้นจะ
เป็นใครก็ตาม.

ทณฺเฑนาติ เยน เกนจิ ปหฺรณฺเฑน.
นิเสธตีติ “มา ปุณฺ เอรูปํ กริ”ติ
ปหฺรณฺโต วาเรติ.

คำว่า ด้วยการลงโทษ อธิบายว่า ด้วย
การเขี่ยนตีอย่างใดอย่างหนึ่ง. คำว่า
ยอมกีดกัน อธิบายว่า ย่อมเขี่ยนตี
ห้ามปรามว่า “เจ้าอย่าได้กระทำความ
เห็นปานนี้อีก”.

สาสนํ ตํ น ตํ เวนฺนุติ ตํ มหฺราราช
อกตฺตพฺพํ กโรนฺเต ปุคฺคตฺธิโร วา

คำว่า การลงโทษนั้น เป็นการสั่งสอน
หาใช่เป็นเวรไม่ อธิบายว่า ข้าแต่มหา-

อนุตเววาสิเก วา เอวํ ปหริตฺวา ราชเจ้า ชื่อว่า การเขียนตีบุตรและธิดา
 นิเสชนนฺนาม อิมสฺมี โลก สาสนํ หรือลูกศิษย์ ผู้กระทำความอันไม่ควร
 อนุสิฏฺฐิจิ โอวาโท, (โส) น เวรํ. ทำอยู่อย่างนี้ แล้วห้ามปราม จัดเป็น
 คำสั่งสอน ก็เป็นคำพรา้สอน ได้แก่
 เป็นโอวาท, ในโลกนี้ (นั่น) ไม่จัด
 เป็นเวร.

อิติ นํ ปณฺชิตา วิทูติ เอวเมว คำว่า บัณฑิตย่อมรู้ความข้อนี้ชัดเจน
 ปณฺชิตา ชานนฺติ. อย่างนี้แล อธิบายว่า บัณฑิตทั้งหลาย
 ย่อมรู้ความข้อนั้น อย่างนี้เหมือนกัน.

“ตสฺมา มหาราช ตวมฺปิ เอวํ ชานาหิ, พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ กล่าวต่อไปว่า
 เอวรฺูเป จาเน เวรํ กาคฺตุํ นารหสิ, “ข้าแต่มหาราชเจ้า เพราะฉะนั้น แม้
 สเจปิ ตฺวํ มหาราช มยา เอวํ พระองค์ก็โปรดทราบอย่างนี้เกิด, พระองค์
 สิฏฺฐาปิโต น ภวิสฺสุ, กจฺจนฺเต กาเล ไม่ควรพอพระทัยการก่อเวร ในฐานะ
 ปฺวสฺสกุชฺฉิกาทีนิ เจว ผลาผลาทีนิ จ เห็นปานนี้เลย, ข้าแต่มหาราชเจ้า แม้
 หรณฺโต โจรกมฺเมสุ ปลฺลุทฺโธ หากว่า ข้าพระบาทจักไม่ได้ให้พระองค์
 อนุปฺพุเพน สนฺธิจฺเจทปฺนถกฺขมาฏฺฐคาม- ศึกษา อย่างนี้แล้วไซ้, เมื่อกาลเวลา
 กฺขมาฏฺฐกาทีนิ^๑ กตฺวา “ราชาปฺราธิโก ผ่านไป พระองค์จะหยิบฉวยเอาขนม
 โจโร”ติ สโหณํ กเหตุวา รณฺโฆ น้ำตาลกรวดเป็นต้น และผลไม้ไม่น้อยใหญ่
 ทสฺสสิโต “กจฺจนฺตสฺส โทसानุรูปํ ทณฺฑํ เป็นต้น ไปพัวพันอยู่ในโจรกรรมทั้งหลาย
 กโรถา”ติ^๒ ทณฺฑทภยํ อปาปฺณิสฺสุ, ทรงทำการตัดช่องย่องเบา ชุ่มสกัดจับคน

^๑ ฉ. สนธิจเจทปนถกขมาฏฐกาทีนิ.

^๒ ฉ. อุปเนถ.

กุกโต เต เอวรูปา สมฺปตฺติ อภิวิสฺส, อนุ มมฺปิ นิสฺสาย อิมํ อิสฺสรียํ ตยา สฺลทฺทฺนฺ”ติ เอวํ อจฺริโย ราชานํ สญฺญาเปสิ. ปริวารेतฺวา จิตา อมจฺจาปิ ตสฺส กถํ สุตฺวา “สจฺจํ เทว อิทํ อิสฺสรียํ ตุมฺหากํ อจฺริยสฺส สนฺตกนฺ”ติ อาหํสุ.

ในทางเปลี่ยว และฆ่าชาวบ้าน ชาวเมือง เป็นต้นตามลำดับ ถูกจับได้พร้อมทั้ง ของกลางว่า “ท่านเป็นผู้ผิดต่อพระราช (กฎหมายของบ้านเมือง) เป็นโจร” แสดง แต่พระราช จักได้รับภัยคืออาชญา ว่า “ท่านจงไป จงลงอาชญาตามสมควร แก่โทษของพระองค์” พระองค์จักได้รับ สมบัติเห็นปานนี้ แต่ที่ไหนเล่า, พระองค์ ได้รับความยิ่งใหญ่อย่างง่ายดาย เพราะ อาศัยแม้ข้าพระบาทมิใช่หรือ” ให้ พระราชาทรงยินยอมด้วยประการฉะนี้. แม้อำมาตย์ทั้งหลาย ผู้ยื่นห้อมล้อมฟังคำ ของอาจารย์ทศปาโมกข์นั้นแล้ว พวกกัน ทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ความเป็นใหญ่ นี้ เป็นของมีอยู่แห่งอาจารย์ของพระองค์ จริง”.

ตสฺมี ขณ ราชฯ อจฺริยสฺส คุณฺ สลฺลทฺทฺเวตฺวา “สพฺพํ อิสฺสรียํ เต อจฺริย ทมฺมิ, รชฺชํ สมฺปฏฺิจฺจา”ติ อาห. อจฺริโย “น เม มหาราช รชฺเชนฺตฺโต”ติ ปฏฺิกุชฺชิ. ราชฯ ตกฺกสิลฺลํ เปเสตฺวา อจฺริยสฺส ปุตฺตทวารํ อานาเปตฺวา มหนฺตํ อิสฺสรียํ ทตฺวา

ในขณะนั้น พระราชาทรงกำหนด รู้คุณของอาจารย์ ตรัสว่า “ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้ามอบความเป็นใหญ่ทั้งหมดให้แก่ ท่าน ขอท่านจงรับราชสมบัติเถิด”. อาจารย์กราบทูลปฏิเสธว่า “ข้าแต่ มหาราชเจ้า ข้าพระบาท มิได้มีความปรารถนาราชสมบัติ”. พระราชาทรง

ตเมว ปุโรหิตํ กตฺวา ปิตฺถุจฺจาน
จเปตฺวา ตสฺส โอวาทํ จิตฺตํ ทานาทินิ
ปฺญณฺยานิ กตฺวา สคฺคปรายโน อโหสิ.

ส่ง(คน)ไปเมืองตักสิลา รับสั่งให้นำบุตร
และภรรยาของอาจารย์มาพระราชทาน
อิสริยยศอันยิ่งใหญ่ให้ ทรงแต่งตั้งอาจารย์
ทิสปาโมกข์นั่นเอง เป็นปุโรหิต ทรง
สถาปนาไว้ในตำแหน่งบิดา ทรงดำรง
อยู่ในโอวาทของอาจารย์ทิสปาโมกข์นั้น
ทรงบำเพ็ญบุญ มีทานเป็นต้น แล้วได้
ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์.

สตฺถา อิมํ ฐมฺมทฺสณํ อหริตฺวา
สจฺจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธานสิ.
สจฺจปรีโยसानํ โภธโน ภิกฺขุ
อนาคามิผลํ ปตฺติจฺจฺหิ. อญฺเณ
โสตาปนฺนา สกทาคามิโน, จ อหฺสุ.
“ตทา ราชา โภธโน ภิกฺขุ อโหสิ,
อาจารย์โย ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุทฺโธ”ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศจตุราริยสัจ
แล้วทรงประมวลชาดก. ในเวลาจบสัจจะ
ภิกษุผู้มักโกรธดำรงอยู่ในอนาคามิผล.
ภิกษุเหล่าอื่นได้เป็นพระโสดาบัน, และ
พระสกทาคามี. “พระราชานในเวลานั้น
ได้เป็นภิกษุผู้มักโกรธในเวลานี้, ส่วน
อาจารย์ได้แก่เรานั้นเอง ผู้เป็นสัมมา-
สัมพุทฺธเจ้า”.

ติลฺมฺภูจิชฺชาตกาวณฺณนา พุคฺคิยา.

พรวณฺณาติลฺมฺภูจิชฺชาตกํ ที่ ๒ จบ.

๓. มณิกณฐชาตก (๒๕๓)

- ๗. “มมณนพานัน วิปลัน อูพารัน
 อูปุชชตีมสส มณิสส เหตุ
 ตนุเต น ทสสัน อติยาจโกสิ
 น จาปี เต อสสมมากมิสสัน.
- ๘. สุสฺส ยถา สกฺขรโชตปาณี
 ตาเสสิมฺมิ เสลฺล ยาจมาโน
 ตนุเต น ทสสัน อติยาจโกสิ
 น จาปี เต อสสมมากมิสสัน.
- ๙. น ตํ ยาเจ ยสฺส ปิยํ ชีคิเส
 เทสุโส โหติ อติยาจนาย
 นาโค มณี ยาจิโต พุราหฺมณฺณ
 อทสฺสนันเวว ตทชฺชฎมา”ติ.

มณิกณฐชาตกํ ตติยํ.

๓. มณิกัณฐชาตก (๒๕๓)

- ๗. “ข้าวน้ำของเราเกิดขึ้น ไพบูลย์
 โอปาร ก็เพราะเหตุแห่งแก้วมณี
 ดวงนี้ ข้าพเจ้าจึงให้แก้วมณีดวงนี้
 แก่ท่านไม่ได้ แต่ท่านก็ยิ่งขอหนัก
 ขึ้น ข้าพเจ้าจักไม่มายังอาคารมสถาน
 ของท่านอีก.
- ๘. ท่านเมื่อขอแก้วมณี อันเกิดแต่หิน
 ดวงนี้ ย่อมทำให้ข้าพเจ้าหวาดสะดุ้ง
 ไป คล้ายกับมีชายหนุ่มถือดาบ ที่
 ลับแล้ว ณ แผ่นหินมาคุกคาม
 ข้าพเจ้า ฉะนั้น ถึงท่านจะเข้าชี้
 ขอให้ได้ ข้าพเจ้าจักให้ท่านไม่ได้
 เลย ข้าพเจ้าจักไม่มายังอาคารม-
 สถาน ของท่านอีกต่อไป.
- ๙. บุคคลไม่พึงขอของรักของบุคคลนั้น
 ที่ตนอยากได้ บุคคลย่อมเป็นที่
 เกลียดชังเพราะขอมากเกินไป ดัง
 พญานาค ถูกพราหมณ์ด่าบสขอ
 แก้วมณี, ตั้งแต่นั้นมา พญานาค
 ก็มีได้มาให้พระดาบสนั้นเห็นอีกเลย.

มณิกัณฐชาตก ที่ ๓.

๓. มณิกณฺฐชาตกถณฺณา

(๒๕๓)

มมฺนุปนฺนติ อิทํ สตุฏฺฐา
 อาฬวี นิสฺสาย อคฺคาฬเว เจติเย
 วิหรนฺโต กุฎฺฐการสิกฺขาปทํ อารพฺภ
 กเถสิ.

อาฬวีกา หิ ภิกฺขุ สมฺญาจิกาย
 กุฎฺฐกาโย การยมาณา ยาจนพฺหุลา
 วิณฺณตฺติพฺหุลา วิหรีสุ “ปริสฺสํ เทถ,
 ปริสฺตตฺถกริ เทถา”ติ อาทิณี วทนฺติ.
 มนุสฺสา อุปทุทฺตา ยาจนาย อุปทุทฺตา
 วิณฺณตฺติยา ภิกฺขุ ทิสฺวา อุพฺพิชฺชิสฺสุปี
 อุตฺตราสึสฺสุปี ปลายีสฺสุปี.

อิตฺถ อายสฺมา มหากสฺสโป, เยน
 อาฬวี, เตนฺอุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา
 ปิณฺฑทฺทาย ปาวีสิ.^๑ มนุสฺสา เถรมฺปิ

๓. พรรณนามณิกัณฐชาตก

(๒๕๓)

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมือง
 อาฬวี ประทับอยู่ที่อัคคาฬเวเจติยวิหาร
 ทรงปรารภกุฎฐการสิกขาบท ตรัสพระ
 ธรรมเทศานี้ว่า **ข้าวน้ำของเรา** ดังนี้
 เป็นต้น.

ความพิสดารว่า ภิกษุชาวเมือง
 อาฬวีทั้งหลายต่างพากันสร้างกุฎฐด้วยการ
 ของเอง เป็นผู้มากไปด้วยการขอ เป็น
 ผู้มากไปด้วยการทำวิญญัตติ (การ
 บอกกล่าว) กล่าวคำเป็นต้นว่า “ท่าน
 ทั้งหลายจงให้คนช่วย, ท่านทั้งหลาย
 จงให้นายช่างหัดถกรรม”. ผู้คนทั้งหลาย
 ถูกการขอรบกวณ ถูกการบอกเล่ารบกวณ
 พอเห็นภิกษุทั้งหลาย ก็หวาดกลัวบ้าง
 สะดุ้งบ้าง หลบหนีไปบ้าง.

ครั้งนั้นท่านพระมหากัสสปะ ได้เข้าไป
 จนถึงเมืองอาฬวี ครั้นเข้าไปแล้ว ก็เข้าไป
 ปิณฑททาย. ผู้คนทั้งหลายแม้เห็นพระเถระ

^{๑-๑} ฉ. อถายสฺมา มหากสฺสโป อาฬวี อุปสงฺกมิตฺวา
 ปิณฺฑทฺทาย ปาวีสิ.

ทิสวา ตถาว อุกุพิชชีสุ. โส
 ปจฺจนมตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ภิกฺขุ
 อามนฺเตตฺตวา “ปุพฺพายํ อาวุโส อาพฺวิ
 สฺกุลมปิณฺฑา, อิทานิ กสฺมา
 ทฺลลปิณฺฑา ชาตา”ติ ปุจฺจติวาทํ ตํ
 การณํ สุตฺวา ภควติ อาพฺวิ
 อาคนฺตฺวา อคฺคาพเว เจติเย วิหรนฺเต
 ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺตํ
 อาโรเจสิ.

แล้วก็หวาดกลัวเช่นนั้นเหมือนกัน. พระ
 มหากัสสปะนั้นกลับจากบิณฑบาต เวลา
 หลังภัตตาหาร จึงเรียกภิกษุทั้งหลายมา
 ถามว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย แต่ก่อน
 เมืองอาพวินี้บิณฑบาตได้ง่าย, เพราะ
 เหตุไร เดียวนี้จึงกลายเป็นเมืองบิณฑบาต
 ได้ยากไปแล้ว” ฟังเหตุนั้นแล้ว ครั้นเมื่อ
 พระผู้มีพระภาคเสด็จมาประทับอยู่ ณ
 อคคาพเวเจติยวิหาร ในเมืองอาพวิ จึง
 เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูล
 เนื้อความนั้นให้ทรงทราบ.

สตุถา เอตสฺมี การณํ ภิกฺขุสงฺฆํ
 สนฺนิปาตาเปตฺวา อาพฺวิเก ภิกฺขุ
 ปฏิปุจฺจนิ “สจฺจํ กิร ตฺมฺเห ภิกฺขเว
 สณฺญาจิกาย กุฎฺฐิกาย กาเรธา”ติ
 “สจฺจํ ภนฺเต”ติ วุตฺเต, เต ภิกฺขุ
 วิครหิตฺวา “ยาจนา นามเสสา ภิกฺขเว
 สตุตฺรตนปริปุณฺเณ นาคภวเน วสนฺตานิ
 สพุเพสํ นาคานมฺปิ อมฺนาปา,
 ปเถว มนุสฺसानํ เยสํ เอกํ
 กหาปณํ อุปฺปาเทนฺตานิ ปาสาณโต
 มํสอุปฺปาทนกาโล วีย โหติ”ติ วตฺวา
 อติตํ อหริ.

พระศาสดารับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ ประชุมกัน
 ในเพราะเหตุนี้ ทรงย้อนถาม ภิกษุชาว
 เมืองอาพวิว่า “ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า
 พวกเขาให้สร้างกุฎด้วยการขอ เป็นความ
 จริงหรือ” เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า
 “เป็นความจริงพระพุทธเจ้าข้า” ทรง
 ตำหนิติเตียนภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสว่า
 “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อนี้ชื่อว่า การขอ นั้น
 ไม่เป็นที่พึงพอใจ แม้แก่พญานาคทั้งปวง
 ตัวยอยู่ในภพนาค ซึ่งบริบูรณ์ด้วยแก้ว
 ๗ ประการ, จะป่วยกล่าวไปไปถึงมนุษย์
 ทั้งหลาย ผู้ยังกหาปณะให้เกิดขึ้นอันหนึ่ง

ก็ทั้งยาก ดุจดั่งเวลาที่ยังเนื้อให้เกิดจาก
ก่อนหินฉะนั้น” ดั่งนี้แล้ว ทรงนำเรื่อง
อดีตมา.

อดีตเต พาราณสีย์ พุรหมทตเต
รชชั การเณเต โพธิสโตโต มหาวิเว
พราหมณกุล นิพพตติ. ตสส
อาธาวิตวา ปรีธาวิตวา วิจรณกาล
อญโณปี ปุณณวา สโตโต ตสส
มาตุกัจฉิย นิพพตติ. เต อุโภปี
ภาตโร วยปุตตา มาตาปีตุน
กาลกิริยา สวัคคหยา อีสิปพพชช
ปพพชิตวา คงคาตีเร ปณฺณสาล
มาเปตวา วสีสุ.

เตสุ เขฏจกสฺส อุปริคฺงคาย ปณฺณสาลา
อโหสิ, กนิฏฺจสฺส เหฏฺจาคงคาย^๑
อโหสิ. อถกทิวสํ มณิกณฺโจ นาม
นาคราชา นาคภวนา นิภขมิตฺวา
คงคาตีเร มาถนเวเสน วิจรณโต
กนิฏฺจสฺส อสฺสมํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา
เอกมฺนฺตํ นิสีทิ, เต อญฺณมญฺญิ

ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
ทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี
พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์ มี
สมบัติมหาศาล. ในเวลาที่พระโพธิสัตว์
นั้นเที่ยววิ่งเล่นไปมาได้ สัตว์ผู้มีบุญ
อีกคนหนึ่ง ก็เกิดในท้องมารดาของพระ
โพธิสัตว์นั้น. พี่น้องชายแม่ทั้งสองนั้น
เจริญวัยแล้ว เมื่อมารดาบิดาถึงแก่กรรม
แล้ว ก็เศร้าสลดใจ จึงพากันออกบวช
เป็นฤๅษีสร้างบรรณศาลาอาศัยอยู่ริมฝั่ง
แม่น้ำคงคา.

บรรดาฤๅษีทั้งสองนั้น ฤๅษีองค์พี่ได้มี
บรรณศาลาอยู่ที่แม่น้ำคงคาตอนเหนือ,
ฤๅษีองค์น้องได้มีบรรณศาลาอยู่ที่แม่น้ำ
คงคาตอนใต้. ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พญานาค
ชื่อว่า มณิกัณฐะ เลื้อยออกจากภพนาค
แปลงกายเป็นมาณพหนุ่ม เที่ยวเล่นแถว
ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ไปถึงอาศรมของฤๅษี

^๑ น. อโธคงคาย.

สมุโหมหนียํ กถํ กตฺวา วิสุสาสิกา
อหฺลํ, วินา วตฺติตฺตํ นาสกฺขีสุ.

น้องชาย ใหญ่แล้วนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง,
ฤๅษีและพญานาคนั้น สนทนากันด้วยคำ
อันน่าบันเทิงใจซึ่งกันและกัน จนเกิดมี
ความคุ้นเคยกัน ไม่สามารถที่จะแยก
จากกันไปได้.

มณิกณฺโจ อภิณฺหํ กนิฏฺฐตาปสฺสส
สนฺติกํ อากนฺตฺวา กถาสลฺลาเป
นีสีทิตฺวา คมนกาเล ตาปสฺสสินฺเ
हनฺ อตฺตมาวํ วิชิตฺวา โภเคหิ ตาปสํ
ปริกฺขิปนฺโต ปริสชฺชิตฺวา อุปริ มุทุ
รณิ มหนฺตํ ฌณฺํ ผาเรตฺวา โถกํ สยิตฺวา
ตํ สินฺหํ วิโนเทตฺวา สรีรํ วินิเว
เจตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา สกมา
นเมว คจฺจติ. ตาปสโ สตฺส
ภเยน กิโส อโหสิ ลฺล
โย ทฺพพณฺโณ อุปฺปนฺนุ
ปฺปนฺนุชฺชาโต ฌมฺนิ
สนฺนุตคฺคฺโต.

มณิกัณฐนาคราช มายังสำนักของดาบส
ผู้น้องชาย เป็นประจำ นั่งสนทนากันอยู่
ในเวลาไป ก็แปลงอัตภาพดังเดิม ด้วย
อาลัยรักในดาบส เอาขนดกระหวัดรัด
พระดาบส แผ่พังพานใหญ่ กลุ่มบนศีรษะ
นอนพักครู่หนึ่ง บรรเทาความรักนั้นลง
แล้ว ก็กลายเป็นคนออกจากกาย นมัสการ
พระดาบส แล้วกลับไปยังภพของตน
ตามเดิม. ดาบสได้ผอมลง มีผิวพรรณ
เศร้าหมอง ผอมเหลืองลงทุกที เนื้อตัว
สะพร่งไปด้วยเส้นเอ็นเพราะกลัวพญานาค
นั้น.

โส เอกทิวสํ ภาตฺถ สนฺติกํ
อคมาสิ. อถ นํ โส ปุจฺฉ
“กิสุสฺ ตวํ โภ กิโส ลฺล
โย ทฺพพณฺโณ อุปฺปนฺนุ
ปฺปนฺนุชฺชาโต ฌมฺนิ
สนฺนุตคฺคฺโต”ติ. โส ตสฺส ตํ
ปวตฺติ อโรเจตฺวา “กิ ปนฺ ตวํ โภ

วันหนึ่ง ดาบสน้องชายนั้น ได้ไป
ยังสำนักของพี่ชาย. ครั้งนั้น ดาบสพี่ชาย
ถามดาบสน้องชายว่า “พอมหาจำเริญ
เพราะเหตุไรเธอจึงซูบผอม ผิวพรรณ
หมองคล้ำ กลายเป็นคนผอมเหลือง มี
เนื้อตัวสะพร่งไปด้วยเส้นเอ็นแล้ว”. ดาบส

ตสฺส นาคสฺส อากมนํ อิจฺฉีสี”ติ
 ปุฏฺโฐ “น อิจฺฉามิ”ติ วตฺวา “โส
 ปน นาคราชา ตว สนฺติกั
 อากจฺฉนฺโต ก็ ปิลนฺธนํ ปิลนฺธิตฺวา
 อากจฺฉตี”ติ วุตฺเต “มณฺธิรตนนฺ”ติ
 อาห.

น้องชายบอกเล่าความเป็นไปนั้น ถูกพี่ชาย
 ถามว่า “พ่อมหาจำเริญ ก็เธอต้องการ
 ให้พญานาคนั้นมาหรือ” ตอบว่า “ข้าพเจ้า
 ไม่ต้องการ” เมื่อพี่ชายพูดว่า “ก็พญานาค
 นั้น เมื่อมาสำนักของเธอ ประดับเครื่อง
 ประดับอะไรมาหรือ” ตอบว่า “ประดับ
 แก้วมณีมา”.

“เตนหิ ตฺวํ ตสฺมี นาคราชา ตํ
 วนฺทิตฺถ อากนฺตฺวา อนิสฺสนฺเนยฺว ‘มณฺธิ
 เม เทหิ’ติ ยาจ, เอวํ โส นาค
 ตํ โภเคหิ อปริกฺขิปิตฺวา ว คมิสฺสตี,
 ปุณฺทิวเส อสฺสมปทฺทฺวาเร จตฺวา
 อากจฺฉนฺตํ อปฺวิสฺนฺตเมว นํ
 ยาเจยฺยาสี, ตตฺตียทิวเส คงฺกาย ตีเร
 จตฺวา อุกฺกา อุมฺมุชฺชนฺตเมว นํ
 ยาเจยฺยาสี, เอวํ เต โส สนฺติกั ปุณ
 นาคมิสฺสตี”ติ.

ดาบสพี่ชายพูดว่า “ถ้าเช่นนั้น เมื่อ
 พญานาคมาไหว้เธอแล้ว ยังไม่ทันจะนั่ง
 เรียกร้อยดี เธอจงขอว่า ‘ท่านจงให้
 แก้วมณีแก่ข้าพเจ้าเถิด’, เมื่อเป็นเช่นนั้น
 พญานาคนั้น จะไม่เอาขนดรดตัวเธอแล้ว
 ไป, ในวันรุ่งขึ้นเธอยืนที่ประตูอาคารมบท
 จงขอกะพญานาค ผู้มายังไม่ทันเข้าไป
 เลยนั้นแล, ในวันที่ ๓ เธอจงไปยืนที่ริมฝั่ง
 แม่น้ำคงคา จงขอกะพญานาคผู้พอโผล่
 ขึ้นมาจากน้ำเท่านั้น, เมื่อเป็นเช่นนั้น
 พญานาคนั้น จักไม่มาสำนักของเธออีก
 ต่อไป”.

ดาบสโ “สาธุ”ติ ปฏิสฺสฺสนฺติตฺวา
 อตฺตโน ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา ปุณฺทิวเส

ดาบส(ผู้น้อง)รับคำว่า “ได้” แล้ว
 กลับไปยังบรรณศาลาของตนในวันรุ่งขึ้น

^๑ ฉ. อิจฺฉสิ, น อิจฺฉสิติ.

^๒ ฉ. อากจฺฉนฺตเมว นํ ยาเจยฺยาสี.

นาคราชานํ อากนตุวา จิตมตฺตเมว
 “ตํ เม อตฺตโน ปิลนุณํ มณี
 เทหิ”ติ ยาจิ. โส อนิสํทิตฺวา ปลายิ.
 อถ นํ ทุตฺยทิวเส อสฺสสมปทฺทวาเร
 จตฺวา อากจฺจนตฺตเมว “หิโยโย เม
 มณิรตนํ น อทาสิ, อชฺชูปิ^๑ อิทานิ
 เทหิ”ติ อาห.

อถ นาโค อสฺสสมปทํ อปวิสิตฺวา
 ปลายิ. ตตฺยทิวเส อุกทโต
 อุมฺมุชฺชนตฺตเมว นํ “อชฺช เม ตตฺยโย
 ทิวโส ยาจนตฺตสฺส, เทหิทานิ เม
 เอตํ มณิรตนนุ”ติ อาห. นาคราช
 อุกทเว จตฺวาปิ ตํ ตาปลํ
 ปฏิกุชฺชิปนุโตว เทว คากา อโวจ

๗. “มมฺนุปนํ วิปุลํ อูพารํ
 อูปนฺนชฺชติมฺสฺส มณิสฺส เหตุ
 ตนฺเต น ทสฺสํ อติยาจโกสิ
 น จาปิ เต อสฺสสมมากมิสฺส.

ขอกะพญานาคผู้พอมหายุคแล้วเท่านั้นว่า
 “ท่านจงให้แก้วมณีอันเป็นเครื่องประดับ
 ของตนนั้นแก่ข้าพเจ้า”. พญานาคนั้น
 ยังไม่ทันจะนั่งเลย ก็หนีกลับไป. ครั้นถึง
 วันที่ ๒ ดาบสน้องชายยืนอยู่ที่ประตู
 อาศรมบทพูดกับพญานาคนั้น ผู้กำลังมา
 นั้นเองว่า “เมื่อวานนี้ ท่านไม่ยอมให้
 แก้วมณีแก่ข้าพเจ้า, วันนี้ท่านจงให้แก่
 เราเสียเดี๋ยวนี้เถิด”.

ลำดับนั้นพญานาคไม่เข้าไปยังอาศรมบท
 เลยหนีไปแล้ว. ในวันที่ ๓ ดาบสน้องชาย
 พูดกับพญานาคนั้น ผู้พอโผล่พ้นจากน้ำ
 เท่านั้นว่า “ข้าพเจ้าขอวันนี้เป็นวันที่ ๓,
 ท่านจงให้แก้วมณีนี้แก่ข้าพเจ้าเดี๋ยวนี้
 เถิด”. พญานาคแหม่ลอยอยู่ในน้ำนั้นเอง
 เมื่อห้ามดาบสนั้นนั่นแล ได้กล่าวคาถา
 ๒ คาถาว่า

๗. “ข้าวน้ำของเราเกิดขึ้น ไพบูลย์
 โอพาร ก็เพราะเหตุแห่งแก้วมณี
 ดวงนี้ ข้าพเจ้าจึงให้แก้วมณีดวงนี้
 แก่ท่านไม่ได้ แต่ท่านก็ยิ่งขอหนักขึ้น

^๑ ฉ. อชฺช ทานํ ลทฺถุ วญฺฐิตฺติ.

ข้าพเจ้า จักไม่มายังอาศรมสถาน
ของท่านอีก.

๘. สฺสุ ยถา สกฺขรโธตฺปาณิ
ตาเสสิมฺ สลฺ ยาจมาโน
ตฺนฺเต น ทสฺสํ อติยาจโกสิ
น จาปี เต อสฺสมมาคมิสฺสนฺ”ติ.

๘. ท่านเมื่อขอแก้วมณี อันเกิดแต่หิน
ดวงนี้ ย่อมทำให้ข้าพเจ้าหวาดสะดุ้ง
ไป คล้ายกับมีชายหนุ่มถือดาบ ที่
ลับแล้ว ณ แผ่นหิน มาคุกคาม
ข้าพเจ้า ฉะนั้น ถึงท่านจะเข้าชี้
ขอให้ได้ ข้าพเจ้าจักให้ท่านไม่ได้
เลย ข้าพเจ้าจักไม่มายังอาศรมสถาน
ของท่านอีกต่อไป.

ตตฺถ มฺมฺนฺนปानฺนฺติ มม
ยาคฺคฺมตฺตาทิทิพฺพโกชนํ อฏฺฐปานกณฺจ^๑
ทิพฺพปानํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ข้าว
และน้ำของเรา** อธิบายว่า โภชนะอันเป็น
ทิพย์มีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น และ
น้ำอัฐบานอันเป็นทิพย์.

วิปฺลนฺติ พหุํ อูพารนฺติ เสฏฺฐํ ปณฺธิตํ.

คำว่า **ไฟบุญ** ได้แก่ มากมาย. คำว่า
โอฬาร ได้แก่ ประเสริฐ คือประณีต.

ตฺนฺเตติ ตํ มณฺิรตฺนํ^๒ ตฺยหํ.
อติยาจโกสิติ กาลณฺจ ปมาณณฺจ
อติกฺกมิตฺวา ตฺวํ อชฺช ตีณิ ทิวสานิ

คำว่า **แก้วมณีนั้นแก่ท่าน** อธิบายว่า
ดวงแก้วมณีนั้นแก่ท่าน. คำว่า **ท่านยิ่ง
ขอหนักขึ้น** ความว่า ท่านเมื่อขอแก้วมณี

^๑ น. อฏฐปานกถาทถ.

^๒ น. มณี.

มยหํ ปิยํ มนาปี มณिरตนํ ยาจมาโน
อติกุμμม ยาจโกสิ.

อันเป็นที่รักใคร่พอใจ ของข้าพเจ้า
ล่วงกาลล่วงประมาณ นับได้ ๓ วันทั้ง
วันนี้ ชื่อว่า ขอหนักขึ้น.

น จาปี เตติ น เกวลํ น ทสฺสํ,
อสุสมมุปี เต นาคมิสฺสํ.

คำว่า **ข้าพเจ้าจักไม่มายังอาศรมสถาน
ของท่านอีก** อธิบายว่า ข้าพเจ้าจักไม่
ให้(ดวงแก้วมณี) อย่างเดียวหามิได้,
ข้าพเจ้าจักไม่มา แม้สู้อาศรมสถานของ
ท่านอีก.

สุตฺถุ ยถาติ ยถา นาม ยฺวาทฺรุโณ
มนุสฺสโส. สกฺขรโธตปาณิํติ สกฺขราย
โธตปาณิํ, เตลปาสาณํ โธตอลิหตุโกสิติ
อตฺโต.

คำว่า **คล้ายกับชายหนุ่ม** อธิบายว่า
มนุษย์หนุ่มน้อยชื่อฉันท. คำว่า **ถือดาบ
ที่ลับแล้ว ณ แผ่นหิน** ความว่า มีมือถือ
ดาบที่ลับแล้ว ณ แผ่นหิน อธิบายว่า
มีมือถือดาบอันลับแล้วที่แผ่นหินมีน้ำมัน.

ตาเสลิมี เสถํ ยาจมาโนติ อิมํ
มณิํ ยาจมาโน ตวํ กณฺจนตฺตฺรฺชคฺคํ
อพฺพาหิตฺวา “สีสนฺเต ฉินฺทามิ”ติ
วทฺนฺโต ตฺรฺณปฺริโส วิย ตาเสสิ. เอวํ
วตฺวา โส นาคราชา อุกฺก
นิมฺมุชฺชิตฺวา นาคภวณเมว กนฺตฺวา น
ปจฺจาคณฺฉิ.

คำว่า **ท่านเมื่อขอแก้วมณี อันเกิดแต่
หินดวงนี้ ย่อมทำให้ข้าพเจ้าหวาดสะดุ้ง
ไป** อธิบายว่า ท่านเมื่อขอแก้วมณีดวงนี้
ย่อมทำให้ข้าพเจ้าหวาดสะดุ้งไป เหมือน
บุรุษหนุ่มที่ชักดาบออกจากฝักอันคร่ำด้วย
ทอง ตวาดว่า “เราจะตัดศีรษะของท่าน
เสีย”. พญานาคนั้น ครั้นกล่าวอย่างนี้
แล้ว ก็ดำน้ำไปยังภพนาครตามเดิม ไม่
หวนกลับมาอีกเลย.

อด โส ตาปโส ตสฺส ทสฺสนียสฺส
 นาคราชสฺส อทสฺสเนน ภิโยโยโส
 มตฺตตาย กีโส อโหสิ ญฺช ทุพฺพณฺโณ
 อุปลฺปนฺนุปลฺปนฺนุชฺชาโต ธมฺมนิสฺสนฺตคฺคฺตโต.

ต่อมา ดาบสน้องชายนั้นได้ฝ้ายพอม
 ผิวหมองคล้ำ ผอมเหลืองซูบซีด ตัวมี
 เส้นเอ็นสะพร้ง โดยประมาณอย่างยิ่ง
 เพราะมิได้พบเห็นพญานาคนั้น ผู้ควร
 พบเห็น.

อด เขฏฺฐกตาปโส “กนิฏฺฐสฺส ปวตฺตี
 ชานิสฺสामी”ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา
 ตํ ภิโยโยโส มตฺตตาย ปณฺฑุโรคิณฺ
 ทิสฺวา “กินฺนุชฺช โภ ตฺวํ ภิโยโยโส
 มตฺตตาย ปณฺฑุโรโค ชฺชาโต”ติ วตฺวา
 “ตสฺส ทสฺสนียสฺส นาคราชสฺส
 อทสฺสเนนา”ติ สุตฺวา “อโย ตาปโส
 นาคราชานํ วินา วตฺติตฺตํ น สกฺโกติ”ติ
 สลฺลภฺเขตฺวา ตตฺยํ คาถมาห

ต่อมา ดาบสผู้เป็นพี่ชายคิดว่า “เราจัก
 ทราบข่าวคราว ความเป็นไปของน้อง
 ชาย” จึงไปยังสำนักของน้องชายนั้น
 เห็นน้องชายนั้นเป็นโรคผอมเหลืองมาก
 ยิ่งขึ้น จึงพูดว่า “พอมหาจำเริญ เธอ
 เกิดเป็นโรคผอมเหลืองยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน
 เพราะเหตุไรหรือ” ทราบว่า “เพราะ
 ไม่ได้พบเห็นพญานาค ผู้ควรจะได้พบ
 เห็นนั้น” จึงกำหนดคาดคะเนว่า “ดาบส
 ผู้นี้ไม่สามารถจะเป็นไปพราวจากพญา
 นาคราชได้” จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

๙. “น ตํ ยาเจ ยสฺส ปิยํ ชีคิเส^๑
 เทสุโส โหติ อติยาจนาย
 นาโค มณี ยาจิตฺ พุราหฺมณฺน
 อทสฺสนึเยว ตทชฺฌคฺมา”ติ.

๙. “บุคคลไม่พึงขอของรัก ของบุคคลนั้น
 ที่ตนอยากได้ บุคคลย่อมเป็นที่
 เกลียดชังเพราะขอมากเกินไป ดัง
 พญานาค ถูกพราหมณ์ดาบสขอ

^๑ น. ชีคิเส.

แก้วมณี ตั้งแต่บัดนั้นมา พญานาค
ก็มีได้มา ให้พระดาบสนั้นเห็นอีก
เลย”.

ตฤณ น ตัม ยาเจติ ตัม ภณฺฑํ
น ยาเจยฺย. ยสฺส ปิยํ ชิธิเสติ ยํ
ภณฺฑํ อสฺส ปุคฺคสฺส ปิยนฺติ ชานะยฺย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บุคคล
ไม่พึงของของรัก อธิบายว่า บุคคลไม่พึง
ของสิ่งของนั้น. คำว่า ของรักของบุคคล
นั้น ที่ตนอยากได้ อธิบายว่า บุคคลพึง
รู้ว่า สิ่งของใดเป็นที่รักของบุคคลนั้น.

เทสฺโส โหตีติ อปฺปิโย โหติ.

คำว่า ย่อมเป็นที่เกลียดชัง ความว่า
ย่อมไม่เป็นที่รัก.

อติยานายาติ ปมาณํ อติกุกมิตฺวา
ภณฺฑํ ยาเจนฺโต ตาย อติยานาย.
อทสฺสนเวยว ตทชฺฌกมาติ ตโต ปฏฺฐาย
อทสฺสนเมว คโตติ.

คำว่า เพราะขอมามากเกินไป ความว่า
บุคคลขอสิ่งของเกินประมาณนั่นเอง จึง
จัดว่า เพราะเป็นผู้ขจัด. คำว่า
พญานาคก็มีได้มา ให้พระดาบสนั้นเห็น
อีกเลย อธิบายว่า ตั้งแต่บัดนั้นมา
พญานาคก็ไม่ไปให้เห็นอีกเลย.

เอวํ ปน ตํ วตฺวา “โภ อิตฺทานิ
มา โสจิ”ติ สมสฺสาเสตฺวา เขฎฺฐภาตา
ตาปโส อตฺตโน อสฺสมเมว คโต.
อถาปรภาเค เต เทว ภาตโร
อภิณฺฎา จ สมากปตฺติโย จ
นิพฺพตฺเตตฺวา พุรฺหมโลกปรายนา อหฺลฺสุ.

อนึ่ง ดาบสผู้เป็นพี่ชายครั้งกล่าว
กับดาบสน้องชายนั้น อย่างนี้แล้ว ก็
ปลอบใจว่า “พ่อมหาจำเริญ ตั้งแต่บัดนี้
ต่อไป เธออย่าเศร้าโศกไปเลย” แล้วกลับไป
ไปยังอาศรมบทของตนตามเดิม. เวลา
ต่อมา ดาบสสองพี่น้องนั้น ยังอภิณฺฎา

สตถุตา “เอวํ ภิกขเว สตฺตฺรตนปริปฺพญฺเณ
 นาคภวเน วสนฺตํ นาคานมฺปิ
 ยาจนา นาม อมฺนาปา, กิมํคมฺปน
 มนุสฺसानนํ”ติ.

สตถุตา อิมํ ฆมฺมเทสนํ อหริตฺวา
 ชาตกํ สโมธานสิ “ตทา กนิฏฺโจ
 อานนฺโท อโหสิ, เขฏฺจกตาปโส ปน
 อหเมวา”ติ.

มณิกณฺฐชาตกาวณฺณนา ตติยา.

และสมบัติให้บังเกิดแล้ว ได้เป็นผู้ไปเกิด
 ในพรหมโลก. พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุ
 ทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่า การขอ ย่อมไม่เป็น
 ที่พอใจ แม้แก่พญานาคผู้อยู่ในภพนาค
 อันบริบูรณ์ด้วยรัตนะทั้งเจ็ดประการ ด้วย
 ประการดังนี้ ก็จะช่วยกล่าวไปไปถึง
 พวกมนุษย์ทั้งหลาย”.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า
 “ดาบสน้องชายในเวลานั้น ได้มาเป็น
 อานนท์, ส่วนดาบสผู้เป็นพี่ชายได้แก่
 เราตถาคตนั่นเอง” ดังนี้แล.

พรรณนามณิกัณฐชาดก ที่ ๓ จบ.

๔. กุณฺหกกุจฺฉินฺทวชาตก
(๒๕๔)

๑๐. “ภุทฺวา ตินฺปรีฆาสํ
 ภุทฺวา อัจามกุณฺหกํ
 เอตํ เต โภชนํ อาสิ
 กสฺมาทานิ น ภุณฺขสิ.
๑๑. ยตุถ โปสํ น ชานนฺติ
 ชาตียา วินยฺเนน วา
 ปหฺนุํ ตตุถ มหาพรเหม
 อปี อัจามกุณฺหกํ.
๑๒. ตฺวณฺจ โข มํ ปชานาสิ
 ยาทีสาयํ หยตุตโม
 ชานนฺโต ชานมาคมม
 น เต ภุขามิ กุณฺหกนฺ”ติ.
- กุณฺหกกุจฺฉินฺทวชาตกํ จตุตฺถํ.

๔. กุณฺหกกุจฺฉินฺทวชาตก
(๒๕๔)

๑๐. “ท่านเคยกินหญ้า ที่เป็นเดนมาแล้ว
 และกินข้าวตังและรำมา หญ้าที่เป็น
 เดนเป็นต้นนั้น เป็นอาหารของท่าน
 เพราะเหตุไร บัดนี้ ท่านจึงไม่กิน
 (มัน).
๑๑. ในสถานที่ใด คนทั้งหลาย ไม่รู้จัก
 สัตว์เลี้ยง โดยชาติหรือโดยอุบาย
 เครื่องแนะนำ ข้าแต่ท่านมหาพรหม
 ในสถานที่นั้น รำและข้าวตังมีอยู่
 เป็นอันมาก.
๑๒. ส่วนท่านแล รู้จักข้าพเจ้าว่า ม้านี้
 เป็นสัตว์สูงส่งเพียงใด ข้าพเจ้ารู้อยู่
 เพราะอาศัยท่านผู้รู้ จึงไม่กินรำ
 ของท่านอีก”.
- กุณฺหกกุจฺฉินฺทวชาตก ที่ ๔.

†

๔. กุณฺทกกุจฺฉิตินฺทวชาตกถณฺณา (๒๕๔)

๔. พรรณนาคุณฺทกกุจฺฉิตินฺทวชาตก (๒๕๔)

ภุทฺวา ตินฺทปริณาสนฺติ อิํ สตุถา
เชตวนเ วิหรนฺโต สารีปฺตตฺตฺเถ
อารพฺก กเถสิ.

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระ
วิหารเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตร-
เถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำว่
กินหญ้าที่เป็นเดนมาแล้ว เป็นต้น.

เอกสมฺมิ หิ สมเย สมฺมาสมฺพุทฺโธ^๑
สาวตฺถิยํ วสิทฺวา วสฺสํ วุฏฺโจะ
จาริกํ จริทฺวา ปฺน ปจฺจาคโต.
มนุสฺสา “อาคนฺตฺกสกุการํ กริสฺสามา”ติ
พุทฺธปฺปมฺขสฺส ภิกฺขุสํฆสฺส มหาทานํ
ทหนฺติ.

ความพิสดารว่ สมัยหนึ่งพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ในพระนคร
สาวัตถี ออกพรรษาแล้ว จึงเสด็จจาริก
ไป แล้วเสด็จกลับมาอีก. พวกมนุษย์
ปรึกษากันว่ “จักทำสักการะเพื่อ
ภิกษุสงฆ์ผู้จรมา” พวกกันถวายมหาทาน
แต่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข.

วิหาเร เอกํ ธมฺมโฆสํ ภิกฺขุํ จเปสฺสุ.
โส เย เย อาคนฺตฺวา ยตฺตเก ภิกฺขุ
อิจฺฉนฺติ, เตสํ เตสํ เต ภิกฺขุ
วิจาเรตฺวา เทติ.

พวกมนุษย์จัดตั้งภิกษุผู้ประกาศธรรม
รูปหนึ่งไว้ในพระวิหาร. มนุษย์เหล่าใด ๆ
มาแล้ว ต้องการภิกษุประมาณเท่าใด
ท่านก็คัดเลือกภิกษุเหล่านั้นให้แก่มนุษย์
เหล่านั้น ๆ ไป (มีจำนวนท่านั้น).

อถกา ทฺกคฺคา มหฺลลิกา อิตฺถิ
เอกเมว ปฏฺวีสิ สขฺเชตฺวา เตสํ เตสํ

ครั้งนั้น มีหญิงแก่ขัดสนคนหนึ่ง
ตระเตรียมส่วนไว้ส่วนหนึ่ง เมื่อภิกษุผู้

^๑ อิโต ปฏฺชาษ ฉ. สมฺมาสมฺพุทฺธ สาวตฺถิยํ วสฺสํ
วสิทฺวา จาริกํ จริทฺวา ปฺน ปจฺจาคเต มนุสฺสา ๆเปฯ.

มนุสฺसानํ ภิกฺขุสฺส วิจาเรตฺวา ทิณฺเณสุ
อฺสุสฺสุเร ฌมฺมโฆสฺกสฺส สนฺตึกั
อาคณฺตฺวา “มยฺหํ เอกํ ภิกฺขุํ เทธา”ติ
อาห.

ประกาศธรรมนั้น คัดเลือกภิกษุให้
พวกมนุษย์เหล่านั้น ๆ ไปแล้ว (ตามลำดับ)
พอเวลาสาย ก็มายังสำนักท่านธรรม-
โฆสกภิกษุ เรียกว่า “โปรดให้ภิกษุดิฉัน
รูปหนึ่งเกิด เจ้าค่ะ”.

โส “มยา สพฺเพ ภิกฺขุ วิจาเรตฺวา
ทิณฺนา, สารีปฺตฺตฺตฺเถโร ปน
วิหาเรยฺว วสตี, ตฺวํ ตสฺส ภิกฺขุํ
เทหิ”ติ อาห.

ท่านกล่าวว่า “อาตมาคัดเลือกภิกษุให้ไป
จนหมดแล้ว, ส่วนพระสารีบุตรเถระ ยัง
อยู่ในวิหารนั้นแล, ท่านจงถวายภิกษาแก่
ท่านเกิด”.

สา “สาธฺว”ติ ตฺมฺจฺจิตฺตา เขตฺวณฺทฺวาร-
โกฏฺฐเก จตฺวา เณรสฺส อาคตกาเล
วณฺทิตฺวา หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา ฌรํ
เนตฺวา เกเห นิสิตฺทาเปสิ. “เอกาย
กิริ มหฺลลิกาย ฌมฺมเสนาปตี อตฺตโน
ฌเว นิสิตฺทาปีโต”ติ พฺหุณี สทฺธานิ
กุลานิ อสฺโสสุ.

นางดีใจ รับว่า “ดีแล้ว” แล้วจึง(ไป)
ยืนที่ซุ้มประตูพระเชตะวันมหาวิหาร เวลา
ที่พระเถระมา ก็ไหว้(ท่าน)รับบาตร
จากมือ นำท่านไปเรือน นิมนตีให้นั่ง
ในเรือน. ตระกูลที่มีศรัทธาเป็นจำนวนมาก
ได้ฟังว่า “ข่าวว่าหญิงแก่คนหนึ่ง
นิมนต์พระธรรมเสนาบดี ให้นั่งในเรือน
ของตน”.

เตสุ ราชานํ ปสฺสเสนทิกอสฺโล ตํ
ปวตฺตตี สุตฺวา ตสฺสา สาฏฺเณน เจว
สหฺสฺสสตฺถวีกาย จ สทฺธี ภตฺตโกษณานิ
ปหิณฺนิ “มยฺหํ อยฺยํ ปริวิสมานา อิมํ
สาฏฺกํ นิวาเสตฺวา อิเม กหาปณฺ
วลฺลฺเขตฺวา เถรํ ปริวิสฺตุ”ติ.

บรรดามนุษย์เหล่านั้น พระเจ้าปัสเสนทิ-
โกศล ทรงสดับความเป็นไปนั้น ก็ทรง
จัดส่งข้าวและกับ พร้อมกับผ้าสาฎก
และถุงกหาปณะพั้นหนึ่งไปให้นาง ด้วย
พระดำรัสว่า “หญิงแก่ เมื่อจะอังกาส
พระผู้เป็นเจ้าของเรา จงนุ่งผ้าสาฎก

วรรณคดีชาดก ป.ท. ๑๐-๕

ผืนนี้ จับจ่ายกหาปณะเหล่านี้ อังคาส
พระเถระเถิด”.

ยถา จ ราชา, เอวํ อนาคตปิณฑุทโก
จุลลอนาคตปิณฑุทโก วิสาขา จ
มหาอุปาสิกา ปหิณีสฺส. อญฺเณนิ ปน
กุลานิ เอกสทเทวสตาทิวเสน อตฺตโน
อตฺตโน พลานุรูปเนน กหาปณเณ ปหิณีสฺส.
เอวํ เอกาเหเนว สว มหุลลิกา
สทสทสสมตฺตํ ลภี.

เหมือนอย่างว่า อนาคตปิณฑุทโก
จุลลอนาคตปิณฑุทโกวิสาขา
มหาอุปาสิกาก็ดี ต่างก็ส่งไปเช่นเดียวกับ
พระราชชา. ส่วนตระกูลอื่น ๆ ก็จัดส่ง
กหาปณะไปตามสมควรแก่กำลังของตน ๆ
ด้วยสามารถกหาปณะมีร้อยหนึ่ง หรือ
สองร้อยเป็นต้น. เพียงวันเดียวเท่านั้น
หญิงแก่นั้นก็ได้กหาปณะประมาณแสน
หนึ่ง ด้วยประการฉะนี้.

เถโร ปน ตาย ทินฺนํ ยาคุเมว
ปิวิตฺตวา ตาย กตํ ชชชกเมว ปกุก-
ภตฺตเมว จ ปรีกฺขณชิตฺตวา ภตฺตทานุโมทณํ
กตฺตวา ตํ มหุลลิกํ โสตาปตฺตติผล
ปตฺติฎฺฐาเปตฺตวา วิหารเมว อคมาสิ.

ฝ่ายพระเถระ ดื่มข้าวยาคุที่หญิงแก่นั้น
ถวาย ฉันทของขบเคี้ยวที่หญิงแก่นั้นปรุง
และฉันทภัตที่หญิงแก่นั้นหุงให้สุกนั้นแล
ทำภตฺตทานุโมทนาให้หญิงแก่นั้นดำรงอยู่
ในโสตาปตฺตติผล แล้วกลับไปยังวิหาร
ตามเดิม.

ธมฺมสภายํ ภิกฺขุ เถรสฺส คุณภํ
สมญฺฐาเปสฺสุ “อาวุโส ธมฺมเสนาปติ
มหุลลิกํ กหปตานี ทุกฺกตภาวโต
โมเจตฺตวา ปตฺติฎฺฐา อโหสิ, ตาย ทินฺนํ
อาหารํ อชฺชิจฺจนฺโต ปรีกฺขณชิตฺตํ”ติ.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันถึงคุณกถา
พระเถระในโรงธรรมว่า “อาวุโสทั้งหลาย
พระธรรมเสนาบดี เปลื้องหญิงแก่แม่เรือน
ออกจากความขัดสน เป็นที่พึง (ของนาง)
ท่านไม่รังเกียจ ฉันทอาหารที่นางถวาย
แล้ว”.

สตถา อากนุตวา “กาย นุตถ พระศาสดาเสด็จมาตริสถามว่า “ภิกษุ
 ภิกขเว เอตริหิ กถาย สนฺนิสิหนฺนา”ติ ทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมเรื่อง
 ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามานฺ”ติ วุตฺเต “น ะไรกัน” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า
 ภิกขเว สารีปุตฺโต อิทาเนว เอติสฺสา “เรื่องชื่อนี้” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย
 มหฺลลิกาย อวสฺสโย ชาโต น อิทาเนว สารีบุตร เป็นที่พึ่งของหญิงแก่นั้น
 ตาย ทินฺนํ อาหารมชฺคฺจฺจนฺโต เฉพาะในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้(และ)มิใช่
 ปริภุญฺชติ, ปุพฺเพปิ ปริภุญฺชียะวา”ติ แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่สารีบุตรไม่รังเกียจ
 วตฺวา อตีตํ อหริ. ฉนอาหารที่หญิงแก่นั้นถวาย แม้ในกาล
 ก่อน เธอก็ฉนแล้วเหมือนกัน” ดังนี้ ทรง
 นำอดีตนิทานมาว่า.

อดีต พาราณสีย์ พุรหมทตเต ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต
 รชฺชํ กาทเรนฺเต โพรสิสตฺโต อุตฺตราปถ เสวยราชสมบัติอยู่ที่พระนครพาราณสี
 อสฺสวานิชกุลเ นินฺพพฺตติ. อุตฺตราปถ- พระโพธิสัตว์ บังเกิดในตระกูลพ่อค้าม้า
 ชนปทฺโต ปญฺจสตฺตา อสฺสวานิชชา ที่อุตตราปถชนบท. พ่อค้าม้าประมาณ
 อสฺเส พาราณสี อานตฺวา วิภูกิณฺนติ. ๕๐๐ คน ต้อนม้าจากอุตตราปถชนบท
 อญฺจตโรปี อสฺสวานิชฺ อปญฺจ สู่พระนครพาราณสี แล้วจึงขาย. พ่อค้าม้า
 อสฺสสตานิ อาทาย พาราณสีมคฺคํ คนหนึ่งต้อนม้า ๕๐๐ ตัวเดินทางมุ่งไป
 ปฏิปชฺชติ. พระนครพาราณสี.

อนฺตรามคฺเค พาราณสีโต อวิทฺุเร ระหว่างทาง ณ สถานที่ซึ่งไม่ไกลพระนคร
 เอโก นิคมคฺคาโม อตฺถิ, ตตฺถ ปุพฺเพ พาราณสี มีบ้านนิคมอยู่ตำบลหนึ่ง, ใน
 มหาวิภโว เสฏฺฐิ อโหสิ. ตสฺส บ้านนั้นเมื่อก่อน มีเศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัติ
 มหนฺตํ นิเวสนํ. ตํ ปน กุล เป็นอันมากอยู่(อาศัย). เขามีเรือนสำหรับ
 อนุกฺกเมน ปริภุชฺชํ คตํ. เอกาว อยู่อาศัยใหญ่โต. ก็ตระกูลนั้น ถึงความ

พระศาสดาเสด็จมาตริสถามว่า “ภิกษุ ทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมเรื่อง ะไรกัน” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตร เป็นที่พึ่งของหญิงแก่นั้น เฉพาะในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้(และ)มิใช่ แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่สารีบุตรไม่รังเกียจ ฉนอาหารที่หญิงแก่นั้นถวาย แม้ในกาล ก่อน เธอก็ฉนแล้วเหมือนกัน” ดังนี้ ทรง นำอดีตนิทานมาว่า.

ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติอยู่ที่พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ บังเกิดในตระกูลพ่อค้าม้า ที่อุตตราปถชนบท. พ่อค้าม้าประมาณ ๕๐๐ คน ต้อนม้าจากอุตตราปถชนบท สู่พระนครพาราณสี แล้วจึงขาย. พ่อค้าม้า คนหนึ่งต้อนม้า ๕๐๐ ตัวเดินทางมุ่งไป พระนครพาราณสี.

ระหว่างทาง ณ สถานที่ซึ่งไม่ไกลพระนคร พาราณสี มีบ้านนิคมอยู่ตำบลหนึ่ง, ใน บ้านนั้นเมื่อก่อน มีเศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัติ เป็นอันมากอยู่(อาศัย). เขามีเรือนสำหรับ อยู่อาศัยใหญ่โต. ก็ตระกูลนั้น ถึงความ

อรรถกถาชาดก ป.ท. ๑๐-๕

มหลลิกา อวสิฏฺฐา, สา ตสฺมี นิเวสเน
วสตี.

อกโข โส อสฺสวาณิโข ตํ นิคมคามํ
ปตฺวา “เวตฺตณํ เต ทสฺสามิ”ติ ตสฺมี
ตสฺสา นิเวสเน นิवासํ กณฺหิตฺวา
อสฺเส เอกมฺนฺเต จเปสิ. ตํทิวสเมวสฺส
เอกิสฺสา อาชานียาวพฺวาย กพฺภ-
วฺภูจฺจํ อโหสิ. โส เทฺว ตโย ทิวส
วสิตฺวา อสฺเส จ พลํ คาหาเปตฺวา
“ราชานํ ปสฺสิสฺสามิ”ติ อสฺเส อาทาย
ปายาสี.

อก นํ มหลลิกา “เกหเวตฺตณํ เทหิ”ติ
วตฺวา “สาธฺ อมฺม เทหิ”ติ วุตฺเต
“ตาท เวตฺตณํ เม ททมาโน อิมฺมปิ
อสฺสโปตกํ เกหเวตฺตณโต^๑ ขณฺฺเขตฺวา
เทหิ”ติ อาห. อสฺสวาณิโข ตถา
กตฺวา ปกฺกามิ. สา ตสฺมี อสฺสโปตเก
ปุตฺตสิเนหํ ปจฺจุปฺภุจเปตฺวา อถสฺสา-
จามกฺกตฺตํ วิฆาสติณฺณานิ ทตฺวา ปฏฺิขคฺคิ.

เสื่อมไปโดยลำดับ. ยังเหลืออยู่เพียง
หญิงแก่คนเดียวเท่านั้น, นางอยู่อาศัย
ในเรือนนั้น.

ครั้งนั้นแล พ่อค้ามานั้น ไปถึงบ้านนิคม
นั้น กล่าวว่า “ข้าพเจ้าจักให้ค่าเช่าท่าน”
จึงยึดเอาที่พักแรม ณ เรือนหญิงแก่นั้น
พักมาไว้ ณ สถานที่สมควรข้างหนึ่ง.
วันนั้นแล แม่ม้าอาชานีในยตัวหนึ่ง
ของเขา ก็ตกจากออกมา. เขาพักอยู่
ชั่วเวลา ๒-๓ วัน ให้ม้าพักผ่อน มีกำลัง
แล้วคิดว่า “จักเฝ้าพระราชารั” ต้อนม้า
ทั้งหลายหลีกไป.

ครั้งนั้น หญิงแก่บอกเขาว่า “จงให้ค่าเช่า
บ้าน(ก่อน)เถิด” เมื่อเขากล่าวว่า “ดีแล้ว
แม่ ข้าพเจ้าจะให้” ก็กล่าวว่า “พ่อ ท่าน
เมื่อจะชำระค่าเช่าให้ข้าพเจ้า จงยกลูกม้า
แม่นี้ให้เป็นค่าเช่าบ้านเถิด”. พ่อค้า
ทำตามสั่ง แล้วก็หลีกไป. นางให้ความ
รักลูกม้านั้นเหมือนบุตร ให้ข้าวตั้งและ
หญ้าที่เป็นเดนแก่ลูกม้านั้น ประนนิบัติไว้.

^๑ ฉ. เวคนโต.

^๒ ฉ. อวสฺสวานมามกคตวิฆาสติณณานิ.

อถาปรภาเค โพรธิตโต ปญจ
อสุสสทานิ อาทาย กจจันโต ตสฺมี
เคเห นิवासํ กณฺหิ. กุณฺชกขาทกสฺส
สินฺชวโปตกสฺส จิตฺตฺจฺจานโต กนฺธ
ฌายิตฺวา เอโก อสฺโสปี เคหฺงกณฺ^๑
ปวิสิตุํ นาสกฺขิ.

โพรธิตโต ตํ มหฺลลิกํ ปุจฺฉิ “อมฺม
กจฺฉิ อิมสฺมี เคเห อสฺโส อตฺถิ”ติ.
“ตาท อญฺเวย อสฺโส นาม นตฺถิ,
อหํ ปน ปุตฺตกํ กตฺวา เอกํ
อสุสโปตกํ ปฏฺิซฺชคฺคามิ, โส เอตฺถ
อตฺถิ”ติ. “กหํ โส อมฺมา”ติ. “โคจฺร
จริตุํ คโต ตาตา”ติ. “กาย เวลาย
อากมิสฺสติ อมฺมา”ติ. “สกาลสฺเสว^๒
อากจฺฉติ ตาตา”ติ.

โพรธิตโต ตสฺส อากมนํ ปติมานฺนโต
อสุเส พหิ จเปตฺวาว นิสฺสิ. สินฺชว-
โปตโกปี โคจฺรํ จริตฺวา สกาลสฺเสว
อากมิ.

ครั้นจำเป็นรกาลต่อมาพระโพธิสัตว์
ต้อนเอาม้า ๕๐๐ ตัว เดินทางไปยึดเอา
ที่พักอาศัยในเรือนนั้น. เพราะได้สูดกลิ่น
จากที่ลูกม้าสินธพตัวเดียวกันร่าอยู่ ม้า
แม่ตัวหนึ่ง ก็มีได้อาจจะเข้าไปชานเรือน
ได้.

พระโพธิสัตว์ ถามหญิงแก่นั้นว่า “แม่
ในเรือนนี้ มีม้าอยู่บ้างหรือ”. หญิงแก่
ตอบว่า “พ่อ ชื่อว่าม้าตัวอื่นไม่มี, แต่
ข้าพเจ้าปรนนิบัติลูกม้าตัวหนึ่งเหมือนลูก
(ของตน) ลูกม้านั้นอยู่ในเรือนนี้”. พระ
โพธิสัตว์ ถามว่า “มันไปไหนละแม่”.
หญิงแก่ตอบว่า “มันไปเที่ยวหาอาหาร
จะ พ่อ”. พระโพธิสัตว์ถามว่า “มันจัก
กลับมาเวลาไหนแม่”. หญิงแก่ตอบว่า
“จะมาเวลาเย็นพอดีพ่อ”.

พระโพธิสัตว์ รอคอยการกลับมาของ
ลูกม้านั้น พักม้าทั้งหลายไว้ข้างนอก
นั่งรออยู่. แม้ลูกม้าสินธพเที่ยวหาอาหาร
แล้ว ก็กลับมาเวลาเย็น.

^๑ ฉ. เกห

^๒ ฉ. สาชฌเนห.

โพธิสตุโต กุณฑกกุจฉินฺธวโปตกํ
ทิสฺวา ลกฺขณานิ สฺมาเนตฺวา “อัย
สิฺนฺธโว อนคฺโข สิฺนฺธวโปตกสฺส
มหลฺลิกาย มฺลํ ทตฺวา คเหตฺุ วฏฺฏตี”ติ
จิฺนฺเตสิ. สิฺนฺธวโปตกโปปี เกหํ ปวิสิฺตฺวา
อตฺตโน วสฺนฏฺฏจฺานเวยว จิโต. ตสฺมี ขณ
เต อสฺสา เกหํ ปวิสิฺตฺุ นาสกฺขีสุ.^๑

โพธิสตุโต ทูวิหํ ตีหํ วสิฺตฺวา
อสฺเส สฺนฺตปฺเปตฺวา คจฺฉนฺโต “อมฺม
อิมํ อสฺสโปตกํ มฺลํ คเหตฺวา มยฺหํ
เทหิ”ติ อาห. “กึ วเทสิ ตาต, ปฺตฺุตฺ
นาม วิกฺกิตฺตฺนฺโต น อตฺถิ”ติ. “อมฺม
ตฺุเว เอตํ กึ ขาทาเปตฺวา ปฏฺิขคฺคสิ”ติ.
“โอทฺนกุณฑกํ อจฺามกภตฺุตํ วิฆาส-
ติณฺณจ ขาทาเปตฺวา กุณฑกยาคฺคฺจ
ปาเยตฺวา ปฏฺิขคฺคามิ ตาตา”ติ. “อมฺม
อหํ เอตํ ลภิตฺวา ปิณฺฑรฺสโกชนํ
โกเชสฺสสามิ, จิตฺฏจฺานเ จลวิตานํ
ปฺสฺาเรตฺวา อตฺตรกปิฏฺุเจ^๒ จเปสฺสามิ”ติ.
“ตาต เหวํ สฺนฺเต มมํ ปฺตฺุโต โภคสฺขํ
อนฺุภวตฺุ คเหตฺวาน คจฺฉนาหิ”ติ.

พระโพธิสัตว์ เห็นลูกม้าสินธพตัวเคี้ยว
กินรำ(เป็นอาหาร) ก็ตรวจทานดูลักษณะ
คิดว่า “ม้าสินธพตัวนี้ หากามีได้ ควร
ที่เราจะให้ค่าลูกม้าสินธพ แก่หญิงแก่
แล้วรับเอา(มัน)ไปเสีย”. แม่ลูกม้าสินธพ
เข้าไปยังเรือนยืนอยู่ ณ ที่อยู่ของตน.
ขณะนั้นม้าเหล่านั้น ไม่อาจเข้าเรือนได้.

พระโพธิสัตว์ พักอยู่ ๒-๓ วัน
ให้ม้ามีกำลังกระปรี้กระเปร่าแล้ว จึงไป
กล่าวว่า “แม่ ขอแม่จงรับเอาค่าไป
ยกลูกม้าตัวนี้ ให้ข้าพเจ้าเถิด”. หญิงแก่
พูดว่า “พ่อ พูดอะไรกัน ไม่มีใครขาย
ลูกหรอก”. พระโพธิสัตว์ถามว่า “แม่
ท่านให้มันกินอะไร ประนนิบัติมัน”.
หญิงแก่ตอบว่า “ข้าพเจ้าให้มันเคี้ยวกิน
รำผสมข้าวสุกบ้าง ข้าวตังบ้าง หญ้าที่
เป็นเดนบ้าง (บางครั้ง) ก็ให้ดื่มข้าวยา
คูเจือรำบ้าง ประนนิบัติมา”. พระโพธิสัตว์
กล่าวว่า “แม่ ข้าพเจ้าได้มันไป จักให้
กินก่อนข้าวที่มีรส, บนที่อยู่จักให้ชิงผ้า
ผูกเป็นเพดานไว้ ให้อยู่บนแท่นที่ปูลาด

^๑ ฉ. สกฺขีสุ.

^๒ ฉ. อิทํ น ทิสฺสตี.

ไว้”. หญิงแก่กล่าวว่า “พ่อ เมื่อเป็น
เช่นนั้น ลูกข้าพเจ้าจงเสวยสุขเกิดจาก
โภคทรัพย์ พ่อจงรับเอาไปเถิด”.

อท โพรสิตโต ตสฺส จตฺตุนฺนี ปาทานํ
นงฺคุญฺจสฺส จ มุฑฺธสฺส จ มุลฺลํ เอเกกํ
กตฺวา ฉ สหสฺสสตฺถวีกาโย จเปตฺวา
มหลฺลิกํ นวตฺถกํ นีวาสาเปตฺวา
อลงฺกริตฺวา สินฺธุวโปตกสฺส ปฺรโต
จเปสิ.

ลำดับนั้น พระโพรสิตว์ วางอุกหาปณะ
ลง ๖ อุก อุกละหนึ่งพันหาปณะ ให้เป็น
มูลค่าเท่าทั้ง ๔ ของลูกม้านั้น เท้าละอุก
ทางหางอุกหนึ่ง ทางหัวอุกหนึ่ง ให้
หญิงแก่ห่มผ้าใหม่ ประดับประดาเสร็จ
พักไว้ข้างหน้าลูกม้าสินธพ.

†

โส อุกฺขิณี อุมฺมีเลตฺวา มาตฺรํ
โโอลเกตฺวา อสฺสุณี ปวตฺเตสิ. สาปิ
ตสฺส ปิฎฺฐิจิ ปริมชฺชิตฺวา “มยา
ปฺตฺตฺตโปสวานิกํ ลทฺฐํ ตฺวํ คจฺฉ
ตาทา”ติ อาห. ตทา โส อคฺมาสิ.

ลูกม้าสินธพนั้น ลืมตาคุมารดา ปลอ่ยให้
น้ำตาไหลนอง. มารดาแม้นั้น ลูบหลัง
ลูกม้านั้น กล่าวว่า “เราได้ผู้เลี้ยงลูกแล้ว
ท่านจงไปเถิดพ่อ”. ครั้งนั้น มันได้ไป
แล้ว.

โพรสิตโต ปุณฺทิวเส ตสฺส
อสฺสโปตกสฺสปี รสโกชนํ สชฺเชตฺวา
“วีมฺสิสฺสสามิ ตาว นํ, ชานาติ นุ โข
อตฺตโน พลฺลํ อุกาทุ น ชานาติ”ติ
โทณียํ กุณฺฑชกฺยาคุ อากีราเปตฺวา
ทาเปสิ.

พอวันรุ่งขึ้น พระโพรสิตว์ จัดเตรียม
โภชนะที่มีรสเพื่อลูกม้านั้น คิดว่า “จัก
ทดลองมันดูก่อน, มันจะรู้จักกำลังของตน
หรือไม่รู้จักหนอ” จึงสั่งให้เทข้ายาคู
ปนรำลงไปใ้ในราง แล้วจึงสั่งคนให้มัน.

โส “นาหํ อิมํ โภชนํ กุณฺฑชฺชิสฺสามิ”ติ
ตํ ยาคุํ น ปาตุํ อิจฺฉิ. โพรสิตโต

มันคิดว่า “เราจักไม่กินอาหารนี้” ไม่
ปรารถนาจะดื่มยาคูนั้น. พระโพรสิตว์

วรรณคดีชาดก ป.ท.๑๐-๕

ตํ วิมีเสนโต ปจมี คากมาห

เมื่อจะทดลองลูกม้านั้นก็กล่าวคาถาที่ ๑
ว่า

๑๐. “ภุตฺวา ตินฺปริฆาสํ
ภุตฺวา อาจามกฺกฺกํ.
เอตํ เต โภชนํ อาสิ
กสมาทานิ น ภฺนฺชสี”ติ.

๑๐. “ท่านเคยกินหญ้า ที่เป็นเดนมาแล้ว
และกินข้าวตังและรำมา หญ้าที่เป็น
เดนเป็นต้นนั้น เป็นอาหารของท่าน
เพราะเหตุไร บัดนี้ ท่านจึงไม่กิน
(มัน)”.

ตตฺถ ภุตฺวา ตินฺปริฆาสนฺนํ ตวํ
ปฺพุเพ มหฺลฺลิกาย ทินฺนํ เตสํ เตสํ
ชาทิตาวเสสํ ตินฺปริฆาสสงฺขาตํ
วิฆาสตฺถิ ภฺนฺชิตฺวา วทฺหมิตฺ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กินหญ้า
ที่เป็นเดนมาแล้ว** ความว่า เมื่อก่อนท่าน
กินหญ้าที่เป็นเดน กล่าวคือ หญ้าที่เหลือ
เศษ ซึ่งเหลือจากม้าเหล่านั้น ๆ เคี้ยว
กินกัน ที่หญิงแก่ให้ จึงเจริญเติบโตมาได้.

ภุตฺวา อาจามกฺกฺกนฺนํ เอตฺถ อาจาโม
วฺจฺจติ โอทนาวसानํ. กฺกฺกนฺนํ
กฺกฺกนฺนํ. เอตฺถ ภฺนฺชิตฺวา
วทฺหมิตฺสํ ตีเปติ. เอตํ เตติ เอตํ
ตวํ ปฺพุเพ โภชนํ อาสิ.

ในคำว่า **กินข้าวตังและรำ** นี้ ส่วน
ที่เหลือจากข้าวสุก ท่านเรียกว่า ข้าวตัง
คำว่า รำ ได้แก่ รำข้าวนั่นเอง. พระ
โพธิสัตว์แสดงว่า ก็ท่านกินรำนั้นเติบโตใหญ่
แล้ว. คำว่า **นั้นของท่าน** ความว่า รำนั้น
เมื่อก่อน (เคย)เป็นอาหารของท่าน (มา).

กสมาทานิ น ภฺนฺชสีติ มยาปิ เต
ตเมว ทินฺนํ. ตวํ ตํ กสมฺมา อิทานิ
ภฺนฺชสีติ.

คำว่า **เพราะเหตุไร บัดนี้ท่านจึงไม่กิน**
ความว่า แม้เราก็ให้รำนั้นแก่ท่านแล้ว
เหมือนกัน เหตุไฉนบัดนี้ ท่านจึงไม่กินมัน.

ดี สุตฺวา สินฺทวโปตโก อิตฺรา
เทว คาทา อโวจ

ลูกม้าสินทพ ฟังคำนั้นแล้ว ก็กล่าว
๒ คาทานอกนี้ว่า

๑๑. “ยตุถ โปสํ น ชานนฺติ
ชาตียา วินยฺเณ วา
ปหุํ ตตฺถ มหาพฺรหฺม
อปี อจามกฺกนฺทกํ.

๑๑. “ในสถานที่ใด คนทั้งหลายไม่รู้จัก
สัตว์เลี้ยง โดยชาติหรือโดยอุบาย
เครื่องแนะนำ ข้าแต่ท่านมหาพรหม
ในสถานที่นั้น รำและข้าวตั้งมีอยู่
เป็นอันมาก.

๑๒. ตฺวญฺจ โข มํ ปชานาสี
ยาทิสฺสยฺ^๑ หยฺตุตโม
ชานนฺโต ชานมาคมฺม
น เต ภกฺขามิ กฺกนฺทกนฺ”ติ.

๑๒. ส่วนท่านแล รู้จักข้าพเจ้าว่า ม้านี้
เป็นสัตว์สูงส่งเพียงใด ข้าพเจ้ารู้ที่อยู่
เพราะอาศัยท่านผู้รู้ จึงไม่กินรำ
ของท่านอีก”.

ตตฺถ ยตุถาติ ยสฺมี จาเน.
โปสฺนฺติ สฺตฺตํ. ชาตียา วินยฺเณ วติ
ชาตีสฺมปฺนฺโน วา เอส, น วา,
“อจฺจารยฺตุโต วา น วา”ติ เอวํ น
ชานนฺติ. มหาพฺรหฺมฺติ ครุํกํ อาลปฺนํ
อาลปฺนฺโต อาห. ยาทิสฺสยฺนฺติ ยาทิสฺ
อยฺ. อตฺตานํ สนฺธาย วทติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ใน
สถานที่ใด ความว่า ในสถานที่ใด. คำว่า
สัตว์เลี้ยง ได้แก่ สัตว์. คำว่า โดยชาติ
หรือโดยอุบายเครื่องแนะนำ ความว่า
ไม่รู้อย่างนี้ว่า “ม้าตัวนี้สมบูรณ์ด้วยชาติ
หรือไม่ หรือว่าประกอบด้วยอาจารย์
หรือไม่” ดังนี้. ลูกม้าสินทพร้องเรียก
กล่าวอย่างเคารพว่า มหาพรหม. คำว่า
ม้านี้เป็นสัตว์สูงส่งเพียงใด ความว่า ม้า

วรรณคดีภาษาไทย ป.พ.๑๐-๕

^๑ ฉ. ยาทิสาย.

นี้เป็นสัตว์เช่นใจ. ลูกม้าสินธพกล่าว
หมายถึงตนเอง.

ชานนุโต ขวมมาคมมาติ อหัง อตฺตโน
พลั ชานนุโต ชานนุตเมว ตัง อาคมม
ปฏิจฺจ ตว สนฺติเก กุณฺหํ กั น
ภฺยชามิ,^๑ น หิ ตฺวํ กุณฺหํ
โกชาเปตฺตคามตาย ฉ สหสฺसानิ ทตฺวา
มํ กณฺหสฺสิตฺติ.

คำว่า ข้าพเจ้ารู้อยู่ เพราะอาศัยท่านผู้รู้
ความว่า ข้าพเจ้ารู้กำลังของตน เพราะ
อาศัย คือพึ่งพิงท่าน ซึ่งรู้อยู่ จึงไม่ขอกิน
รำในสำนักท่าน ท่านให้ทรัพย์ถึงหกพัน
รับเอาข้าพเจ้ามาเพื่อจะให้ข้าพเจ้ากินรำ
ก็หามิได้.

ตํ สุตฺวา โพรทิสฺสโต “ตว
วิมฺสนตฺถาย ตํ มยา กตํ, มา
กฺขุณฺณิ”ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา สฺโกชนํ
โกเชตฺวา อาทาย ราชงฺคณํ กณฺตฺวา
เอกสฺมี ปสฺเส ปญฺจ อสฺสสฺตานิ
กตฺวา^๒ เอกสฺมี ปสฺเส จิตฺตฺสาดินยา^๓
ปริกฺขิปีตฺวา เหฏฺฐจา อตฺถรํ^๔
ปตฺถริตฺวา อฺปฺริ เจลฺวิตานํ พนฺธิตฺวา
สินฺธวโปตกํ จเปสิ.

พระโพธิสัตว์ พึงค้ำนั้นแล้วปลอบ
ลูกม้าสินธพว่า “ข้าพเจ้าทำกรรมนั้น
เพื่อจะทดลองท่านดู อย่าโกรธเลย” ให้
กินอาหารอย่างดี พาไปยังพระลานหลวง
พักม้า ๕๐๐ ตัวไว้ ณ ข้าง ข้างหนึ่ง เอา
ม่านอันวิจิตรวงล้อมข้างหนึ่งไว้ ข้างล่าง
ปูลาดผ้าสำหรับปูลาดไว้ ผูกเพดานผ้า
ไว้ข้างบน เสร็จแล้วจึงพักลูกม้าสินธพไว้.

ราชา อาคนฺตฺวา อสฺเส โอลเณนฺโต
“อโย อสฺโส กสฺมา วิสฺสุ จปีโต”ติ
ปฺจุจิตฺวา “มหาราช อโย สินฺธโว

พระราชเสด็จมา ทอดพระเนตรดูม้า ตรัส
ถามว่า “เพราะเหตุไร จึงพักม้าตัวนี้ไว้
ต่างหาก” ทรงสดับว่า “ข้าแต่ महाराज เจ้า

^๑ น. กณฺหํ กิ ภฺยชิสฺสามิ. ^๒ น. จเปตฺวา.
^๓ น. วิจิตฺตฺสาดินิ. ^๔ น. อตฺถรณิ.

อิมเส^๑ อสุเสสุ วิสุ ออกโต ม้านี้เป็นม้าสินธพ (หาก) ไม่จัดแยกม้า
โมเจสสุตี^๒ติ สุตวา “โสภโณ โภ เหล่านี้ไว้แผนกหนึ่ง ก็จักดีนรณ” ตรัส
สินธุโว^๓ติ ปุจนิ. ถาม(ต่อไป) ว่า “ท่านผู้เจริญ ม้าสินธพ
งามจริง”.

โพธิสตุโต “อาม มหาราชา”ติ พระโพธิสัตว์ กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า
วตุวา “เตนหิสสุ ชวี ปสฺสิสฺสามิ”ติ ข้าแต่ท้าวมหาราชา” เมื่อพระราชชาติรัส
วตุเต ตํ อสุสํ กปฺปาเปตฺวา ว่า “ถ้าเช่นนั้น เราอยากจะดูความเร็ว
อภิรุหิตฺวา “ปสฺสถ มหาราชา”ติ ของมันก่อน” จึงผูกบังเหียนม้านั้น ขึ้นขี่
มนุสฺเส อุตฺสาราเปตฺวา ราชงฺกณฺเ พระโพธิสัตว์ กราบทูลว่า “ขอพระองค์โปรดทอด
อสุสํ ปาเหสิ. พระเนตรเถิด มหาราชาเจ้า” ขับไล่พวก
มนุษย์ให้หนีออกห่างไป จึงควมม้าไปบน
พระลานหลวง.

สพฺพํ ราชงฺกณฺํ นิรฺนฺตรํ อสุสฺปนฺตีหิ พระลานหลวงทั้งหมดเป็นประจักษ์ว่าแวดวง
ปริกฺขิตฺตมิว อโหสิ. ปุณฺ โพธิสตุโต ด้วยแถวม้าทั้งหลายติดๆกัน. พระโพธิสัตว์
“ปสฺสถ มหาราชา สินธุวโปตฺกสฺส กราบทูลอีกว่า “ข้าแต่มหาราชาเจ้า
เวคนุ”ติ วิสขุเชสิ. เอกปุริโสปี ตํ น ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตรความเร็ว
อทุทส. ปุณฺ รตฺตปฏฺฐิ อทุเร ปริกฺขิปิตฺวา ของลูกม้าสินธพเถิด” แล้วปล่อยม้า(ไป).
วิสขุเชสิ. บุรุษแม่คนหนึ่ง ก็หามองเห็นลูกม้าสินธพ
นั้นไม่. พระโพธิสัตว์เอาผ้าแดงรัดท้อง
(ของมัน) แล้วก็ปล่อยไป.

^๑ ฉ. อิม อสุเส.

รตุตปฏูเมวสุส^๑ อุทเร กตัม มหาชนา
ปสุสีสุ. อถ นัม อนุโตนคเร เอกิสฺสา
โปกฺขรณียา^๒ อุทกปิฏฺเจ วิสขุเชสิ,
ตตฺตสุส อุทกปิฏฺเจ ธาวโต ชุรคฺคานิปิ
น เตมีสุ.

คนเป็นอันมาก มองเห็นแต่ผ้าแดงที่ผูกไว้
ที่ท้องของมันเท่านั้น. ลำดับนั้น พระ
โพธิสัตว์ ปล่อยผ้า บนผิวน้ำในสระ
โบกขรณีแห่งหนึ่งในพระนคร, เมื่อมัน
วิ่งไปบนผิวน้ำในสระโบกขรณีนั้น แม้
ปลายก็บเท้าก็หาได้เปียกไม่.

ปุเนกวาริ^๓ ปทุมินิปตฺตานัม อุปริ
ธาวนุโต เอกปณฺณมุปี อุทเก น
โอสีทาเปสิ. เอวมสุส ชวนสมฺพุทฺ
ทสุเสตฺวา โอรุยฺห ปาณี ปหริตฺวา
หตฺตถลัม อุปนาเมสิ. อสุโส อุกฺคณฺตฺวา
จตุตฺตาริ ปาทเ เอกโต กตฺวา หตฺตถเล
อฏฺฐจาสิ.

อีกวาระหนึ่งต่อมา มันวิ่งไปบนใบบัวมิให้
แม้แต่ใบเดียวจมน้ำเลย. พระโพธิสัตว์ครั้ง
แสดงความที่ลูกม้าสินธพนั้น ถึงพร้อม
ด้วยความเร็วอย่างนี้แล้ว ก็ลงมาปรบมือ
น้อมฝ่ามือเข้าไปปรบไว้. ม้าลอยมาวาง
เท้าทั้ง ๔ ข้างรวมกันยืนอยู่บนฝ่ามือ.

อถ มหาสตุโต ราชานัม อาท
“มหาราช อิมสุส อสุสโปตกสุส
สพฺพากาเรน เวเด ทสฺสนิยมานเ
สมฺพุทฺทปริยฺนุเต^๔ รฏฺฐเจ นิกฺขิปนฺโต
นปฺปโหตี”ติ.

ลำดับนั้น ท่านมหาสัตว์กราบทูล
พระราชาว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า เมื่อ
ข้าพระองค์ แสดงกำลังลูกม้าตัวนี้ถวาย
ให้ทอดพระเนตร ครบทุกท่าที่ สถานที่
(ประเทศ)พัก(ลูกม้า)ไว้ในแวนแคว้นมี
สมุทรมเป็นที่สุด “ไม่เพียงพอ”.

^๑ ฉ. รตุตปฏูเมว ปสุสีสุ.

^๒ ฉ. อุชฺชานโปกฺขรณียา.

^๓ ฉ. ปุเนวาริ.

^๔ ฉ. สมฺพุทฺทปริยฺนุโต นปฺปโหตีติ.

ราชา ตสุลิตวา มหาสตุตสสุ อปรชช
อทาสี. สินธุวโปตมปิ อภิสินธุจิตวา
มุงคอสสุ อทาสี.

พระราช ทรงแสนนัสพระราชทาน
ตำแหน่งอุปราชให้ท่านมหาสัตว์. ทรง
อภิเชก แม้ลูกม้าสินธุไฟให้เป็นม้ามงคล
(ประจำราชสำนัก).

โส รณโณ ปิโย อโหสิ มนาโป,
สกุทโรปิสุส มหา อโหสิ. ตสสาปิ
วสนภูจัน รณโณ อลงกตปฎิยตุโต
วาสิตชมรคพุโก วีย อโหสิ, จตุชาติก-
คณเรหิ ภูมิลปนํ อกัสสุ, คณฐทาม-
มาลาทามาทีนิ โอสสารยีสุ, อุปริ
สุวณฺณตารกวิจิตตํ เจลวิตานํ อโหสิ,
สมนฺตุตา จิตฺรสาณิ ปริกฺขิตฺตาว อโหสิ,
นิจฺจํ คณฺฐเตลปฺทีโป ฉายิ.

ลูกม้าสินธุพนั้น เป็นที่รัก ที่โปรด-
ปรานของพระราช, มันได้รับสักการะ
อันยิ่งใหญ่. สถานที่ที่ลูกม้าสินธุพอยู่นั้น
เหมือนห้องพระตำหนักที่อบกลิ่นหอม ซึ่ง
ประดับตกแต่งไว้ สำหรับพระราช,
พวกราชบุรุษใช้ของหอม ๔ ชนิดฉาบทา
พื้นไว้, พวกเขาให้ฟวงของหอม และ
ฟวงดอกไม้ไม่เป็นต้นห้อยย้อยลง (เป็น
ทิวแถว), เบื้องบนมีเพดานผ้า ที่งดงาม
ด้วยดาวทอง, รอบ ๆ มีผ้าม่านอันงดงาม
แวดวงอยู่, ประทีปที่ปรุ่งด้วยน้ำมันหอม
ก็ถูกจุดโพลงอยู่เป็นนิจ.

อุจฺจารปสฺสาวภูจฺฉานปิสุส สุวณฺณกภูหา
จปยีสุ. นิจฺจํ ราชโกชนเมว ภูณฺชิ.

แม้ในที่ที่ลูกม้าสินธุพนั้น ถ่ายอุจจาระ
และปัสสาวะ พวกราชบุรุษก็ตั้งกระถาง
ทองคำไว้รองรับ. มันกินพระกระยาหาร
สำหรับพระราชตลอดกาลเป็นนิจ.

ตสฺส ปน อาคตกาลโต ปฏฺจาย
รณโณ สกถสมฺพุทฺธิปรชชํ หตฺถคตเมว

ก็จำเดิมแต่ลูกม้าสินธุพนั้นมา ราชสมบัติ
ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ก็ตกไปในเงื้อม

†

อโหสิ. ราชา โภธิสตุตตสฺส โอวาเท
จตุวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตุวา
สคฺคปรายโน อโหสิ.

สตถา อิมํ ฌมฺมเทสนํ อahrtitฺวา
สจฺจจฺานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ.
สจฺจปรีโยसानเน พหุ โสตาปนฺนา
สกทาคามิโน อนาคามิโน อรหฺนฺโต
จ อหฺลสุ. “ตทา มหฺลลิกา อยเมว
มหฺลลิกา อโหสิ, สินฺธุโว สารีปฺตุโต,
ราชา อานนฺโท อโหสิ, อสฺสวาณิโช
ปน อหเมว”ติ.

กฺุณฺทกฺกุจฺฉิสิฺนฺทวชาตกาวุณฺณนา จตฺตุถา.

พระหัตถ์พระราชานั้นแล. พระราชา
ทรงดำรงอยู่ในโอวาทพระโพธิสัตว์
บำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น มีสวรรค์เป็น
เบื้องหน้าแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว ประกาศสัจจะทั้งหลาย
จึงประชุมชาดก. เวลาจบสัจจะ บริษัท
เป็นอันมากเป็นพระโสตาบัน เป็นพระ
สกทาคามิ เป็นพระอนาคามิ และเป็น
พระอรหันต์. “หญิงแก่ในกาลนั้น เป็น
หญิงแก่คนนี้นั้นแล, ม้าสินธพเป็น
สารีบุตร, พระราชาเป็นอานนท์, ส่วน
พ่อค้าม้า คือเรา(ตถาคต)แล”.

พรรณนา กฺุณฺทกฺกุจฺฉิสิฺนฺทวชาตกที่ ๔ จบ.

๕. สุกชาติก (๒๕๕)

๑๓. “ยาว โส มตุตมณฺญาสิ
 โภชนสฺมี วิหฺงคโม
 ตาว อทุธานมาปาที
 มาตรณฺจ อโปสยิ.
๑๔. ยโต จ โข โส พหุตรํ
 โภชนํ อชฺฌวาทริ
 ตโต ตตฺถเว สํสีทิ
 อมตุตมณฺญ หิ โส อหุ.
๑๕. ตสฺมา มตุตมณฺญา ตาสาธุ
 โภชนสฺมี อคิทธิตา
 อมตุตมณฺญ หิ สีนฺนติ
 มตุตมณฺญา น สีทเร”ติ.

สุกชาติกํ ปณฺจมี.

๕. สุกชาติก (๒๕๕)

๑๓. “ลูกนกแขกเต้านั้น ได้รู้ประมาณ
 ในการกินเหยื่ออยู่เพียงใด ก็ได้
 สืบต่ออายุ และได้เลี้ยงมารดา
 บิดาอยู่เพียงนั้น.
๑๔. หนึ่งในกาลใดแล ลูกนกแขกเต้านั้น
 กลืนกินเหยื่อมากเกินไปในกาลนั้น
 มันได้ชื่อว่า ไม่รู้จักประมาณใน
 การกิน จึงได้จมลงในมหาสมุทร
 นั้นเอง.
๑๕. เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้รู้จัก
 ประมาณ ความเป็นผู้ไม่คิดใจใน
 โภชนะเป็นการดี ด้วยว่าบุคคล
 ผู้ไม่รู้จักประมาณ ย่อมจมลง (ใน
 อบายภูมิ ๔) ผู้รู้จักประมาณไม่
 จมลง (ในอบายภูมิเลย)”.

สุกชาติก ที่ ๕.

๕. สุกขาตกถาฏณนา (๒๕๕)

ยาว โส มตฺตมถฺยณาสีติ อิทํ
สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต เอกํ อติพฺหุ
ภฺยชิตฺวา อชฺเรเกน กาลกตํ ภิกฺขุ
อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺมี กิร เอวํ กาลกเต ธมฺมสภาย
ภิกฺขุ ตสฺส อคฺคณกถํ สมฺภูจาเปสฺสุ
“อาวุโส อสุโก ภิกฺขุ อุตฺตโน
ภฺยชิตฺวา อชานิตฺวา อติโภชนํ
ภฺยชิตฺวา ชีราเปตฺตุ อสฺสโกนฺโต
กาลกโต”ติ.

สตฺถา อากนฺตฺวา “กาย นฺตฺถ
ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนฺนินฺสิหนฺนา”ติ
ปฺภุชิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุตฺเต “น
ภิกฺขเว อิทาเนว, ปฺพุเพเปส
อติโภชนปฺภุจเยน มโต”ติ วตฺวา อติตํ
อาหริ.

อตีเต พาราณสียํ พุรฺหมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โฟธิสฺสโต หิมวฺนตฺป-

๕. พรวณนาสุกขาตก (๒๕๕)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระ
เชตวันมหาวิหารทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง
ซึ่งมรณภาพด้วยอาหารไม่ย่อย เพราะ
ฉันทมากเกินไป ตรัสพระธรรมเทศนา
นี้ว่า **นั่นได้รู้ประมาณเพียงใด เป็นต้น.**

ได้ยินว่า เมื่อภิกษุนั้น มรณภาพ
แล้ว พวกภิกษุกล่าวติเตียนท่าน ใน
ธรรมสภาว่า “ท่านผู้มีอายุ ภิกษุโน้น
ไม่รู้ประมาณท้องของตน ฉันทมากเกินไป
เมื่อไม่สามารถให้โภชนะ
ย่อยได้ จึงมรณภาพ”.

พระศาสดา เสด็จมาตริสถามว่า “ภิกษุ
ทั้งหลาย ขณะนี้ พวกเขอนั่งสนทนากัน
เรื่องอะไร” เมื่อพวกภิกษุ กราบทูลว่า
“เรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุนั้น ไม่รู้ประมาณท้องของตน ใน
บัดนี้เท่านั้น หามิได้, ครึ่งก่อนเธอก็
มรณภาพแล้ว เพราะเหตุฉันทมากเกินไป”
แล้วทรงนำอดีตนิทานมาแล้วว่า.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
เสวยราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี

ปเทศ สุภโยนิย์ นิพพตติตวา
 อนะกานัน สุกษหุสสานัน สมุททานุคเต
 หิมานุตปุปเทศ วนนุโต ราชา
 อโหสิ. ตสเสโก ปุตโต อโหสิ, ตสฺมี
 วยปุปเตเต โพรสิตโต ทุพพลจกขุ
 อโหสิ. สุกานัน กิร สีฆเวโค อโหสิ,
 เตน เตสฺ มหุลลกาลเล ปจฺม
 จกขุเมว ทุพพล อโหสิ.

โส มาตาปิตโร กุลาวเกยว กตวา
 โจรํ อหริตวา โปเสสิ. โส เอกทิวสํ
 โจรภูมี กนฺตวา ปพพตมตฺตเก จิต
 สมุทฺทํ โอลิเกนฺโต เอกํ ทีปํ
 ปสฺสิ, ตสฺมี ปน สุวณฺณวณฺณ
 มธฺรผลํ อมฺพวนํ อตฺถิ. โส ปุนทิวเส
 โจรเวลาย อปุปติตวา ตสฺมี อมฺพวน
 โอตริตวา อมฺพรสํ ปิวิตวา อมฺพปุกํ
 อาทาย กนฺตวา มาตาปิตูนํ อทาสิ.

โพรสิตโต ตํ ขาทิตวา รสํ
 สยฺขานิตวา “ตาด นนุ อิมิ
 อสฺกทีปเก อมฺพปุกนฺ”ติ วตวา “อาม
 ตาดา”ติ วุตเต “ตาด เอตํ ทีปํ
 คจฺจนฺตา นาม สุกา ทิมมายุ
 ปาเลนฺตา นาม นตฺถิ, มา โข ตวํ

พระโพธิสัตว์ บังเกิดในกำเนิดนกแขกเต้า
 ได้เป็นพญาของนกแขกเต้าหลายพันตัว
 อาศัยอยู่ในหิมวันตประเทศ ตามแนวฝั่ง
 สมุท. พระโพธิสัตว์นั้น มีลูกตัวหนึ่ง
 เมื่อลูกนั้นเติบโตแล้ว พระโพธิสัตว์ก็จักษุ
 พิจาร. ได้ยินว่า นกแขกเต้าเป็นสัตว์
 บินได้เร็วมาก เหตุนั้น เวลามันแก่ตัว
 ตาจึงได้บอดก่อน.

นกแขกเต้าตัวนั้น ทำรังให้พ่อแม่อยู่ นำ
 เหยื่อมาเลี้ยงดู. วันหนึ่ง มันบินไปหากิน
 เกาะบนยอดภูเขา มองลงไปที่มีมหาสมุทร
 เห็นเกาะน้อยเกาะหนึ่ง ก็บินเกาะน้อยนั้น
 มีปามะม่วง ซึ่งมีผลสุกดังสีทอง มีรสหวาน
 ปานน้ำผึ้ง. วันรุ่งขึ้นได้เวลาออกหากิน
 นกแขกเต้า นั้น บินไปลงที่ปามะม่วงนั้น
 ตีรสมะม่วง แล้วคาบเอามะม่วงสุกบิน
 ไปให้มารดาบิดา.

พระโพธิสัตว์กินมะม่วงนั้นแล้ว ก็จํารส
 ได้ พู่ว่า “พ่อ มะม่วงสุกนี้ อยู่ที่
 เกาะน้อยชื่อໄໝໄໝ”เมื่อลูกนกตอบว่า
 “ໄໝแล้วพ่อ” จึงพู่ว่า “ลูกรัก นก
 แขกเต้าทั้งหลาย ที่บินไปเกาะน้อยนี้
 ชื่อว่า รักษาอายุให้ยืนยาวไปได้ไม่มีเลย

อรรถกถาชาดก ป.ท. ๑๐-๕

ปุณ ตํ ทีปํ อคมาสี”ติ อาห. โส
ตสฺส วจัน อคฺคเหตุวา อคมาสิเยว.

อถกทิวสํ พหุ อมฺพรสํ ปิวิตฺวา
มาตาปิตุํ อมฺพปุกํ อาทาย สมฺพุท-
มตฺถเกน อาคจฺจนฺโต อติธาวาย^๑
กิลฺนุตกาโย นินฺทาทิกฺกุโต^๒ โส
นินฺทายนฺโตปิ อาคจฺจนฺเตว, ตฺถนฺเตน
ปนฺสฺส คหิตํ อมฺพปุกํ ปติ. โส
อนุกฺกเมน อาคมนวีถิ ชหิตฺวา^๓
อุทเกเยว ปติ. โส^๔ อุทกปิฏฺเฐเนว-
อจฺจนฺโต อุทเก โอสิตฺติ. อถ นํ
เอโก มจฺฉิ คเหตุวา ชาทิ.

โพธิสฺสโต ตสฺมี อาคมนเวลาย
อนาคจฺจนฺเตเยว “สมฺพุทฺเท ปติตฺวา
มโต ภวิสฺสติ มณฺเฑ”ติ อณฺเฑสิ.
อถสฺส มาตาปิโตรปิ อาหารํ
อลภมาณา สฺสฺสิตฺวา มริสฺสุ.

ก็เจ้าอย่าได้ไปเกาะน้อยนั้นอีก”. ลูกนก
แขกตัวไม่เชื่อฟังคำของบิดานั้น ยังขึ้น
บินไปตามเดิม.

ต่อมาวันหนึ่ง ลูกนกแขกตัวดีมีรส
มะม่วงเป็นอันมากแล้ว คาบเอามะม่วงสุก
เมื่อมารดาบิดา บินมาเหนือมหาสมุทร
ร่างกายปวดเมื่อย เพราะบินเร็วมาก ถูก
ความ่วงเหงาหาวนอนครอบงำ หลับ
พลาง บินพลาง ผลมะม่วงสุกที่ตนคาบไป
ด้วยจะงอยปากก็พลัดตกลงไป. ลูกนก
แขกตัวนั้น ออกนอกทางมาบินวนเวียน
จึงตกในน้ำ. มันลอยอยู่บนพื้นน้ำ ได้
หน้อยหนึ่ง จึงจมลงไปในน้ำ. ทันใดนั้น
ปลาตัวหนึ่งจึงคาบมันไปกินเสีย.

พระโพธิสัตว์ เมื่อลูกของตนไม่มาตาม
เวลาที่เคยมา ก็รู้ว่า “ชะรอยลูกของเรา
จักตกไปในมหาสมุทรตายเสียแล้ว”. ต่อมา
แม้มารดาบิดาของนกแขกตัว เมื่อไม่ได้
อาหารก็ซุบผอมตายไป.

^๑ น. อติธาดาย. ^๒ น. นินฺทาทิกฺกุโต.

^๓ น. โอสิตฺนโต อุทกปิฏฺเฐเนว อาคจฺจนฺโต
อุทเก ปติ.

^๔ น. โส ๑เปฯ โอสิตฺติ น ทสฺสติ.

สตฺถา อตีตํ อahrtiva พระศาสดา ทรงนำเอาอดีตนิทาน
อภิสมพุทฺโธ หุตฺวา อีมา กถา มาแล้ว ตรัสรู้ยิ่งแล้ว ได้ทรงภาษิตกถา
อภาสี^๑ ทั้งหลาย เหล่านี้ว่า

๑๓. “ยาว โส มตฺตมณฺเฑาสี
โกชนสฺมี วิหฺงคโม
ดาว อทุชานมาปาที
มาตฺรณฺจ อโปสยิ.

๑๔. ยโต จ โข โส^๒ พหุตรํ
โกชนํ อชฺฌวาทริ
ตโต ตตฺถเว สํสีทิ
อมตฺตณฺเฑว หิ โส อหุ.

๑๕. ตสฺมา มตฺตณฺเฑวตา สาธุ
โกชนสฺมี อคิทุชิตา^๓
อมตฺตณฺเฑว หิ สิทฺนฺติ
มตฺตณฺเฑว^๔ น สิทฺเร”ติ.

๑๓. “ลูกนกแขกเต้านั้น ได้รู้ประมาณ
ในการกินเหยื่ออยู่เพียงใด ก็ได้
สืบต่ออายุ และได้เลี้ยงมารดาบิดา
อยู่เพียงนั้น.

๑๔. อนึ่งในกาลใดแล ลูกนกแขกเต้านั้น
กลืนกินเหยื่อมากเกินไปในกาลนั้น
มันได้ชื่อว่า ไม่รู้จักประมาณใน
การกิน จึงได้จมนลงในมหาสมุทร
นั่นเอง.

๑๕. เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้รู้จัก
ประมาณ ความเป็นผู้ไม่ตั้งใจใน
โภชนะเป็นการดี ด้วยว่า บุคคล
ผู้ไม่รู้จักประมาณ ย่อมจมนลง (ใน
อบายภูมิ ๔) ผู้รู้จักประมาณจะไม่
จมนลง (ในอบายภูมิเลย)”. :

^๑ น. อโวจ.

^๒ น. อิทํ น ทิสฺสติ.

^๓ น. อคิทุชิตา.

^๔ น. มตฺตณฺเฑว จ.

ตตถ ยาว โสติ ยาว โส
วิหังคโม โภชนมตตมณฺวาสิ. ตาว
อทฺธานมาปาทีติ ตตตถํ กาลํ ชีวิตทฺธานํ
อาปาที อายุํ วิหังคิ.

มาตรญจาทิ เทสนาสีสมตตเมตํ, มาตา-
ปีตโร จ อโปสยீติ อตุโถ. ยโต จ
โชติ ยสฺมี จ โข กาล. โภชนํ
อชฺฐวาทริติ อมฺพรสํ อชฺฐโฆหริ.

ตโตติ ตสฺมี กาล. ตตฺถเว สํสึทิตติ
ตสฺมี สมฺพุทฺเทยว โอสึทิตติ นิมฺมุชฺชิตติ,
มจฺจนโภชนตตํ อาปชฺชิตติ.

ตสฺมา มตฺตตญฺจาทา สาธุติ ยสฺมา
โภชน. อมตฺตตญฺจ. สุก. สมฺพุทฺ
โอสึทิตฺตวา มโต, ตสฺมา โภชนสฺมี
อคิทธิตาสงฺขาทา มตฺตตญฺจาทา สาธุ,
ปมาณชานนํ สุนฺทรนฺตติ อตุโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นั้นเพียง
ใด ความว่า ลูกนกแขกเต้านั้น รู้ประมาณ
ในการกินเพียงใด. คำว่า ก็ได้สืบต่ออายุ
เพียงนั้น ความว่า สืบต่อชีวิตให้ยาวนาน
คือได้อายุตลอดกาลเพียงนั้น.

คำว่า มาตรญจ นี้เป็นเพียงหัวข้อการ
เทศนา อธิบายว่า ได้เลี้ยงมารดาบิดา
ด้วย. คำว่า อนึ่งในกาลใดแล ความว่า
อนึ่งในกาลใดแล. คำว่า กลืนกินเหยื่อ
มากเกินไป ความว่า กลืนกินรสมะม่วง.

คำว่า ในกาลนั้น คือกาลนั้น. คำว่า
ได้จมลงในมหาสมุทรนั่นเอง ความว่า
จมลงแล้ว คือดำลงแล้วในมหาสมุทรนั่นเอง
ได้แก่ถึงความ เป็นเหยื่อของปลา.

คำว่า เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้รู้จัก
ประมาณ เป็นการดี ความว่า เพราะ
ลูกนกแขกเต้าไม่รู้ประมาณ ในการกิน
จมลงในมหาสมุทรตาย, ฉะนั้น ความเป็น
ผู้รู้ประมาณ กล่าวคือ ความเป็นผู้ไม่
ติดใจโภชนะ เป็นการดี, อธิบายว่า
การรู้จักประมาณ เป็นความดี.

อถวา “ปฏิสงขา โยนิโส อาหารํ อิกอย่างหนึ่ง แม้ความเป็นผู้รู้ประมาณ
อาหารเตติ, เนว ทวายน น มทายน ๕เปย พระศาสดา ทรงพรรณนาไว้ดังนี้ว่า
ผาสุวิหาโร จาติ

อลลํ สุกุขํ จ ภูณชนโต
น พาทุหํ สุหิตโต สिया
โอโนทโร มิตาหาโร
สโต ภิกขุ ปริพุพเช.
จตุตาโร ปญจ อาโลเป
อมุตฺวา อุกกํ ปิเว
อลลํ ผาสุวิหาราย
ปหิตตตฺตฺสส ภิกขุโน.
มนุชฺสส สทา สติมโต
มตฺตํ ชานโต ลทฺทโกชนฺสส
ตฺนุกฺสส ภาวนฺติ เวทนา
สณฺนิกํ ชีรติ อายํ ปาลยณฺ”ติ

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดย
อุบายแยกกายกลืนกินอาหารไม่ใช่
กลืนกินเพื่อเล่น เพื่อความมัวเมา
(เพื่อประดับ เพื่อตกแต่งแต่บริโภคน
เพื่อความดำรงอยู่ เพื่อความเป็น
ไปของกายนี้ เพื่อขจัดความลำบาก
และ เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์
เท่านั้น หนึ่ง บริโภคอาหารนี้
โดยคิดว่า จักระงับเวทนาเก่าและ
ไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความเป็น
ไปแห่งอิริยาบถ (ความไม่มีโทษ
แห่งร่างกาย) และความเป็นอยู่
ผาสุก จักมีแก่เราด้วยประการนี้.
ภิกษุ เมื่อบริโภคอาหารสดหรือแห้ง
อย่าให้อิ่มนัก ควรให้ท้องหย่อน
หน่อยหนึ่ง มีอาหารพอประมาณ
มีสติรอบคอบ. เหลืออาหารไว้ ๔

^๑ น. ลทฺทโกชน.

^๒ น. คนฺ คสฺส.

หรือ ๕ คำ แล้วหยุดบริโภคเสีย
 ฟึ่งดื่มน้ำแทนให้พอ เพื่อความอยู่
 สบาย ภิกษุผู้อบรมตนแล้ว. เป็น
 มนุษย์มีสติทุกเมื่อ รู้ประมาณ
 อาหารที่ตนได้ ย่อมมีเวทนา
 เบาบาง อาหารที่บริโภคนั้น
 ค่อย ๆ ย่อยไป รักษาอายุไว้ได้”
 เป็นความดี.

เอวี่ วรรณิตา มตฺตณฺฏตาปี สาธุ.

แม้ความไม่ตั้งใจในอาหาร พระศาสดา
 ทรงพรรณนาไว้แบบนี้ว่า

“กนฺดาเร ปุตุตมฺสํว
 อกุขสฺสพฺภณฺชนํ ยถา
 เอวี่ อหาริ อหารํ
 ยาปนตุถาย^๑ อมฺจุฉิโต”ติ.

“ภิกษุอย่าหมกมุ่น อยู่ในรสอาหาร
 บริโภคอาหาร เพื่อประโยชน์แก่
 การดำรงชีพ เหมือนคนเดินทาง
 กลั่นกินเนื้อบุตร ในทางกันดาร
 เหมือนคนขับเกวียน หยอดน้ำมัน
 เพลากวียน ฉะนั้น”.

เอวี่ วรรณิตา อคิทุธิตาปี สาธุ.

เป็นการดี.

पालियं ปน “อคิทุธิมา”ติ ลิขิตं.
 ตโต อยं อฏฺฐกถาปาโจ สุนฺทรตโร.
 อมตฺตณฺฏ หิ สีทนต์ิติ โภชนे ปมาณं

แต่ในบาลีท่านเขียนไว้ว่า “อคิทุธิมา”.
 บาลีแห่งอรรถกถานี้ ถูกต้องกว่าปาฐะว่า
 อคิทุธิตา นั้น. คำว่า ด้วยว่า บุคคล

^๑ ฉ. ยาปนคฺคณฺมุจฺฉิโต.

อชานนุตตา หิ รสตณฺหาวเสน ปาปกมมํ
กตฺวา จตุสฺส อปาเยสฺส สีนฺหติ.

ผู้ไม่รู้จักประมาณ ย่อมจมลง ความว่า
ด้วยว่า บุคคลเมื่อไม่รู้จักประมาณ ใน
การบริโภค กระทำกรรมชั่วซ้ำด้วย
อำนาจความทะยานอยากในรส ย่อม
จมลงในอบายภูมิ ๔.

มตฺตตฺถญฺว น สีนฺหเรติ เย ปน โภชนเ
ปมาณํ ชานนฺหติ, เต ทิฏฺฐธมฺเมปิ
สมฺปรายปิ น สีนฺหตีติ.

คำว่า ผู้รู้จักประมาณ ย่อมไม่จมลง
ความว่า ส่วนบุคคลเหล่าใด รู้ประมาณ
ในการบริโภค บุคคลเหล่านั้น ย่อมไม่
จมลงทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อahrtิตฺวา
สจฺจจานี ปกาเสตฺวา ชาตกํ
สโมธานสฺสิ. สจฺจปรีโยसानเ พหุ
โสตาปนฺนาปิ สกทาคามีโนปิ
อนาคามีโนปิ อรหฺนฺโตปิ อหฺลฺสุ.
“ตทา โภชนเ อมตฺตตฺถญฺว ภิกฺขุ
สุกรราชปฺตุโต อโหสิ, สุกรราชา ปน
อหเมว”ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประกาศ
สังฆธรรมทั้งหลายแล้ว จึงทรงประมวล
ชาดก. ในเวลาจบสังฆธรรมบริษัททั้งหลาย
เป็นอันมาก เป็นพระโสดาบันบ้าง เป็น
พระสกทาคามีบ้าง เป็นพระอนาคามี
บ้าง เป็นพระอรหันต์บ้าง. “ภิกษุผู้ไม่
รู้จักประมาณในการบริโภค เป็นลูก
พญานกแขกเต้า ในครั้งนั้น, ส่วน
พญานกแขกเต้าได้เป็นเรานั้นเอง”.

สุกชาตกาวณฺณนา ปญฺจมา.

พรรณนาสุกชาดก ที่ ๕ จบ.

๖. ชรุทปานชาตก (๒๕๖)

๑๖. “ชรุทปานัน ขณมานา
 วาณิชา อุทกตติกา
 อชฏมคฺคํสุ อโยโลหํ
 ติปุสึสญจ มาณโย
 รชตํ ชาตรูปญจ
 มุตฺตตา เวพฺฐุริยา พหู.
๑๗. เต จ เตน อสนนฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ภิกฺขุโย ภิกฺขุโย ขณิสฺส เต
 ตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 เตชสี เตชสา หนิ.
๑๘. ตสฺมา ขณ นาทิกฺขณ
 อติกฺขาตมฺหิ ปาปกํ
 ขณเนน ธนํ ลทฺธํ
 อติกฺขาเตน นาสิตนฺ”ติ.

ชรุทปานชาตกํ ฉฏฺฐํ.

๖. ชรุทปานชาตก (๒๕๖)

๑๖. “พวกพ่อค้าที่ต้องการน้ำ เมื่อขุด
 บ่อน้ำเก่า(ร้าง) ก็ได้พบ แร่เหล็ก
 แร่ทองแดง ดีบุก ตะกั่ว แก้วมณี
 แร่เงิน ทองคำ มุกดา แก้วไพฑูรย์
 มากมาย.
๑๗. แต่พวกพ่อค้าเหล่านั้น ไม่ยินดีด้วย
 แร่นั้น จึงขุดลึกลงไปทุกที อสรพิษ
 ซึ่งมีเดช ฌ บ่อน้ำเก่า นั้น จึงฆ่า
 พวกพ่อค้าเหล่านั้นเสียด้วยพิษ.
๑๘. ฉะนั้น การขุด จึงไม่สมควรขุดจน
 เกินไป เพราะการขุดมากเกินไป
 เป็นผลร้าย ถ้าขุดแต่พอสมควร
 ก็ได้ทรัพย์ ขุดมากเกินไปทำให้
 เสียหาย”.

ชรุทปานชาตก ที่ ๖.

๖. ชรูปานชาตกถณณา (๒๕๖)

ชรูปานํ ขณมานาติ อิทํ
 สตุธา เขตวานะ วิหรนุโต สาวตฺถิ-
 วาสินโน วาณิเช อารพฺภา กถเอสิ.

เต กิร สาวตฺถิยํ ภาณฺหํ
 คเหตฺวา สกฺขานิ ปุเรตฺวา โวหารตฺถาย
 กมนกาเล ตถาคตํ นิมนฺเตตฺวา
 มหาทานํ ทตฺวา สรณานิ คเหตฺวา
 สีเลสุ ปติฏฺฐาย สตุถารํ วนฺทิตฺวา
 “มยํ ภาณฺเต โวหารตฺถาย ทิฆมคฺคํ
 คมิสฺสาม, ภาณฺหํ วิสขุเชตฺวา
 สิทธิยาตฺธา^๑ โสตุถินา ปจฺจาคนฺตฺวา
 ปุณฺ ตุมฺเห วนฺทิสฺสามา”ติ วตฺวา
 มคฺคํ ปฏิปชฺชิสฺสุ. เต กนฺตารมคฺเคสุ
 ปุราณํ อุกฺพานํ ทิสฺวา “อิมสฺมี
 อุกฺพานะ ปาณียํ นตฺถิ, มยญจ
 ปิปาสิตา, ขณิสฺสาม นนฺ”ติ ขณฺนตา
 ปฏิปาทฺธิยา พหุํ อยสํ โลหํ เวสุริยํ
 ลภิสฺสุ. เต เตเนว สนฺตฺฐจฺจา หุตฺวา

๖. พรรณนาชรูปานชาดก (๒๕๖)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่
 เขตวันมหาวิหาร ทรงปรารภถึงพวก
 พ่อค้าชาวเมืองสาวัตถี จึงตรัสพระธรรม
 เทศนา^๑ ซึ่งมีคำเริ่มต้นว่า เมื่อขุด
 บ่อน้ำเก่า ดังนี้.

เล่ากันว่า พ่อค้าเหล่านั้น ในเวลา
 ที่รวบรวมสินค้าที่เมืองสาวัตถี บรรทุก
 เต็มเกวียนไปค้าขาย ได้นิมนต์พระตถาคต
 แล้วถวายมหาทาน รับสัณเฑาะฏีแล้ว
 ถวายบังคมพระศาสดา ทูลว่า “พระเจ้าข้า
 ข้าพระองค์จะต้องเดินทางไกล เพื่อ
 ประโยชน์แก่การค้าขาย เมื่อจำหน่าย
 สินค้าหมดแล้ว ก็นับว่าการเดินทางสุ
 จุดประสงค์ ถ้าได้กลับมาโดยปลอดภัย
 ก็จะได้มาถวายบังคมพระบาทบุคคลอีก”
 แล้วก็เดินทางไป. พวกพ่อค้าเหล่านั้น
 ได้พบเห็นบ่อน้ำเก่า(ร้าง) ในทางกันดาร
 เห็นว่า “บ่อน้ำนี้ไม่มีน้ำ แต่พวกเรา
 กระหายน้ำ จะต้องขุดบ่อน้ำนั้น” เมื่อขุด
 ดูก็ได้แร่เหล็ก แร่ทองแดงและแก้วไพฑูรย์

อรรถกถาชาดก ป.ท.๑๐-๕

^๑ ฉ. สิทธิปปตฺตา.

เตสํ รตนานํ สกฏานิ ปุเรตฺวา
โสตุธินา สาวตฺถิยํ ปจฺจาคมิสฺสุ.

มากตามลำดับ. พวกเขาชอบแก้วไพฑูรย์
อย่างเดียว จึงบรรทุกแก้วเหล่านั้นจน
เต็มเกวียน แล้วกลับมายังเมืองสาวัตถี
โดยปลอดภัย.

เต อภตฺถนํ ปฏิสาเมตฺวา “สิทฺธิ-
ยาตฺตรา” ทานํ ทสฺสามา”ติ ตถาคตํ
นิมนฺเตตฺวา ทานํ ทตฺวา วนฺหิตฺวา
เอกมนฺตํ นิสินฺหา อตฺตโน ธนสฺส
ลทฺธการณํ^๑ สตุฏฺ อารโจะสฺสุ. สตุฏฺ
“ตุเมห โข อุปาสกา เตน ธเนน
สนฺตุฏฺจา หุตฺวา ปมาณณฺญตฺยา
ธนฺญจ ชีวิตฺตญจ ลภิตฺถ, โปราณกา
ปน อสนฺตุฏฺจาว อมตฺตตฺตญฺโน
ปณฺชิตานํ วจฺนํ อกตฺวา ชีวิตฺตญฺยํ
ปตฺตทา”ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ
อาหริ.

พวกเขาเก็บทรัพย์ที่นำมาไว้เรียบร้อยแล้ว
เห็นว่า “การเดินทางก็ลุล่วงประสงคฺแล้ว
พวกเราจะต้องถวายทาน” จึงได้ทูล
นิมนต์พระตถาคต แล้วถวายทาน เสร็จ
แล้ว ก็ถวายบังคมหนึ่งอยู่ ในด้านหนึ่ง
กราบทูลถึงเหตุที่พวกตนได้ทรัพย์มา แต่
พระศาสดา. พระศาสดาตรัสว่า “อุปาสก
ทั้งหลาย พวกท่านเป็นคนรู้จักพอกับ
ทรัพย์นั้น จึงได้ทั้งทรัพย์ทั้งชีวิต เพราะ
เหตุที่เป็นผู้รู้จักประมาณ แต่คนครั้งก่อน
ไม่รู้จักพอดี ไม่รู้จักประมาณ ไม่ทำตาม
คำของบัณฑิต จึงต้องเสียชีวิต” พวก
พ่อค้าเหล่านั้นทูลอาราธนา (ให้ทรงเล่า
เรื่องโดยละเอียด) จึงทรงเล่าถึงอดีตนิทาน
ดังต่อไปนี้.

อตีเต พาราณสียํ พุรหมทตฺเต
รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตุโต พาราณสียํ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต
เถลิงถวัลยราชสมบัติอยู่ ณ นครพาราณสี

^๑ ฉ. สทฺธิปฺปคฺคา.

^๒ ฉ. ลทฺธการํ.

วณิชกุเล นิพพตเตตวา วยปฺปโต
 สตถวาทชฏโก อโหสิ. โส พาราณสียํ
 ภาณํ กเหตวา สกฏาณิ ปฺเรตวา
 พหุ วาณิเช อาทาย ตเมว กนฺตารํ
 ปฏิปนฺโน ตเมว อุทปานํ อทุทส.

ตตถ เต วาณิชา “ปานียํ
 ปิวิสสามา”ติ ตํ อุทปานํ ขณฺนตา
 ปฏิปาฎิยา พหุณิ เวสุริยาทีนึ^๑ ลภิสฺสุ.
 เต พหุเมปิ รตนํ ลภิตฺวา เตน
 อสนฺตุจฺจา “อณฺณเมปิ เอตถ อิตฺปิ
 สุนฺทรตรํ ภาวิสฺสติ”ติ ภิโยโส มตฺตาย
 ตํ ขณฺิสฺสุเยว.

อต เต โพรสิสฺตโต อาห “โภ วาณิชา
 โลโภ นาเมส วินาสฺมุโล, อเมหิ
 พหุ ฐนํ ลทฺธํ, เอตฺตเกน สนฺตุจฺจา
 โหถ, มา จ อติกุขณิตฺตา”ติ. เตน
 เต วาริยมานาปิ ขณฺิสฺสุเยว. โส จ
 อุทปาโน นาคปริคฺคหิตฺ, อถสฺส
 เมฺหฺจฺจา วสนกนาคราชา อตฺตโน

พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพ่อค้า ที่นคร
 พาราณสี ครั้นเจริญวัยแล้ว ก็ได้เป็น
 นายหัวหน้ากองเกวียน. ท่านรวบรวม
 สินค้า ในนครพาราณสี มาบรรทุกเกวียน
 จนเต็ม แล้วพาพวกพ่อค้าเป็นอันมาก
 เดินทางไปยังถิ่นกันดารแห่งเดียวกันนั้น
 ก็ได้พบบ่อน้ำบ่อเดียวกันนั้น.

พวกพ่อค้าเหล่านั้นในที่นั้นกำลังขุดบ่อน้ำ
 นั้น ด้วยความประสงค์ว่า “จะได้ดื่มน้ำ”
 ก็ได้แก้วไพฑูรย์เป็นต้น เป็นอันมาก
 โดยลำดับ. พ่อค้าเหล่านั้นได้แก้วแก้วมาก
 แล้ว ยังไม่รู้จักพอกันเท่านั้น คิดว่า “ที่นี่
 ต้องมีแก้วแก้วอย่างอื่นที่ดีกว่าแก้วชนิดนี้
 อีก” จึงขุดกระหน่ำบ่อนั้นลึกเกินไป.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์พูดกับพวกพ่อค้า
 เหล่านั้นว่า “ท่านพ่อค้าที่รักทั้งหลาย
 อันความโลภนั้น เป็นเหตุของความล้มจม
 โดยแท้, พวกเราได้ทรัพย์มากอยู่แล้ว,
 พวกท่าน จงยินดีด้วยทรัพย์มีประมาณ
 เท่านั้น อย่าขุดลึกเกินไปเลย”. พวกพ่อค้า
 เหล่านั้น ถึงแม้ถูกพระโพธิสัตว์ห้าม ก็ยัง

^๑ ฉ. อชาติณี.

วิมานะ ภิษชนเต เลหุขุสุ จ ปัสสูสุ
 จ โอปตตมานะสุ กุฑุโร หุตฺวา
 โโพธิสตุตฺ ตฺ จเปตฺวา อนวเสเส สพฺเพปิ
 นาสิกฺวาเตน ปหริตฺวา ชีวิตฺกขยํ
 ปาเปตฺวา นาคภวนา นิขมฺม สกฺขานิ
 โยชาเปตฺวา สตุตฺตณานํ ปุเรตฺวา
 โโพธิสตุตฺ สฺขยานเก นิสิตฺทาเปตฺวา
 นาคมาณวเกหิ สกฺขานิ ปาชาเปนฺโต
 โโพธิสตุตฺ พาราณสี เนตฺวา ฆรํ
 ปเวเสตฺวา ฐนํ ปฏิสามेतฺวา อตฺตโน
 นาคภวณเมว คโต. โโพธิสตุโต ตํ ฐนํ
 วิสฺขเขตฺวา สกฺลขมฺพุทฺธิป อนุญฺจนฺคํ
 กตฺวา ทานํ ทตฺวา สิลํ สมากิยิตฺวา
 อฺโปสถกมฺมํ กตฺวา ชีวิตปริโยसानะ
 สคฺคปทํ ปุเรสิ.

ขุดอยู่ร่าไป. ก็บ่อน้ำนั้นมีนาครักษาอยู่
 ต่อมาพญานาคซึ่งอยู่ที่บ่อน้ำนั้น เมื่อ
 วิมานของตนพังทลายและก้อนดินและ
 ผงคลีร่วงลงก็โกรธ จึงพ่นลมจากจมูก
 (ลมพิษ) ออกมาฆ่าพวกพ่อค้าเสียหมด
 ไม่เหลือ ยกเว้นพระโพธิสัตว์ แล้วออก
 มาจากนาคพิภพ ให้พระโพธิสัตว์เทียม
 เกวียนทั้งหลายเข้าแล้ว ให้บรรทุกรัตนะ
 ๗ ประการจนเต็ม ให้พระโพธิสัตว์นั่ง
 อยู่ในยานอันสบาย แล้วให้นาคมาณพ
 (พวกนาคที่แปลงกายเป็นชายหนุ่ม) ขับ
 เกวียนทั้งหลาย พาพระโพธิสัตว์ไปยัง
 เมืองพาราณสี ให้เข้าไปยังเรือน ช่วย
 เก็บทรัพย์เรียบร้อยแล้ว จึงกลับนาคพิภพ
 ของตนตามเดิม. พระโพธิสัตว์สละทรัพย์
 นั้น ได้ทำทัฬหะมุทฺธิป ให้หยุดพักการ
 ทำไร่นา (จัดงานรื่นเริงขึ้น) ถวายทาน
 สมทานศีล ทำอุโบสถกรรมแล้ว ใน
 บั้นปลายของชีวิต ก็ได้เพิ่มพูนทางไปสู่
 สวรรค์ยิ่งขึ้น.

สตฺถา อิมํ ฐมฺมเทสนํ อahrtิตฺวา
 อภิสมฺพุฑฺโธ หุตฺวา อิมา คากา อโวจ

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนาขึ้นมาแสดงแล้ว ตรัสรู้ยิ่งแล้ว จึงได้
 ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

๑๖. “ขรุทปานัน ขณมานา
 วาณิชา อุทกตติกา
 อชฺฌกคฺคํ^๑ อโยโลหํ
 ติปุสฺสีสมฺภ มาณโย^๒
 รชตํ ชาตฺรูปณฺจ
 มุตฺตดา เวฬุริยา พนฺ.

๑๖. “พวกพ่อค้าที่ต้องการน้ำ เมื่อขุด
 บ่อน้ำเก่า(ร้าง) ก็ได้พบแร่เหล็ก
 แร่ทองแดง ตีบุก ตะกั่ว แก้วมณี
 แร่เงิน ทองคำ แก้วมุกดา แก้ว
 ไพฑูรย์มากมาย.

๑๗. เต จ เตน อสนฺตฺตฺฐจา
 ภฺยโย ภฺยโย ขณฺนิสฺสุ เต^๓
 ตตฺตปาสิวิโส^๔ โสโร
 เตชสี เตชสา หนิ.

๑๗. แต่พวกพ่อค้าเหล่านั้น ไม่ยินดีด้วย
 แร่นั้น จึงขุดลึกลงไปทุกที่ อสรพิษ
 ซึ่งมีเดช ณ บ่อน้ำเก่า นั้น จึงฆ่า
 พวกพ่อค้าเหล่านั้นเสียด้วยพิษ.

๑๘. ตสฺมา ขณฺ นาติกุขณ
 อติกุขาตมฺหิ ปาปกํ
 ขณฺเนน^๕ ธนํ ลทฺธํ
 อติกุขาเตน นาสิตฺน^๖ติ.

๑๘. ฉะนั้น การขุด จึงไม่สมควรขุดจน
 เกินไป เพราะการขุดมากเกินไป
 เป็นผลร้าย ถ้าขุดแต่พอสมควร
 ก็ได้ทรัพย์ ขุดมากเกินไปทำให้
 เสียหาย”.

ตตฺต อยฺนฺติ กาทฺโลหํ โลหฺนฺติ
 ตมฺพโลหํ มุตฺตตฺตติ มุตฺตตฺตาทโย. เต
 จ เตน อสนฺตฺตฺฐจฺติ เต จ วาณิชา
 เตน ธเนน อสนฺตฺตฺฐจา.

บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า อัย
 หมายถึงเหล็ก. คำว่า โลหํ หมายถึง
 ทองแดง. คำว่า มุกดา หมายถึงรัตนะ
 ทั้งหลาย มีแก้วมุกดาเป็นต้น. คำว่า

^๑ น. อชฺฌกคฺคํ อชฺฉ โลหํ.

^๒ น. วาณิชา.

^๔ น. เต ตตฺตปาสิวิโส.

^๓ น. อชฺฉนิสฺสุ.

^๕ น. ขณฺเนน จ.

เต ตตถาติ เต วาณิเช ตสฺมึ
 อุทกปาเน. เตชสีติ วิสเตเชน
 สมนุภาคโต. เตชสา หนีติ วิสเตเชน
 ฆาเตสิ. อติกุขาเตน นาสิตนฺติ
 อติกุขณเนน ตณฺจ ฐนํ ชีวิตณฺจ
 นาสิตํ.

สตถา อิมิ ฐมฺมเทสนํ อahrtิวา
 ชาตกํ สโมชาเนสิ “ตทา นาคราชา
 สารีปุตโต อโหสิ, สตถวาหเชฏฺฐโก
 ปน อหเมวา”ติ.

ขรุทปานชาตกวนฺณนา ฉฏฺฐา.

แต่พวกพ่อค้าเหล่านั้น ไม่ยินดีด้วยเรานั้น
 หมายความว่า แต่พวกพ่อค้าเหล่านั้น
 ไม่พอใจ ด้วยทรัพย์นั้น.

คำว่า อสรพิษซึ่งมีเดช ฌ บ่อน้ำเก่านั้น
 (อสรพิษ) ที่บ่อน้ำนั้น (ฆ่า) พวกพ่อค้า
 เหล่านั้น. คำว่า มีเดช หมายถึงประกอบ
 ด้วยเดชแห่งพิษ. คำว่า ฆ่าด้วยเดช
 หมายถึง ฆ่าด้วยเดชแห่งพิษ. คำว่า
 ขุดมากเกินไป ทำให้เสียหาย หมายถึง
 เสียทั้งทรัพย์ เสียทั้งชีวิตเพราะขุดมาก
 เกินไป.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม
 เทศนานี้มาแล้ว ได้ประชุมชาดกว่า
 “พญานาคในครั้งนั้น ได้เป็นสารีบุตร,
 ส่วนหัวหน้านายกองเกวียนคือตัวเราเอง”
 ดังนี้.

พรรณนาขรุทปานชาดก ที่ ๖ จบ.

๓. ความฉันทกษัตริย์ (๒๕๓)

๑๙. “นาย ฆราวาส กุสโล
โลโล อโย วสิมโข
กต กต โข ปทุเสยโย
เอวธมมมิมิ กุล.
๒๐. นยิทธิ จิตตวาโต โลม
นาย อสุสาสิโก มิโค
สตุถิ เม ชนสนุเชน
นาย กิณฺจ วิชานติ.
๒๑. น มาตริ ปิตริ วา
ภาตริ ภคินี สก
ภเรยฺย ตาทีโส โปโส
สิฏฺฐิ ทสฺรเถน เม”ติ.
- ความฉันทกษัตริย์ สตุตม.

๓. ความฉันทกษัตริย์ (๒๕๓)

๑๙. “สัตว์นี้ ไม่นลาดการสร้างเรือน
สัตว์นี้ มีปกติหลุกหลิก หน้ายูยี่
มักทำลายของที่เขาทำไว้แล้วเสมอ
ตระกูลสัตว์นี้ มีธรรมด่าอย่างนี้.
๒๐. ขนนี้ ไม่ใช่ขนของสัตว์ผู้มีความคิด
เนื้อนี้ จะทำให้คนอื่นโล่งใจไม่ได้
พระเจ้าชนสันธราช พระราชบิดา
ของเรา ทรงสอนไว้แล้ว สิ่งนี้ย่อม
ไม่รู้อะไรเลย.
๒๑. สัตว์เลี้ยงเช่นนั้น ไม่พึงเลี้ยงบิดา
มารดา พี่ชายน้องชาย หรือพี่สาว
น้องสาวของตนได้ คำสอนนี้
พระราชบิดาของเรา ผู้มีพระนาม
ว่า ทศรถ ทรงสอนไว้แล้ว”.
- ความฉันทกษัตริย์ ที่ ๗.

๗. กามฉิจนุทชาตกถา

(๒๕๕)

นาย ฆรณัน กุสโลติ อิทธิ
สตุตา เขตวเน วิหรนุโต ปญญาปัสสัน
อารพุก กเถสิ.

ธมฺมสภายํ หิ ภิกฺขุ ทสพลสฺส
ปญฺญํ ปัสสันตฺตา นิสีทิสฺสุ “อาวุโส
ตถาคโต มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ
หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ
นิหุเพธิกปญฺโญ สเทวกํ โลกํ ปญฺญา
อติภุมตีสฺส”ติ. สตุตา อากนฺตฺวา
“กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย
สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย
นามา”ติ วุตฺเต “น ภิกฺขเว อิทาเนว,
ปุพฺเพปิ ตถาคโต ปญฺญวาเยวา”ติ
วตฺวา อตฺตํ อหริ.

๗. พรรณนาคามฉิจนุทชาดก

(๒๕๖)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ
พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการ
สรรเสริญพระปัญญาของพระองค์ จึง
ตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
สัตว์นี้ไม่ฉลาดการสร้างเรือน ดังนี้ เป็นต้น.

ความพิสดารว่า พวกภิกษุพากัน
นั่งสรรเสริญพระปัญญาของพระทศพล
ที่โรงธรรมสภาว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
พระตถาคตเจ้า มีพระปัญญามาก มี
พระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาร่าเริง
มีพระปัญญาเฉียบแหลม มีพระปัญญา
คมกล้า และมีพระปัญญาทำลายกิเลส
ทรงอยู่เหนือมนุษยโลกกับทั้งเทวโลกด้วย
พระปัญญา”. พระศาสดาเสด็จมาตรัส
ถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่ง
สนทนากันด้วยเรื่องอะไร” เมื่อพวกภิกษุ
กราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีปัญญาแต่ในบัดนี้
เท่านั้นหาไม่ได้, แม้ในครั้งก่อน ตถาคต
ก็ได้มีปัญญาเหมือนกัน” ทรงนำอดีต
นิทานมาแล้วว่า.

อดีตเต พาราณสีย์ ชนสนุโธ
 นาม ราชา ราชย์ กาวเรสิ. โพรสิสตุต
 ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมุหิ นิพฺพตฺติ.
 ตสฺส มุขํ สุปริมชฺชิตํ กาญจนาทาสถลํ
 วยิ ปริสุทฺธํ อโหสิ อติโสภคฺคปฺปตฺตํ,
 เตนฺสฺส นามคฺคทหนทิวเส “อาทาสมุข-
 กุมารโ”ติ นามํ อํกํสุ. ตํ สตฺต-
 วสฺสพฺภนฺตเรเวว ปิตา ตโย เวเท
 สพฺพพฺพจ โลกเก กตฺตพฺพํ สิग्ขาเปตฺวา
 ตสฺส สตฺตวสฺสสิกกালে กาลมกาสิ.

อมจฺจา มหนฺเตน ปรีวารเณ รณฺโณ
 สวีริกัจจํ กตฺวา มตฺกทานํ ทตฺวา
 สตฺตเม ทิวเส ราชงฺคเณ สนฺนิปตฺติตฺวา
 “กุมารโ อติทโร, น สกฺกา
 ราชเช อภิสสิญฺจิจฺจํ, วิมฺลิตฺวา นํ
 อภิสสิญฺจิสฺสามา”ติ. เต เอกทิวสํ
 นครํ อลงฺการาเปตฺวา วินิจฺฉยญฺจานํ
 สชฺเชตฺวา ปลลฺลงฺกํ ปณฺญาเปตฺวา
 กุมารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา “วินิจฺฉยญฺจานํ

ในอดีตกาล พระราชาทรงพระนาม
 ว่า พระเจ้าชนสนุโธราช ครองราช
 สมบัติในพระนครพาราณสี. พระโพรสิสต์
 บังเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของ
 พระองค์. พระพักตร์ของพระราชกุมาร
 มีความงามยิ่ง บริสุทธิ์คล้ายกับหน้า
 กระจกทองคำที่บุคคลขัดสีดีแล้ว เพราะ
 เหตุนั้น ในวันขนานพระนามพระราช
 กุมาร พระประยูรญาติจึงได้ถวาย
 พระนามว่า “อาทาสมุขกุมาร”. ภายใน
 ๗ ปีเท่านั้น พระบิดาทรงให้พระกุมาร
 ทรงศึกษาไตรเพทและศิลปวิทยาทุกอย่าง
 ที่พึงใช้ในโลกร เมื่อพระกุมารมีพระชนมายุ
 ได้ ๗ พรรษา พระบิดาได้เสด็จสวรรคต.

อำมาตย์ทั้งหลาย ทำการถวายพระเพลิง
 พระศพของพระราชา ด้วยบริวารยศ
 อันยิ่งใหญ่ ได้ถวายทานอุทิศพระราชกุศล
 ในวันที่ ๗ ได้ประชุมที่พระลานหลวง
 ประึกษากันว่า “พระราชกุมาร ยังทรง
 พระเยาว์นัก พวกเราไม่อาจอภิเษกให้
 ครองราชสมบัติได้ ต้องทอดลงดูก่อน
 จึงจักอภิเษกพระราชกุมารนั้น”. วันหนึ่ง
 อำมาตย์เหล่านั้น ให้ประดับประดา

เทว คนตุ วฏฐิติ”ติ อาหंसุ. กุมารโ
“สาธู”ติ มหนุตฺเตน ปริวารเณ คนตุวา
ปลลฺงเก นิสีทิ.

ตสฺส นิสินฺนกาเล เต อมจฺจา
เอกํ ทวีหิ ปาเทหิ วิจรณมกฺกฏํ
วตฺถุวิชฺชาจริยเวสํ กาทฺหาเปตฺวา
วินิจฺฉยญฺจานํ เนตฺวา “เทว อัย
ปุริโส ปิตุ มหาราชสฺส กाले วตฺถุ-
วิชฺชาจริโย, ปคฺคณวิชฺชาย อนฺโตภฺมุยํ
สตฺตรตฺตณญฺจानเณ คฺคณโทสํ ปสฺสติ,
เอเตเนว คหิตํ ราชนฺกุลานํ เคหญฺจานํ
โหติ, อิมํ เทโว สฺงคณฺหิตฺวา
จฺจานนฺตเร จเปตฺตู”ติ อาหंसุ.

กุมารโ ตํ เหฏฺฐจฺา จ อุปริ จ
โอลเกตฺวา “นายํ มนุสฺโส มกฺกโฏ
เอโส”ติ ฌตฺวา “มกฺกญฺา นาม กตํ
กตํ วิทฺธเสตฺตุ ชานนฺติ, ออกตํ ปน

พระนคร จัดที่สำหรับวินิจฉยปุบัลลังก์
ไว้แล้ว จึงไปเฝ้าพระราชกุมาร กราบทูล
ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์
ควรเสด็จไปสู่ที่วินิจฉย”. พระราชกุมาร
ทรงรับว่า “ได้” แล้วได้เสด็จไปด้วย
บริวารอันยิ่งใหญ่ ประทับนั่งเหนือราช-
บัลลังก์.

ในขณะที่พระราชกุมารนั้นประทับ
นั่ง พวกอำมาตย์ให้จับลิงที่เดิน ๒ เท้า
มาตัวหนึ่ง ให้เปลี่ยนเพศเป็นวัตถุวิชา-
จารย์ แล้วนำไปสู่ที่วินิจฉย กราบทูลว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ บุรุษผู้นี้เป็น
วัตถุวิชาจารย์ ในสมัยพระอัยกาเจ้า
มีความชำนาญวิชา จึงเห็นคุณและโทษ
ในทีสำหรับแก้บรรตนะ ๗ ประการ ภายใน
พื้นดินสถานที่ปลูกดำหนักของราชตระกูล
บุรุษนั้นแหละจัดการ ขอพระองค์ผู้
ประเสริฐจงทรงสงเคราะห์บุรุษนี้ ตั้งไว้
ในฐานะนัตรศกัถิเถิด”.

พระราชกุมาร ทอดพระเนตรดูบุรุษนั้น
ทั้งข้างล่างข้างบน ทรงทราบว่ “บุรุษ
นี้ ไม่ใช่มนุษย์ เป็นลิง” ทรงดำริว่า
“ขึ้นชื่อว่า ลิง ย่อมรู้จักทำลายสิ่งที่ทำ

กาตุ วา วิจาเรตุ วา น ชานนฺตี”ติ
จินฺเตตฺตฺวา อมฺจุจํ ปจฺมํ คากมาห

แล้ว ๆ แต่ไม่รู้จักทำหรือจัดแจงสิ่งที่ยัง
ไม่ทำ” จึงตรัสพระคาถาที่ ๑ แก่อำมาตย์
ทั้งหลายว่า

๑๙. “นาย ฆรณํ กุสโล
โลโล อโย วสิมฺโข
กตํ กตํ โข ปทฺฐเสยฺย
เอวํธมฺมมิตํ กุณฺ”ติ.

๑๙. “สัตว์นี้ ไม่ฉลาดการสร้างเรือน
สัตว์นี้ มีปกติหลุกหลิก หน้ายูยี้
มักทำลายของที่เขาทำไว้แล้วเสมอ
ตระกูลสัตว์นี้ มีกรรมด่าอย่างนี้”.

ตตฺถ นาย ฆรณํ กุสโลติ อโย
สตุโต น ฆรณํ กุสโล, ฆรณํ
วิจาเรตุ วา การเรตุ วา เจโก น
โหติ. โลโลติ โลลชาติโก. วสิมฺโขติ
วสิโย มุเข อสุสาติ วสิมฺโข.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สัตว์นี้
ไม่ฉลาดการสร้างเรือน ความว่า สัตว์นี้
ไม่ฉลาด(เรื่อง)เรือน คือเป็นสัตว์ไม่เข้าใจ
จัดแจงหรือทำการเรือน. คำว่า มีปกติ
หลุกหลิก คือมีชาติหลุกหลิก. คำว่า
มีหน้ายูยี้ ความว่า ชื่อว่า มีหน้ายูยี้
เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า สัตว์นั้นมีรอย
ยูยี้ที่หน้า.

เอวํธมฺมมิตํ กุณฺติ อิทํ มกฺกฏกฺลํ
นาม กตํ กตํ ทฺฐเสตพฺพํ วินาเสตพฺพนฺติ
เอวํ สภาวนฺติ.

คำว่า ตระกูลสัตว์นี้ มีกรรมด่าอย่างนี้
ความว่า ชื่อว่า ตระกูลของสิ่งนี้ มีสภาพ
อย่างนี้ว่า สิ่งพึงประทุษร้ายของที่ทำ
แล้ว ๆ คือ ยิงของที่ทำแล้วให้พินาศ.

อมฺจุจา “เอวํ ภวิสฺสติ เทวา”ติ
ตํ อปเนตฺวา เอกาหทฺวิหฺจฺเจยน ปุณ
ตเมว อลงฺกริตฺวา วินิจฺจนฺนฺจํ

อำมาตย์รับว่า “ข้าแต่พระองค์
ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เป็นจริงอย่าง
นั้น” แล้วนำสัตว์นั้นออกไป ล่วงไปได้

วรรณคดีชาดก ป.ท. ๑๐-๖

อาเนตวา “อัย เทว ปิตุ มหาราชสฺส
กาเล วินิจฺฉยามจฺโจ, วินิจฺฉยสฺสุตฺตมสฺส
สุปฺปวตฺตติ,^๑ อิมํ สงฺกณฺหิตฺวา
วินิจฺฉยกมฺมํ วิจาเรตุํ วฏฺฏตี”ติ อาหฺสฺ.

กฺมาโร ตํ โอลฺเกตฺวา “จิตฺตฺวาโต
สมฺปนฺนมนุสฺสสฺส โลมํ นาม เอวรूपํ
น โหติ, อยมฺปิ นิจิตฺโก วานโร
วินิจฺฉยกมฺมํ กาทุํ น สกฺขิสฺสตี”ติ
ณตฺวา ทฺติยํ คาทมาห

๒๐. “นยิทํ จิตฺตฺวาโต โลมํ
นายํ อสฺสาสิโก มิโค
สตุถิ^๒ เม ชนสนฺเชน
นายํ กิณฺณจิ วิชานตี”ติ.

ตตฺถ นยิทํ จิตฺตฺวาโต โลมนฺติ ยํ
อิทํ เอตฺสฺส สวีเร ผรฺุสฺสโลมํ, อิทํ
วิจาเรณปญฺญา ย สมฺปยุตฺตจิตฺตฺวาโต น
โหติ. ปากตฺติกจิตฺเตน ปน อจิตฺตโก

วันสองวัน ก็ประดับประดาสิ่งตัวนั้นแหละ
นำมาสู่โรงวินิจฉัย กราบทูลว่า “ข้าแต่
พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บุรุษ
นี้เป็นอำมาตย์วินิจฉัยคดีในสมัยพระอัยกา
กระบวนกรวินิจฉัยคดีของเขา เป็นไป
เรียบร้อยดี, ควรพระองค์ทรงสงเคราะห์
บุรุษนี้ ตั้งให้พิจารณาตัดสินความ”.

พระราชกุมารทอดพระเนตรดูบุรุษนั้น
แล้วทรงทราบว่ “ธรรมดาชนของมนุษย์
สมบูรณ์ ผู้มีความคิดไม่เป็นเช่นนี้, นี้เป็น
วานร ไม่มีความคิด ไม่สามารถตัดสิน
วินิจฉัยได้” จึงได้ตรัสพระคาถาที่ ๒ ว่า

๒๐. “ชนนี้ไม่ใช่ชนของสัตว์ ผู้มีความคิด
เนื้อนี้ จะทำให้คนอื่นโล่งใจไม่ได้
พระเจ้าชนสันธราช พระราชบิดา
ของเรา ทรงสอนไว้แล้ว สิ่งนี้ย่อม
ไม่รู้อะไรเลย”.

บรรดาคำเหล่านั้นคำว่ชนนี้ไม่ใช่
ชนสัตว์ผู้มีความคิด อธิบายว่ ชนหยาบ
นี้ใด มีในสรีระของสัตว์นี้ ชนหยาบนี้มัน
ไม่มีแก่สัตว์ผู้มีความคิด ประกอบด้วย

^๑ ฉ. สุปฺปวตฺตติ. ^๒ ฉ. สิญฺจตี.

นาม ตีรจจนคโต นตฺถิ.

ปัญหาพิจารณาเลย. ส่วนสัตว์ตีรจจน
ชื่อว่าไม่มีความคิดด้วยความคิดตามปกติ
ย่อมไม่มี.

นาย อสุสาสิโกติ อโย อวสุสโย
วา หุตฺวา อนุสาสนี วา ทตฺวา
อญฺญํ อสุสาเสตุํ อสมตฺถตตาย น
อสุสาสิโก.

คำว่า **เนื้อนี้จะทำให้คนอื่นโล่งใจไม่ได้**
ความว่า สัตว์ตีรจจนนี้ ชื่อว่า ไม่ให้
ผู้อื่นโปร่งใจได้เพราะไม่สามารถเป็นที่พึ่ง
หรือให้อนุสาสนีแล้วให้ผู้อื่นโปร่งใจได้.

มิโคติ มกฺกโก. สตุถํ เม ชนสนฺธนาติ
มยฺหํ ปิตรา ชนสนฺธเน เอตํ สตุถํ
กถิตํ, “มกฺกโก นาม การณาการณํ
น ชานาตี”ติ เอวํ อนุสาสนี ทินฺนาติ
ทีเปติ.

คำว่า **เนื้อ** ได้แก่แกลิง. คำว่า **พระเจ้า**
ชนสันธราช พระราชาบิดาของเราสอนไว้
แล้ว ความว่า ข้อนั้น พระราชาทรง
พระนามว่าชนสันธะ ผู้พระบิดาของเรา
ทรงสอนแล้ว คือทรงกล่าวแล้ว, พระ
อรรถกถาจารย์แสดงว่า พระเจ้าชนสันธ-
ราช ประทานอนุสาสนีอย่างนี้ว่า “ขึ้น
ชื่อว่า ลิง ย่อมไม่รู้เหตุและสิ่งที่มีโทษเหตุ”.

นาย กิณฺจจิ วิชานตีติ ตสฺมา อโย
วานโร นาม น กิณฺจจิ ชานาตีติ
นิฏฺฐเมตฺถ กนฺตพฺพํ. ปาลิยํ ปน
“นาย กิณฺจจิ น ทุสเย”ติ ลิขิตํ. ตํ
อญฺจกถายํ นตฺถิ.

คำว่า **ลิงนี้ย่อมไม่รู้อะไรเลย** ฟังตัดสิน
ในคำนี้ได้ว่า เพราะฉะนั้น ธรรมดาลิงนี้
ย่อมไม่รู้อะไรเลย. แต่ในพระบาลีท่าน
เขียนไว้ว่า “ลิงนี้จะไม่ทำลายอะไร ๆ ก็
หาไม่”. คำนั้นไม่มีในอรรถกถา.

อมจฺจา อิมฺมปิ กถํ สุตฺวา “เอวํ
ภาวิสฺสตี เทวา”ติ ตํ อปเนตฺวา

พวกอำมาตย์ ฟังพระดำรัสเช่นนั้นแล้ว
ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอัน

ปุณปี เอกทิวส์ ตเมว อลงกริตวา
 วินิจฉยภูจนัน อานะตวา “อัย เทว
 ปุริโส ปิตุ มหาราชสฺส กาล
 มาตุภูจนันปิตุภูจนันปุรโก กุเล
 เชฏฐาปจายิกกम्मการโก, อิมํ สงฺกณฺหิตุ
 วภูฏตี”ติ อาหํสุ.

ประเสริฐ เป็นจริงอย่างนั้น” แล้วนำลิง
 ตัวนั้นออกไป ในวันหนึ่ง ประดับประดา
 ลิงตัวนั้นแหละ แล้วนำมาสู่โรงวินิจฉยอีก
 กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงคุณ
 อันประเสริฐ ในสมัยสมเด็จพระอัยกา
 บุรุษนี้ บำรุงมารดา บำรุงบิดา อย่าง
 สมบูรณ์ ทำการประพฤดิอ่อนน้อมต่อ
 บุคคลผู้เจริญในตระกูล พระองค์ควรจะ
 สงเคราะห์บุรุษผู้นี้”.

ปุณ กุมาโร ตํ โอลเเกตวา “มกุกฺขา
 นาม จลจิตฺตา เอวรูปํ กम्मํ กาคุ
 น สมตฺถา”ติ จินฺเตตฺวา ตติยํ
 คาถมาห

พระราชกุมาร ทอดพระเนตรดูบุรุษนั้น
 อีก ทรงดำริว่า “ขึ้นชื่อว่าลิง มีจิต
 ห้วนไหว ไม่สามารถทำการงานเช่นนั้น
 ได้” จึงตรัสคาถาที่ ๓ ว่า

๒๑. “น มาตริํ ปิตริํ วา
 ภาตริํ ภคินี สกํ
 ภเรยฺย ตาทิสฺส โปโส
 สิฏฺฐิํ ทสฺรเถน เม”ติ.

๒๑. “สัตว์เลี้ยงเช่นนั้น ไม่พึงเลี้ยงบิดา
 มารดา พี่ชายน้องชาย หรือพี่สาว
 น้องสาวของตนได้ คำสอนนี้
 พระราชบิดาของเรา ผู้มีพระนาม
 ว่า ทศรถ ทรงสอนไว้แล้ว”.

ตตฺถ ภาตริํ ภคินี สกนฺติ อตฺตโน
 ภาตริํ วา ภคินี วา. ปาลียํ ปน
 “สขน”ติ ลีขิตํ. ตํ ปน อฏฺฐกถายํ
 ‘สกนฺ’ติ วุตฺเต สกภาติกภคินีโย

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พี่ชาย
 น้องชาย หรือพี่สาวน้องสาวของตน
 ความว่า พี่ชายน้องชายหรือพี่สาว
 น้องสาวของตน. แต่ในบาลี ท่านเขียน

ลพฺพนฺติ, 'สขนฺ'ติ วุฑฺเต สหาโย
 ลพฺพตี"ติ วิจาริตเมว. ภเรยฺยติ
 ไปเสยฺย. ตาทิสฺ โปโสติ ยาทิสฺ
 เอส ทิสฺสติ, ตาทิสฺ มกฺกฏชาติโก
 สตุโต น ภเรยฺย.

ว่า "สข" . คำนั้น พระอรรถกถาจารย์
 วิจารณ์ไว้ โดยเฉพาะในอรรถกถาว่า
 "เมื่อกล่าวว่า 'สข' หมายถึง พี่น้องชาย
 พี่น้องหญิงของตน, เมื่อกล่าวว่า 'สข'
 หมายถึงสหาย". คำว่า ฟิงเลี้ยง คือ
 ฟิงเลี้ยงดู. คำว่า สัตว์เลี้ยงเช่่นนั้น
 ความว่า สัตว์ซึ่งเกิดเป็นลิง ที่ท่าน
 แสดงไว้ ไม่ฟิงเลี้ยง.

สิฏฺฐํ ทสฺรเถน เมติ เอวํ เม
 ปิตรา อนุสิฏฺฐํ. ปิตา ทิสฺส จตุหิ
 สงฺคหฺวตฺตฺตฺติ' ชนสงฺคหฺนโต "ชนสนฺโร"ติ
 วุจฺจติ ทสฺหิ รเถหิ กตฺตพฺพํ, อตฺตโน
 เอเกเนว รเถน กรณโต "ทสฺรโต"ติ.
 ตสฺส สนฺติกา เอวรूपสฺส โอวาทสฺส
 สุตฺตฺตา เอวมาห.

คำว่า พระราชบิดาของเรา ผู้มีพระนาม
 ว่า ทสฺรท ทรงสอนไว้แล้ว ความว่า
 พระราชบิดาของเรา ทรงพรั้สอนแล้ว
 อย่างนี้. อธิบายว่า ก็พระราชบิดาของ
 พระราชกุมารนั้น เรียกกันว่า "พระเจ้า
 ชนสันธราช" เพราะทรงสงเคราะห์ชน
 ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ เรียกกันว่า
 "ทสฺรท" เพราะทรงทำกิจที่ควรทำ ด้วย
 รต ๑๐ คัน ด้วยรตเพียงคันเดียวของ
 พระองค์เท่านั้น. พระราชกุมารตรัสแล้ว
 อย่างนี้ เพราะพระองค์ได้สดับพระโอวาท
 เห็นปานนั้น จากสำนักของพระบิดานั้น.

อมจฺจา "เอวํ ภวิสฺสติ เทวา"ติ
 มกฺกฏํ อปเนตฺวา "ปณฺหิตโต กุมารโ
 สกฺขิสฺสติ รชฺชํ กาทเรตฺนฺ"ติ โปทิสฺตฺตํ

อำมาตย์พากันกราบทูลว่า "ข้าแต่
 พระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐเป็นความ
 จริงอย่างนั้น" แล้วนำสิ่งออกไป ปรีक्षा

อรรถกถาชาดก ป.ท. ๑๐-๖

รชเช อภิสัญจิตวา “อาทาสมุขรณฺโณ
อาณนา”ติ นครเ เกริญจาราเปสฺ.

ตโต ปฏฺจาย โปธิสตุโต ธมฺเมน สมเนน
รชฺชํ กาวเรสิ. ปณฺหิตภาโวปิสุส
สกลชมฺพทูปํ ปตฺถกริตฺวา คโต.
ปณฺหิตภาวํ ทิปนตฺถํ ปนสฺส อิมานิ
จุกฺทส วตฺถุณี อากตานิ

“โคโณ ปุตฺโต หโย เจว
นพกาโร ความโภชโก
คณิกา ตรุณี สปุโป
มิโค ติตฺตฺติรเทวดา
นาโค ตปสฺสิโน เจว
อโก พฺราหมณฺมาณวา”ติ.

ตตรายํ อนุปฺพุพิทกา.

กันว่า “พระราชกุมารเป็นบัณฑิต อาจ
ครองราชสมบัติได้” จึงอภิเษกพระ
โพธิสัตว์ครองราชสมบัติ ให้ตีกลองเที่ยว
ประกาศไปทั่วพระนครว่า “อาณาจักร
เป็นของพระเจ้าอาทาสมุขราช”.

จำเดิมแต่กาลนั้น พระโพธิสัตว์ทรง
ครองราชย์โดยธรรมสมาเสมอมา. ความ
ที่พระเจ้าอาทาสมุขราชเป็นบัณฑิตแผ่ไป
ตลอดชมพูทวีปทั้งสิ้น. เรื่อง ๑๔ เรื่อง
เหล่านี้ โบราณจารย์นำมากล่าวแล้ว
เพื่อแสดงว่า พระเจ้าอาทาสมุขราชทรง
เป็นบัณฑิต คือ

“เรื่องโค ๑ เรื่องบุตฺร ๑ เรื่องม้า ๑
เรื่องนายช่างสานเสื่อ ๑ เรื่องนาย
บ้านส่วย ๑ เรื่องหญิงแพศยา ๑
เรื่องหญิงสาว ๑ เรื่องงู ๑ เรื่อง
เนื้อ ๑ เรื่องนกกระทา ๑ เรื่อง
รุกขเทวดา ๑ เรื่องพญานาค ๑
เรื่องดาบสมิตปะ ๑ และเรื่อง
พฺราหมณฺมาณพ ๑.

ทั้งใน ๑๔ เรื่องนี้ จะกล่าวเรื่องโดยลำดับ
ดังต่อไปนี้.

โพธิสัตตเต ตสฺมี ราชเช อภิสัญจิต
 เอโก ชนสนุทธญเณ ปาหมุสิโก
 นามเน คามณีจันโท นาม เอว จินฺตสิ
 “อิทํ ราชชํ นาม สมานาเยหิ สทุธิ
 โสภติ, อหฺนจ มหฺลลโก ทหรํ กุมารํ
 อุกฺกจาตุํ อยฺตุโต ภวิสฺสามิ,^๑ ชนปเท
 กสิกกมฺมํ กตฺวา ชีวิสฺสามิ”ติ.

โส นครโต ติโยชนมตฺตํ จานํ
 คนฺตฺวา เอกสฺมี คามเก วาสํ กปฺเปสิ.
 กสิกกมฺมตฺถาย ปนสฺส โคโณปิ นตฺติ.
 โส เทเว วสฺสนเต^๒ เอกํ สหายกํ
 เทว โคเณ ยาจิตฺวา สพฺพทิวสํ กสิตฺวา
 ตินฺนํ ขาทาเปตฺวา โคเณ สามิกสฺส
 นิยฺยาเทตฺถุ เคนํ อคมาสิ.

โส ตสฺมี ขเณ ภริยาย สทุธิ
 เคหฺมชฺเณ นิสีทิตฺวา ภตฺตํ ภูฏชฺติ.
 โคณาปิ ปริจฺจเยน เคนํ ปวิสีสุ,
 เตสุ ปวิสฺนเตสุ สามิกโก ทัลลํ อุกฺขิปิ,

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้อภิเษก ครอง-
 ราชสมบัติแล้ว มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อว่า
 คามณีจันท์ ผู้เป็นบาทมุสิกา (ข้าราชการ
 ในพระองค์) ของพระเจ้าชนสันธราช
 ได้คิดอย่างนี้ “ธรรมดาว่า ความเป็น
 พระราชานี้ ย่อมงามด้วยราชบริพาร
 ผู้มีวัยเสมอกัน แต่เราเป็นคนแก่ ไม่
 สมควรอยู่คอยรับใช้พระราชกุมารผู้ยังทรง
 พระเยาว์ เราจะทำกสิกรรมเลี้ยงชีพ
 ในชนบท”.

พราหมณ์คามณีจันท์นั้น ออกจากพระ-
 นครไปยังที่ไกลประมาณ ๓ โยชน์ พัก
 อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง. แต่เขาไม่มี
 แม่โค เพื่อทำการไถนา. เมื่อฝนตก
 เขาจึงขอยืมโค กะเพื่อนคนหนึ่ง ๒ ตัว
 ได้ไถนาตลอดวัน พักให้โคกินหญ้าแล้ว
 พาไปสู่วีร่อน เพื่อมอบคืนโคแก่เจ้าของ.

ในขณะนั้น เจ้าของโคนั้นกำลังนั่งกินข้าว
 กับภรรยากลางเรื่อน. แม่โคทั้งสองก็
 เข้าบ้านตามเคย, เมื่อโคเหล่านั้นกำลัง
 เข้าไป เจ้าของยกถาดอาหารขึ้น ภรรยา

^๑ น. สกขิสสามิ.

^๒ น. ภูฏเจ.

ภริยา ถาล์ อปเนสิ, คามณิจนุโท
 “ภตุเตน มํ นิมนเตยฺยุณฺ”ติ โอลิเกนุโต
 โคณ อนิยยาเทตฺวาว นิวตฺติ.

โจรจ รตฺติ วขํ ฌินฺทิตฺวา เตยว
 โคณ หรือสุ. โคณสามิโก ปาโตว วขํ
 ปวิฏฺโจะ เต โคณ อทิสฺวา โจเรหิ
 คหิตภาวํ ชานนฺโตปิ “คามณิจนุทสฺส
 คีวํ กริสฺสามิ”ติ นํ อุปสงฺกมิตฺวา
 “โก โคณ เม เทหิ”ติ อาห. “นฺนุ
 โคณา เกหํ ปวิฏฺฐา”ติ.

“กึ ปน เต มยฺหํ นิยยาทิตา”ติ.
 “น นิยยาทิตา”ติ. “เตนหิ อยํ เต
 ราชทุโต, เอหิ”ติ อาห. เตสุ หิ
 ชนปเตสุ ยํ กิณฺจิสฺส กุขรํ วา
 กปาลชณฺฑํ วา อุกฺขิปิตฺวา “อยํ เต
 ราชทุโต, เอหิ”ติ วุตฺเต โย น คจฺฉติ,
 ตสฺส ราชอาณํ กโรติ, ตสฺมา โส
 “ราชทุโต”ติ สุตฺวาว นิภฺขมิ.

ได้นำภาตอาหารไปเก็บ, พราหมณ์
 คามณิจนุโท คิดว่า “คนทั้งสองพึงเชิญ
 เราบริโภคน้ำข้าว” มองดูอยู่ ไม่ทันมอบคืน
 โลกกลับไป.

พวกโจรรื้อคอกในเวลากลางคืน. ลักโค
 เหล่านั้นไป. เจ้าของโคเข้าไปคอกแต่
 เข้าตรู ไม่เห็นโคเหล่านั้น ถึงรู้ว่าโจร
 ลักโคไปแล้ว ก็คิดว่า “เราจักทำการ
 ปรับพราหมณ์คามณิจนุโท” จึงเข้าไป
 หาเขากล่าวว่า “แน่สหายผู้เจริญ ท่าน
 จงคืนโคให้แก่เรา”. พราหมณ์กล่าวว่า
 “โคเข้าไปเรือนของท่านแล้วมิใช่หรือ”.

เจ้าของโคถามว่า “ก็ท่านมอบโคทั้งสอง
 เหล่านั้น ให้เราหรือยัง”. พราหมณ์
 คามณิจนุโทตอบว่า “ไม่ได้มอบ”. เจ้าของ
 โคลกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น นี่เป็นหมาย
 รับสั่งแก่ท่าน ท่านจงมา (ไปกับเรา)”.
 แท้จริงในชนบทเหล่านั้น เมื่อบุคคลยก
 ก้อนกรวดหรือกระเบื้องอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ขึ้น พูดว่า “นี่เป็นหมายรับสั่งแก่ท่าน
 ท่านจงมา”, บุคคลใดไม่ไป, เขาจะลง
 ราชอาญาแก่บุคคลนั้น, เพราะฉะนั้น

โส เตน สทุธิ ราชกุล คจฺจนฺโต
 เอกํ สหายกสฺส วสนคามํ ปตฺวา “โก
 อติจฺฉาโตสฺมิ, ยาว คามํ ปวิสิตฺวา
 อาหารกิจฺจํ กตฺวา อากจฺฉามิ, ตาว
 อิธฺว โหหิ”ติ วตฺวา สหายกสฺส เคหํ
 อคฺมาสิ. สหาโย ปนสฺส เคเห นตฺถิ.

สหายิกา ทิสฺวา “สามิ ปกฺกาหาโร
 นตฺถิ, มุหุตฺตํ อธิวาทฺสิ, อิทาเนว
 ปจิตฺวา ทสฺสามิ”ติ นิสฺเสณิยา เวเคน
 ตณฺฑุลโกฏฺจํ อภิรุหนฺติ ภูมิมํ ปติ.
 ตํขณฺณเววสฺสา สตฺตมาสิโก คพฺโ
 ปติโต. ตสฺมิ ขณฺเ ตสฺสา สามิโก
 อากนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา “ตวํ เม ภริยํ
 ปหริตฺวา คพฺภํ ปาเตสิ, อมํ เต
 ราชทุโต, เอหิ”ติ ตํ คเหตฺวา นิภฺขมิ.
 ตโต ปฏฺฐาย เทว ขนา คามณีจนฺทํ
 มขฺฆเ กตฺวา คจฺจนฺติ.

พระรณาคามณีจันท์ พอได้ฟังว่า
 “ราชทูต” (หมายรับสั่ง) จึงต้องออกไป.

พระรณาคามณีจันท์นั้น เมื่อไปสู่
 ราชตระกูลกับเจ้าของโคนั้น ถึงบ้านที่อยู่
 ของเพื่อนหลังหนึ่ง กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ
 ข้าพเจ้าหิวนัก ขอท่านจงรออยู่ที่นี้สักครู่
 หนึ่ง จนกว่าข้าพเจ้าเข้าบ้าน กินอาหาร
 แล้ว ก็จะกลับมา” แล้วก็ไปยังเรือนสหาย.
 แต่สหายของเขา ไม่อยู่ที่เรือน.

หญิงสหายเห็นแล้ว จึงพูดว่า “นาย
 อาหารที่สุกแล้วไม่มี ท่านจงรอสักครู่
 บัดนี้แหละ ฉันจักหุงให้ท่าน” ขึ้นยิงข้าว
 โดยเร็วทางบันได พลัดตกลงไปที่พื้นดิน.
 ครรภ์ ๗ เดือนของนางแท้งในขณะนั้น
 นั้นเอง. ในขณะนั้น สามีของนางมาเห็น
 เหตุนั้นแล้ว กล่าวหาว่า “ท่านตีภรรยา
 ของเราทำให้ครรภ์แท้ง, นี่เป็นหมาย
 รับสั่งแก่ท่าน, ท่านจงมา (ไปกับเรา)”
 ได้คุมตัวคามณีจันท์พระรณาคามณีนั้นออกไป.
 ตั้งแต่นั้น ชนทั้งสองก็เดินขนาบคามณี-
 จันท์พระรณาคามณีไป.

อถกสุมิ ความทวาระ เอโก ครั้งนั้น ที่ประตูบ้านแห่งหนึ่ง
 อสฺสโคปโก อสฺสํ นิวตเตตุํ น คนเลี้ยงม้าคนหนึ่งไม่อาจจะให้ม้ากลับได้.
 สกุโกติ. อสฺสปี เตสํ สนฺติเก จจฺจติ. แม้ม้าก็เดินไปในสำนักคนทั้งสามเหล่านั้น.
 อสฺสโคปโก ความนิจฺจนํ ทิสฺวา “มาตุล คนเลี้ยงม้าเห็นพราหมณ์คามณีจันท์ จึง
 ความนิจฺจนํ เอตํ ดาว อสฺสํ เกนจิทฺเว กล่าวว่่า “ลุงคามณีจันท์ ท่านช่วยเอา
 ปหริตฺวา นิวตเตหิ”ติ อาห. โส เอกํ วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง ขว้างม้าให้มันกลับ
 ปาสาณํ คเหตุวา ชิปี. ปาสาโณ มาที”. พราหมณ์คามณีจันท์นั้นคว่าหिन
 อสฺสสฺส ปาทํ ปหริตฺวา เอรณฺชทณฺชทํ ก้อนหนึ่งขว้าง. ก้อนหินไปถูกขาม้าหัก
 วีย ภินฺทิ. อถ นํ อสฺสโคปโก “ตยา เหมือนก่อนไม้ละหุ่งจะนั้น. ลำดับนั้น
 เม อสฺสสฺส ปาโท ภินฺโน, อยํ เต คนเลี้ยงม้ากล่าวหาคามณีจันท์พราหมณ์
 ราชทุโต”ติ วตฺวา คณฺหิ. นั้นว่่า “ท่านทำขาม้าของเราหัก, นี่เป็น
 หมายรับสั่งแก่ท่าน” (แล้ว) จับกุมตัวไป.

โสติ ตีหิ ชเนหิ นียฺยมาโน พราหมณ์คามณีจันท์เมื่อนั้น ถูก ๓
 จินฺเตสิ “อิมะ มํ รณฺโถ ทสฺเสสฺสนฺติ, คนนำไป คิดว่่า “๓ คนนี้จักฟ้องเราแก่
 อหํ โคณมฺลุมฺปี ทาตุํ น สกุโกมิ, พระราชา, เราไม่อาจให้แม่มูลค่าของโค,
 ปเกว คพฺภปาตนทณฺชํ, อสฺสมฺลํ ปน จะป่วยกล่าวไปไยถึงค่าปรับ ในการทำ
 กุโต ลภิสฺสามิ, มตํ เม เสยฺโย”ติ. ครรภให้แห้งไป, เราจักได้มูลค่าของม้า
 โส จจฺจนฺโต อนุตรามคฺเค อฏฺวิยํ จากไหน, ความตายของเราประเสริฐ
 มคฺคสฺมีเปเยว เอกํ เอกโตปปาตํ กว่า”. พราหมณ์คามณีจันท์นั้น เมื่อ
 ปพฺพตํ อทฺทส, ตสฺส ฉายาย เทว เดินไปในดง ระหว่างทางได้เห็นภูเขา
 ปีตาปุตฺตา นพการา กิลณฺชํ วินฺนติ^๑ ลูกหนึ่งมีหน้าผาชันข้างหนึ่ง ไกลทาง

^๑ ฉ. จินฺนติ.

คามณีจันท “โภ สรรีริกัจจ กาดุ-
กาโมมุหิ, โถกั อิธว โหถ, ยาว
อาคจณามิ”ติ วตุวา ตั ปพพต
อภิริหิตวา ปปาตปสุเสน ปตมานโ
ปิตุนพการสสุ ปฎิจยั ปติ. นพกาโร
เอกปฺปหารเนนเว ชีวิตกขยั ปาปุณิ.
คามณีจันท อฏฺฐาย ปายาสี^๑

นพการปุตโต “ตวั เม ปิตุฆาตโก
โจโร, อยั เต ราชทุโต”ติ วตุวา ตั
हतटे कहेतुवा कुम्पते निखमिदुवा
“กั เอตनु”ติ จ วุตเต “ปิตุฆาตโก
โจโร เม”ติ อาห. ตโต ปฏฺฐาย
คามณีจันท มขฺเฒ กตุวา จตุตาโร
ชนา ปริวาเรตฺวา นยิสฺสุ.

อถาปรสฺสมิ คามทฺวารเอ เอโก
คามโกชโก คามณีจันท ทิสฺวา
“มาตุล คามณีจันท กหิ คจฺจนสิ”ติ
วตุวา “ราชานั ปสฺสิตฺตฺนุ”ติ. วุตเต

นั่นเอง, ที่เงาหน้าผานั้น ช่างเสือ ๒ คน
พ่อลูก กำลังसानเสื่อลำแพนอยู่.

พราหมณ์คามณีจันทพูดว่า “ท่านผู้เจริญ
ข้าพเจ้าใครจะทำสรีริกัจ, ขอบท่านจงรอ
อยู่ที่นี้หน่อยหนึ่ง, จนกว่าข้าพเจ้าจะกลับ
มา” แล้วขึ้นไปสู่ภูเขาสูงนั้น กระโดดลง
ข้างหน้าผา ตกลงไปบนหลังช่างसानเสื่อ.
ช่างसानเสื่อถึงความสิ้นชีวิตทันทีด้วยการ
กระแทกครั้งเดียว. พราหมณ์คามณีจันท
จึงลุกขึ้นหนีไป.

บุตรช่างसानเสื่อกล่าวหาว่า “ท่านเป็น
โจรฆ่าบิดาของเรา, นี่เป็นหมายรับสั่ง
แก่ท่าน” จับคามณีจันทนั้นที่มีมือออกจาก
พุ่มไม้ เมื่อ ๓ คนถามว่า “นี่เรื่องอะไร”
กล่าวว่า “เขาเป็นโจร ฆ่าบิดาของ
ข้าพเจ้า”. จำเดิมแต่นั้น ชนทั้งสี่ก็ล้อม
พราหมณ์คามณีจันท ไว้ตรงกลางนำไป.

ครั้นต่อมา มีนายบ้านคนหนึ่ง เห็น
พราหมณ์คามณีจันทที่ประตูป้าน จึง
ถามว่า “ลุงคามณีจันท ท่านจะไปไหน”
เมื่อเขาตอบว่า “จักไปเฝ้าพระราช” จึง

^๑ น. อฏฐาสี.

“อหุชา ตูว ราชานํ ปสฺสิสฺสสฺสึ, อหํ
 รมฺญโย สาสนํ ทาดุกาโม, หริสฺสสฺสึ”ติ
 อาห. “อาม หริสฺสามิ”ติ อาห.
 “ปุพฺเพ อหํ ปกฺติยา อภิรุโป ธนฺวา
 ยสฺสมฺปนฺโน อโรโค, อิทานิ ปนฺมฺหิ
 ทฺคฺคโต เจว ปณฺฑุโรโค^๑ จ ชาโต,
 ตตฺถ ก็ การณฺหุติ ราชานํ ปุจฺฉ,
 ราชานํ กิร ปณฺฑิตฺ, โส เต
 กถสฺสสฺสึ, ตสฺส สาสนํ ปนฺ มยฺหํ
 กถยฺยาสึ”ติ อาห. โส “สาธฺว”ติ
 สมฺปฺปฺยจฺฉิ.

ออก นํ ปุโรโต อญฺญตรสฺมี
 ความทฺวาเร เอกา คณิกา ทิสฺวา
 “มาตุล ความณฺจนฺท กหํ ยาสึ”ติ
 วตฺวา “ราชานํ ปสฺสิตฺนุ”ติ วุตฺเต
 “ราชานํ กิร ปณฺฑิตฺ, มม สาสนํ
 หราหิ”ติ วตฺวา เอวมาห “อหํ ปุพฺเพ
 พหุ ภาติ ลภามิ, อิทานิ ปน
 ตมฺพุลมตฺตมฺปิ น ลภามิ, โกจิ เม

พูดว่า “ท่านจะเฝ้าพระราชานเฒ่า ข้าพเจ้า
 ใครจะฝากข่าว ไปกราบทูลพระราชานเฒ่า
 ท่านจักรับไปได้ไหม”. พราหมณ์
 ความณฺจันท์ตอบรับว่า “กรับ รับไปได้”.
 นายบ้านกล่าวว่ “โดยปกติครั้งก่อน
 ข้าพเจ้ารูปร่าง มีทรัพย์ สมบูรณ์ด้วยยศ
 และไม่มีโรค แต่เวลานี้ข้าพเจ้ายากจน
 เป็นโรคผอมเหลือง ขอท่านจงทูลถาม
 พระราชาว่า ‘อะไรเป็นเหตุในเรื่องนั้น’
 ได้ทราบว่ พระราชาทรงเป็นบัณฑิต
 พระองค์จักตรัสแก่ท่าน ส่วนท่านโปรด
 บอกพระราชสาสน์ของพระองค์ แก่
 ข้าพเจ้าด้วย”. พราหมณ์ความณฺจันท์นั้น
 รับคำว่ “ได้”.

ครั้งนั้นหญิงแพศยาคนหนึ่งทีประตู่
 บ้านแห่งหนึ่งด้านหน้า เห็นพราหมณ์
 ความณฺจันท์นั้น จึงพูดว่ “ลุงความณฺจันท์
 ท่านจะไปไหน” เมื่อพราหมณ์ความณฺจันท์
 ตอบว่ “จะไปเฝ้าพระราชานเฒ่า” จึงเรียน
 ว่ “ได้ทราบว่ พระราชาเป็นบัณฑิต,
 ขอท่านจงนำข่าวของดิฉันไปด้วย” แล้ว
 กล่าวอย่างนี้ว่ “เมื่อก่อนดิฉันได้ค่าจ้าง

^๑ ฉ. ปณฺฑุโรโค จ.

สนุติกำ อาคโต นาม นตฺถิ, 'ตตฺถ
ก็ การณนุ'ติ ราชานํ ปุจฺจิตฺวา
ปจฺจจากนฺตฺวา มยฺหํ กถเยยาสี"ติ.

อด นํ ปุโรโต อญฺญตรสฺมี
คามทฺวาเร เอกา ตรฺฐนิตฺถิ ทิสฺวา
ตเถว ปุจฺจิตฺวา "อหํ เนว สามิกสฺส
เคเห วสิตุํ สกฺโกมิ, น กุลเคเห,
'ตตฺถ ก็ การณนุ'ติ ราชานํ
ปุจฺจิตฺวา มยฺหํ กถเยยาสี"ติ อาห.

อด นํ ตโต อปรภาเค
มหามคฺคสฺมีเป เอกสฺมี วมฺมิเก วสนฺโต
สฺปโป ทิสฺวา "คามณิจนฺท กหํ
ยาสี"ติ ปุจฺจิตฺวา "ราชานํ ปสฺสิตฺนุ"ติ
วุดเต "ราชา กิร ปณฺธิโต, สาสนํ
เม หราหิ"ติ. วตฺวา "อหํ โคจราย
คมนกาเล ฉาดชฺฆตฺโต มิลาตสรีโร
วมฺมิโกโต นิภฺยมนฺโต สรีเรน พิลํ
ปุเรตฺวา สรีรํ กขฺพนฺโต กิจฺเจน
นิภฺยมามิ, จริตฺวา อาคโต ปน สฺหิโต
กฺลสรีโร หุตฺวา ปวิสนฺโต พิลปฺสฺสานิ

มาก, แต่เดี๋ยวนี้อาจไม่ได้แม้เพียงค่าหมากพลู,
ไม่มีใครมายังสำนักดิฉันเลย, ท่านช่วย
ทูลถามพระราชาวา 'มีเหตุอะไรในเรื่อง
นั้น' กลับมาแล้วช่วยบอก แก่ดิฉันด้วย".

ต่อมา หญิงรุ่นสาวคนหนึ่ง ที่ประตุ
บ้านแห่งหนึ่งด้านหน้า มองเห็นคามณี-
จันทพราหมณ์นั้น ตามเหมือนอย่างนั้น
แล้วกล่าวว่า "ดิฉันไม่อาจอยู่เรือนของ
สามีได้, และไม่อาจอยู่เรือนของตระกูล
ได้, ท่านช่วยกราบทูลถามพระราชาวา
'มีเหตุอะไรในเรื่องนั้น' แล้วช่วยบอก
แก่ดิฉันด้วย".

ครั้นต่อมา จูอาศัยอยู่ที่จอมปลวก
แห่งหนึ่งใกล้หนทางใหญ่ เห็นคามณี-
จันทพราหมณ์นั้น ตามว่า "ท่านจะไป
ไหนคามณีจันท" เมื่อเขาบอกว่า "จะ
ไปเฝ้าพระราชา". จึงกล่าวว่า "ได้
ข่าวว่า พระราชาเป็นบัณฑิต, ท่าน
โปรดนำข่าวของข้าพเจ้าไปด้วย" แล้ว
กล่าว(อีก) ว่า "ข้าพเจ้าหิวกระหาย มี
ร่างกายชubbผอม เวลาไปหาอาหาร เมื่อ
ออกจากจอมปลวก มีร่างกายเต็มปล้อง
ต้องฉุดกระชากตัวออกไป ด้วยความ

วรรณคดีชาดก ป.ท. ๑๐-๗

อสุสนโต สหสาว ปวิสामी, ‘ตตถ ก็
การณนุ’ติ ราชานํ ปุจฺจิตฺวา มยฺหํ
กเถยฺยาสี’ติ อาห.

อถ นํ ปุโรโต เอโก มิโค
ทิสฺวา ตเถว ปุจฺจิตฺวา “อหํ อญฺจตถ
จฺานเ ติณฺนํ ขาทิตุํ น สกฺโกมิ,
เอกสฺมิณฺเเว รุกฺขมฺลเ สกฺโกมิ, ‘ตตถ
ก็ การณนุ’ติ ราชานํ ปุจฺเจยฺยาสี’ติ
อาห.

อถ นํ ปุโรโต อปรภาเค เอโก
ติตฺติโร ทิสฺวา “อหํ เอกสฺมิณฺเเว
วมฺมิฏฺฐจฺานเ นิสฺสีทิตฺวา วสฺสนโต มนาปํ
กตฺวา วสฺสิตุํ สกฺโกมิ, เสสฺสฺฐจฺานเสุ
นิสฺสินฺโน น สกฺโกมิ, ‘ตตถ ก็
การณนุ’ติ ราชานํ ปุจฺเจยฺยาสี’ติ
อาห.

อถ นํ ปุโรโต เอกา รุกฺขเทวตา
ทิสฺวา “คามณฺิณฺนุท กหํ ยาสี’ติ

ลำบาก, ครั้นข้าพเจ้าเที่ยวแล้วกลับมา
มีความอึดหน้ำ มีร่างกายอ้วนพี เมื่อ
เข้าไปไม่เสียดสีข้างปล่อง เข้าไปได้โดย
เร็วพลัน, ขอท่านทูลถามพระราชาวา
“ในเรื่องนั้น มีเหตุอะไร” แล้ว(มา)บอก
แก่ข้าพเจ้าด้วย”.

ครั้งนั้น เนื้อตัวหนึ่งอยู่ข้างหน้า
มองเห็นคามณีจันทพราหมณ์นั้น จึงถาม
เหมือนอย่างเดิมแล้ว กล่าวว่า “ข้าพเจ้า
ไม่อาจกินหญ้าในที่อื่นได้, อาจกินได้ ที่
โคนต้นไม้ต้นเดียวเท่านั้น, ขอท่านโปรด
กราบทูลถาม พระราชาวา ในเรื่องนั้น
มีเหตุอะไร”.

ต่อมา นกกระทาทัวหนึ่งเหลือบเห็น
คามณีจันทพราหมณ์นั้น จึงกล่าวว่า
“ข้าพเจ้า จับอยู่ที่จอมปลวกแห่งเดียว
นี้แหละ จึงอาจอยู่ตามความสบายใจได้
แต่ไม่อาจจับในที่อื่นได้ ท่านช่วยกราบทูล
ถามพระราชาวา ในเรื่องนั้น มีเหตุ
อะไร”.

ครั้งนั้น รุกขเทวดาตนหนึ่ง อยู่
ข้างหน้า เห็นคามณีจันทพราหมณ์นั้น

ปุจฉิตวา “รณโณ สนฺติกนฺ”ติ วุตเต
 “ราชา กิร ปณฺทิตฺโต, อหํ ปุพฺเพ
 สกุการํ ปตฺโต อโหสี, อิทานิ ปน
 ปลฺลวามฺภูจิมตฺตมฺปิ น ลภามิ, ‘ตตฺถ
 กิ การณฺน’ติ ราชาณํ ปุจฺเจยฺยาสี”ติ
 อาห.

ตโต อปรภาเค เอโก นาครราชา
 ตํ ทิสฺวา ตเถว ปุจฺจิตฺวา “ราชา กิร
 ปณฺทิตฺโต, ปุพฺเพ อิมสฺมี สเร อุกฺกํ
 ปสนฺนํ มณฺีวณฺณํ, อิทานิ อาวิลํ
 ปณฺณกปริโยนทฺธํ,^๑ ‘ตตฺถ กิ การณฺน’ติ
 ราชาณํ ปุจฺเจยฺยาสี”ติ อาห.

อต นํ ปุโรโต นครสฺส
 อาสนนฺภูจฺาเน เอกสฺมี อาราเม
 วสนฺตา ตาปสา ทิสฺวา ตเถว
 ปุจฺจิตฺวา “ราชา กิร ปณฺทิตฺโต,
 ปุพฺเพ อิมสฺมี อาราเม ผลาผลานิ
 มรฺุรานิ อหฺสุ, อิทานิ กสฺฎานิ^๒

จึงถามว่า “คามณีจันท์ ท่านจะไปไหน”
 เมื่อเขาตอบว่า “ไปปราสาท” จึงได้
 กล่าวว่า “ได้ยินว่า พระราชาทรงเป็น
 นักปราชญ์, ในครั้งก่อน ข้าพเจ้าบริบูรณ์
 ด้วยสักการะ, แต่บัดนี้ไม่ได้แม้เพียงใบไม้
 อ่อนกำมือหนึ่ง, ท่านช่วยกราบทูลถาม
 พระราชาว่า มีเหตุอะไรในเรื่องนั้น”.

ต่อจากนั้น พญานาคตัวหนึ่งเห็น
 คามณีจันท์พราหมณ์นั้น ได้ถามเหมือน
 อย่างเดิม แล้วกล่าวว่า “ทราบว่
 พระราชาทรงเป็นปราชญ์, ในครั้งก่อน
 ข้าพเจ้าในสระนี้ใสสะอาด มีสีเหมือนแก้วมณี,
 บัดนี้ขุ่นมัว ปกคลุมด้วยใบไม้, ท่านช่วย
 กราบทูลถามพระราชาว่า อะไรเป็นเหตุ
 ในเรื่องนั้น”.

ครั้งนั้น ดาบสทั้งหลาย อาศัยอยู่
 ในอารามแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เมือง
 ด้านหน้า เห็นคามณีจันท์พราหมณ์นั้น
 ถามเหมือนอย่างนั้นแล้ว กล่าวว่า “ได้
 ทราบข่าวว่า พระราชาทรงเป็นบัณฑิต,
 ในครั้งก่อน ผลไม้ไม่น้อยใหญ่ในอารามนี้

^๑ ฉ. ปญฺณกเสวาลปริโยนทฺธํ.

^๒ ฉ. นิโอรานิ กสฺฎานิ ชาดานิ.

น มธุรานิ น รसानิ ชาตานิ, มีรสหวาน, บัดนี้ รสฝาด ไม่หวาน
 ‘ตตถ ก็ การณฺหฺ’ติ ราชานํ จิตฺตํ โปรตช่วยกราบทูลถามพระราชา
 ปุจฺเจยฺยาสี”ติ อาหํสุ. ด้วยว่า อะไรเป็นเหตุในเรื่องนั้น”.

ตโต นํ ปุโรโต นาคทวารสมิเป จากนั้น พราหมณ์มาณพหลายคน
 เอกิสุสํ สาสาณํ พุราหมณฺมาณวกา ในศาลาแห่งหนึ่ง ใกล้ประตูเมืองด้านหน้า
 ทิสฺวา “โก คามณฺจินุท กหํ เห็นคามณีจันทพราหมณ์นั้น กล่าวว่
 คจฺจนฺตี”ติ วตฺวา “รณฺโณ สนฺติกนฺ”ติ “คามณีจันท์ผู้เจริญ ท่านจะไปไหน”
 วุตฺเต “เตนหิ โน สาสนํ คเหตุวา เมื่อเขาบอกว่า “จะไปราชสำนัก” จึง
 คจฺจน, อมฺหากํ หิ ปุพฺเพ กล่าวว่ “ถ้าเช่นนั้น ท่านช่วยรับข่าว
 คหิตคฺหิตฏฺฐานํ ปากฏํ โหติ, อิทานิ ของข้าพเจ้าไปด้วย, เพราะแต่ก่อนมนต์
 ปน จิตฺทฆฏฺฐ อุกทํ วยิ น สนฺจชาติ ที่พวกข้าพเจ้าเรียนมาแจ่มแจ้ง แต่บัดนี้
 น ปณฺณายติ, อนฺธกาโร วยิ โหติ, มนต์ที่พวกข้าพเจ้าเรียนมา ไม่คงอยู่
 ‘ตตถ ก็ การณฺหฺ’ติ ราชานํ ไม่ปรากฏแจ่มแจ้ง เหมือนน้ำไม่ขังอยู่
 ปุจฺเจยฺยาสี”ติ อาหํสุ. คามณฺจินุโท ในหม้อทะลุ และเหมือนอาการมีตมน
 อิมานิ ทส สาสนานิ คเหตุวา อนธการ ฉะนั้น, ท่านช่วยกราบทูล
 รณฺโณ สนฺติกํ อคฺมาสิ. ราชา พระราชาด้วยว่า มีเหตุอะไรในเรื่องนั้น”.
 วินิจฺฉยฺฎฺฐาเน นิสฺสินฺโน อโหสิ. คามณีจันทพราหมณ์รับข่าว ๑๐ เรื่องนี้
 แล้วได้ไปสู่ราชสำนัก. พระราชาได้
 เสด็จไปประทับนั่ง ณ สถานที่วินิจฉัย.

โคณสามิโก คามณฺจินุท คเหตุวา เจ้าของโค พาคามณีจันท์เข้าไปเฝ้า
 ราชานํ อุปฺสงฺกมิ. ราชา คามณฺจินุท พระราชา. พระราชาพอเห็นคามณีจันท์
 ทิสฺวาว สนฺชานิตฺวา “อโย อมฺหากํ ทรงจำได้ ทรงดำริว่ “พราหมณ์นี้เป็น
 ปิตุ อุปฺฎฺฐาโก, อเมห อุกฺขิปิตฺวา คนรับใช้ของพระบิดาเรา, ครั้นยกเรา

จากนั้น พราหมณ์มาณพหลายคน
 ในศาลาแห่งหนึ่ง ใกล้ประตูเมืองด้านหน้า
 เห็นคามณีจันทพราหมณ์นั้น กล่าวว่
 “คามณีจันท์ผู้เจริญ ท่านจะไปไหน”
 เมื่อเขาบอกว่า “จะไปราชสำนัก” จึง
 กล่าวว่ “ถ้าเช่นนั้น ท่านช่วยรับข่าว
 ของข้าพเจ้าไปด้วย, เพราะแต่ก่อนมนต์
 ที่พวกข้าพเจ้าเรียนมาแจ่มแจ้ง แต่บัดนี้
 มนต์ที่พวกข้าพเจ้าเรียนมา ไม่คงอยู่
 ไม่ปรากฏแจ่มแจ้ง เหมือนน้ำไม่ขังอยู่
 ในหม้อทะลุ และเหมือนอาการมีตมน
 อนธการ ฉะนั้น, ท่านช่วยกราบทูล
 พระราชาด้วยว่า มีเหตุอะไรในเรื่องนั้น”.
 คามณีจันทพราหมณ์รับข่าว ๑๐ เรื่องนี้
 แล้วได้ไปสู่ราชสำนัก. พระราชาได้
 เสด็จไปประทับนั่ง ณ สถานที่วินิจฉัย.

เจ้าของโค พาคามณีจันท์เข้าไปเฝ้า
 พระราชา. พระราชาพอเห็นคามณีจันท์
 ทรงจำได้ ทรงดำริว่ “พราหมณ์นี้เป็น
 คนรับใช้ของพระบิดาเรา, ครั้นยกเรา

ปริหริ, กหิ นุโข เอตตํ กาลํ
 วสี”ติ จินเตตฺวา “อมฺโห คามณิจนฺท
 กหิ เอตตํ กาลํ วสสิ, จิรกาลโต
 ปฏฺจาย น ปญฺญาสิ, เกณฑณ
 อาคโตสี”ติ อาห. “อาม เทว, อมฺหากํ
 เทวสุส สคฺคํ คมนกาลโต^๑ ปฏฺจาย
 ชนปทํ คนฺตฺวา กสิกมฺมํ กตฺวา
 ชีวามิ, ตโต มํ อยํ ปุริโส
 โคนนฏฺฏการณา ราชนฺตุํ ทสฺเสตฺวา
 ตุมฺหากํ สนฺตํ อากขฺตมิ”ติ.
 “อนากขฺตมิมาโน นาคจฺเฉยฺยาสิ,
 อากขฺตมิตาโวเยว เต โสภโน,
 อิทานิ ตํ ทฏฺจํ ลภามิ, กหิ โส
 ปุริโส”ติ.

“ออยํ เทวา”ติ. “สจฺจํ กิร โภ อมฺหากํ
 จนฺทสุส ทฺตุํ ทสฺเสสี”ติ. “สจฺจํ
 เทวา”ติ. “กึการณา”ติ. “ออยํ เม
 เทว เทว โคนน น เทตี”ติ. “สจฺจํ

ขึ้นแล้ว(ครองราชย์แล้ว)จึงหลีกเสี่ยงไป,
 เขาอยู่ที่ไหนหนอตลอดกาลมีประมาณ
 เท่านั้น” ตรัสถามว่า “คามณีจันท์ผู้เจริญ
 ท่านอยู่ที่ไหนสิ้นกาลมีประมาณเท่านั้น,
 จำเดิมแต่จากไปนาน ท่านไม่เคยปรากฏ
 ตัวเลย, ท่านมาด้วยประสงค์อะไร”.
 คามณีจันท์พราหมณ์กราบทูลว่า “ข้าแต่
 สมมติเทพ พระพุทธเจ้าข้า, ตั้งแต่
 พระบิดาของพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว
 ข้าพระองค์ก็ไปสู่นบพ ทำกสิกรรม
 เลี้ยงชีพ, ต่อมาบุรุษผู้หนึ่งแสดงหมายรับสั่ง
 กะข้าพระองค์ เพราะคดีเรื่องโค จึงฉุด
 มาสู่สำนักของพระองค์”. พระราชาตรัส
 ว่า “ท่าน เขาไม่ฉุดมา ก็จะไม่มา,
 ความที่เขาฉุดมานี้แหละ เป็นความดีแก่
 ท่าน, บัดนี้ เราได้เห็นท่านแล้ว, บุรุษ
 นั้นไปไหน”.

คามณีจันท์กราบทูลว่า “คนนี้ พระเจ้า-
 ข้า”. พระราชาตรัสถามว่า “ผู้เจริญ
 ไตยีนว่า ท่านแสดงหมายรับสั่งแก่คามณี
 ของเราจริงหรือ”. เจ้าของโคกราบทูลว่า

^๑ น. สคฺคคคกาลโต.

กิริ จันทา”ติ. “เตนหิ เทว มยหมปิ
 สฺสุณาถา”ติ. สพุพฺ พวตฺตี กเถสิ. ตํ
 สฺสุวรา ราชชา โคณสามิกํ ปุจฺฉิ “กิ
 โภ ตว เกหํ ปวิสนฺเต โคณ
 อทฺทสา”ติ. “นาทฺทสํ เทวา”ติ. “กิ
 โภ มํ “อาทาสฺมุขราชา นามา”ติ
 กเถนฺตานํ น สฺสุตฺตฺพุพฺ ติยา,
 นิราสฺสโก” กเถหิ”ติ. “อทฺทสํ
 เทวา”ติ. “โภ คามณิ โคณานํ
 อนิยุยาทิตตฺตฺตา โคณา ตว คีวา
 โหนฺติ, อยํ ปน ปุริโส ทิสฺสวาว “น
 ปสฺสสามิ”ติ สฺมุขานมฺุสวาทํ ภาณิ,
 ตสฺมา ตฺวณฺเฒว กมฺมิโก หุตฺวา
 อิมสฺส ปุริสสฺส จ ปชาปติยา จสฺส
 อกฺุขิณี อุปฺปาฏฺเตวรา สยํ โคณมฺุเล
 จตุวิสฺติ กหาปเณ เทหิ”ติ.

“จริงพระเจ้าข้า”. พระราชาตรัสถามว่า
 “เพราะเหตุไร”. เจ้าของโคกราบทูลว่า
 “ข้าแต่สมมติเทพ คามณีจันท์นี้ไม่คืนโค
 ๒ ตัวให้แก่ข้าพระองค์”. พระราชาตรัส
 ถามว่า “จริงหรือ คามณีจันท์”.
 พรหมณ์จึงกราบทูลว่า “ถ้าเช่นนั้น
 ขอพระองค์จงสดับเรื่องของข้าพระองค์เกิด
 พระเจ้าข้า” แล้วได้กราบทูลเรื่องทั้งหมด
 ถวาย. พระราชาครั้นทรงสดับเรื่องนั้น
 แล้ว จึงตรัสถามเจ้าของโคว่า “ผู้เจริญ
 เมื่อโคเข้าบ้านของท่าน ท่านได้เห็นไหม”.
 เจ้าของโคกราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระ-
 พุทเจ้าไม่เห็น”. พระราชาตรัสว่า
 “ท่านไม่เคยได้ยินมหาชนพูดว่า ‘พระเจ้า
 อาทาสฺมุขราชบ้างหรือ’ ท่านอย่ามี
 ความระแวงเลย จงบอกมาเถิด”. เจ้าของ
 โคกราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้า
 เห็นพระเจ้าข้า”. พระราชาตรัสว่า “ดูกร
 คามณีจันท์ผู้เจริญ โคเป็นสินไหมของท่าน
 (ต้องชดใช้) เพราะท่านไม่ได้มอบคืนโค
 ส่วนบุรุษนี้ เห็นแล้ว ยังพูดมุสาทั้งที่รู้ว่า
 “ไม่เห็น” เพราะเหตุนั้น ท่านนั้นแหละ

๑ ฉ. วิสฺสคโค.

เอว้ วุตเต โคนสามีกั พหิ กรีสฺ. โส
 “อกุขีสฺ อุปฺปาสิตฺ จตุวิสติกหาปณฺหิ
 กิ กรีสฺสามิ”ติ คามณีจหนุทฺส
 ปาทุมฺลฺสฺ ปติตฺวา “สามิ จหนุ
 โคนมฺลฺลา กหาปณฺนา ตฺยฺหเมว โหนฺตุ,
 อิมฺ จ กณฺหา”ติ อญฺเฉปี กหาปณ
 ทตฺวา ปลายิ.

ดโต ทฺติโย อาห “อัยฺ เทว มม
 ปชาปติ ปหริตฺวา กพฺภํ ปาเตสฺ”ติ.
 “สจฺจํ จหนฺทา”ติ. “สุณฺหาหิ มหาราชฺา”ติ.
 จหนฺโท สพฺพํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ.
 อถ นํ ราชฺา “กิ ปน ตฺวํ เอตฺส
 ปชาปติ ปหริตฺวา กพฺภํ ปาเตสฺ”ติ
 ปุจฺฉิ. “น ปาเตมิ เทว”ติ. “อมฺโภ
 สกฺขิสฺสสิ ตฺวํ อิมิณา ปหริตฺวา
 กพฺภสฺส ปาติตฺมาวํ ภาเวตฺนุ”ติ. “น

เป็นผู้ประกอบการ (ตัวการ) จึงควัก
 หนี้ตาทั้งสองของบุรุษนี้ และของภรรยา
 เขา ท่านเองจึงให้เงิน ๒๔ กหาปณะ
 เป็นมูลค่าโค”.

เมื่อพระราชารัสอย่างนี้แล้ว พวก
 ราชบุรุษก็ขับเจ้าของโคออกไปภายนอก.
 เจ้าของโคนั้นคิดว่า “เราจะทำอะไรด้วย
 เงิน ๒๔ กหาปณะ ในเมื่อนั้นตาทั้งสอง
 ถูกควักแล้ว” หมอบลงแทบเท้าพราหมณ์-
 คามณีจันท์กล่าวว่า “ คามณีจันท์ผู้เป็น
 นาย เงินกหาปณะที่เป็นมูลค่าโค จึงเป็น
 ของท่านเกิด, อนึ่ง ท่านจงถือเอากหาปณะ
 เหล่านี้ไป” ได้ให้กหาปณะแม่เหล้าอื่น
 แล้วหนีไป.

ต่อจากนั้น โจทก์คนที่ ๒ กล่าวฟ้อง
 ว่า “ข้าแต่สมมติเทพ คามณีจันท์พราหมณ์
 นี้ ติภรรยาของข้าพระพุทธเจ้า ให้กรรม
 ทัณฑ์ไป”. พระราชารัสถามว่า
 “จันท์พราหมณ์จริงหรือ”. จันท์พราหมณ์
 กราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า ขอ
 พระองค์จงทรงสดับฟัง”. จันท์พราหมณ์
 ได้กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดอย่างพิสดาร.
 ครั้งนั้น พระราชารัสถามว่า “ท่านติ

สกุโกมิ เทวา”ติ. “อิทานิ ก็ กโรสี”ติ. “ปุตฺตํ เม ลพฺฐํ วมฺหุตฺติ”ติ. “เตนหิ อมฺโหม จนฺทํ ติวํ เอตสฺส ปชาปตี ตว เภเห กริตฺวา ยทา ปุตฺตํ วิชิตฺวา โหติ, ตทา นํ เนตฺวา เอตสฺเสว เทหิ”ติ. โสปี กามณิฉนฺทสฺส ปาทมฺมุเลสุ ปตฺติตฺวา “มา เม สามิ เภหํ ภินฺทิตฺติ”ติ กหาปณฺเ ทตฺวา ปลายิ.

ภรรยาของบุรุษนี้ จนครรภ์แท้งหรือ”. ความฉันทพราหมณ์ กราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้า ไม่ได้ทำกรรม ให้แท้งไป”. พระราชาตรัสถามโจทก์ว่า “บุรุษผู้เจริญ ท่านอาจยืนยันความที่ครรภ์ ถูกความฉันทพราหมณ์ตี (จนแท้ง) ได้ หรือ”. เขากราบทูลว่า “(ขอเดชะ) ข้า พระพุทธเจ้าไม่อาจ”. พระราชาตรัสถาม ว่า “บัดนี้ เจ้าจักทำอย่างไร”. เขา กราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าควรได้ บุตร”. พระราชาตรัสว่า “จันทฺผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงนำภรรยาของบุรุษนี้ ไว้ในเรือนของท่าน จงนำนางมามอบคืน แก่บุรุษนี้ ในเวลานางคลอดบุตรแล้ว”. แม้บุรุษนั้นหมอบลงแทบเท้าของคามณี- ฉันทพราหมณ์กล่าวว่า “ข้าแต่นาย ท่านอย่าทำลายเรือนของข้าพเจ้าเลย” ได้ให้กหาปณะ แล้วหนีไป.

อตฺตติโย อากนฺตฺวา “อิมินา เม เทว ปหริตฺวา อสฺสปาโท ภินฺโน”ติ. อห. “สจฺจํ ภีร จนฺทา”ติ. “สุณฺหาหิ มหาราชา”ติ. จนฺโท ตํ ปวตฺตี วิตฺถาเรน กเถสิ. ตํ สุตฺวา

จากนั้นโจทก์คนที่ ๓ ก็มากราบทูล ฟ้องว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ความฉันท- พราหมณ์นี้ ขว้างม้าของข้าพระพุทธเจ้า ขาหัก”. พระราชาตรัสถามว่า “คามณี- จันท์ จริงอย่างนั้นหรือ”. ความฉันท-

ราชา อสุโคปกิ อาห “สจจํ กิ
 ตวํ ‘อสุสํ ปหริตฺวา นินฺตเตหิ”ติ
 กเถสิ”ติ. โส “น กเถมิ เทวา”ติ.
 โส ปุน ปุจฺฉิตฺโต “อาม กเถมิ”ติ
 อาห. ราชา จนฺทํ อามนฺเตตฺวา
 “อมฺโภ จนฺท อยํ กเถตฺวาว ‘น
 กเถมิ”ติ มุสาวาทํ วทติ, ตวํ เอตฺส
 ชิวํ ฌินฺทิตฺวา อสุสมุลํ อมุหํ
 สนฺตํ^๑ คเหตฺวา สหสฺสํ เทหิ”ติ
 อาห. อสุโคปกิ อปรเป กหาปณ
 ทตฺวา ปลายิ.

ตโต นพการปฺปฺโต “อยํ เม
 เทว ปิตุฆาตโก โจร”ติ อาห.
 “สจจํ กิ จนฺทา”ติ. “สุณฺหา
 เทวา”ติ จนฺโท ตมฺปิ การณํ
 วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ. ราชา นพการิ

พราหมณ์กราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า
 ขอพระองค์โปรดทรงสดับ” แล้วกราบทูล
 เรื่องนั้นโดยพิสดาร. พระราชาทรงสดับ
 เรื่องนั้นแล้ว จึงตรัสกับคนเลี้ยงม้าว่า
 “ได้ยินว่าท่านบอกว่า ‘ท่านจงตีมาให้
 กลับมา’ จริงหรือ”. คนเลี้ยงม้านั้น
 กราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้า
 ไม่ได้บอก”. เขาถูกพระราชาทรงซักถาม
 อีก จึงกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้า
 บอกพระเจ้าข้า”. พระราชาทรงเรียก
 จันทพราหมณ์มาตรัสว่า “จันทพราหมณ์
 ผู้เจริญ ผู้นี้พูดแล้ว พูดโกหกว่า “ไม่ได้
 พูด” ท่านจงตัดลิ้นของมันเสีย แล้วรับ
 เอาทรัพย์ของเราเป็นค่าม้า จงให้ทรัพย์
 พันหนึ่ง”. คนเลี้ยงม้าให้กหาปณะอื่นอีก
 แล้วหนีไป.

จากนั้น บุตรชายของช่างสานเสื่อ
 กราบทูลว่า “ขอเดชะคามณีจันทพราหมณ์
 นี้เป็นโจร ฆ่าบิดาของข้าพระพุทธเจ้า”.
 พระราชา ตรัสถามคามณีจันทพราหมณ์
 ว่า “จันทพราหมณ์ จริงอย่างนั้นหรือ”.

^๑ ฉ. สุนติกา.

อามนุเตตฺวา “อิทานิ ก็ กโรสี”ติ
 ปุจฺฉิ. “เทว ปีตรึ เม ลทฺฐุ
 วฏฺฐติ”ติ. “อมฺโห จนฺท อิมสฺส กิร
 ปีตรึ ลทฺฐุ วฏฺฐติ, มตฺกํ ปน น
 สกฺกา ปฺน อานตฺตุ, ตฺวํ อิมสฺส
 มาตริ อานตฺวา ตว เคเห กตฺวา
 เอตสฺส ปีตา โหสี”ติ. นพการปฺตุโต
 “มา เม สามิ มตสฺส ปีตุ เคหํ
 ภินฺทึ”ติ ความณิจนฺทสฺส กหาปณ
 ทตฺวา ปลายิ.

ความณิจนฺโท อชฺชเว ชยํ ปตฺวา
 ตฺมุจฺฉิตฺโต ราชานํ อาห “อตฺถิ เทว
 ตฺมุหํ เกหิจิ สาสนํ ปหิตํ, ตํ โว
 กเถมี”ติ. “กเถหิ จนฺทา”ติ. จนฺโท
 พุราหมณฺมาณวกานํ สาสนํ อาที
 กตฺวา ปฏฺิโลกเมเน เอกกํ กเถสิ.
 ราชานํ ปฏฺิปาฏฺิยา วิสฺขุเชสิ. กถํ.

ความณิจันทพราหมณฺ กราบทูลว่า
 “ขอเดชะ ขอพระองค์โปรดทรงสดับ”
 พลังกราบทูลเหตุเมื่อนั้น อย่างพิสดาร.
 พระราชาตรัสเรียกบุตรชายข้างเสื่อมา
 ตรัสถามว่า “บัดนี้ท่านจักทำอย่างไร”.
 เขากราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระองค์
 ควรได้บิดาคืนมา”. พระองค์ตรัสว่า
 “จันทะ ผู้เจริญ ไต่ยินว่าบุตรข้างเสื่อนี้
 ควรจะได้บิดาคืนมา, แต่ไม่มีใครสามารถ
 นำคนตายกลับมาอีกได้, ท่านจงนำ
 มารดาของเขาไว้ในเรือนของท่านแล้ว
 เป็นบิดาของเขา”. บุตรข้างเสื่อ
 กล่าววว่า “นายท่านอย่าทำลายเรือน
 ของบิดาผู้ตายของข้าพเจ้าเลย” ได้ให้
 กหาปณะแก่ความณิจันทพราหมณฺแล้ว
 หนีไป.

ความณิจันทพราหมณฺ ขณะคติใน
 วันนัคติใจนํก กราบทูลพระราชาว่า “ข้าแต่
 สมมติเทพ ข้าวซึ่งคนบางเหล่าส่งมาถึง
 พระองค์ยังมีอยู่, ข้าพระพุทธเจ้าจะทูล
 ข้าวนั้นแต่พระองค์”. พระราชาตรัสว่า
 “พราหมณฺจันทะ ท่านจงว่าไปเถิด”.
 จันทพราหมณฺ บอกข้าวของพราหมณฺ

ปจมี ดาว สาสน์ สุตวา “ปุพเพ
เตสํ วสนภูจाने เวลํ ขานิตฺวา
วสฺสนกุกฺกุฏเฐ อโหสิ, เตสํ ตสฺส
สทฺเทเน อฏฺฐาย มนฺเต กเหตุวา
สขุฌายํ กโรนฺตานญฺเวย อรุโณ
อุกฺกจฺจติ, เตเน เตสํ กหิตคหิตํ น
นสฺสติ,

อิทานิ ปน เตสํ วสนภูจाने อเวลาย
วสฺสนกุกฺกุฏเฐ อตฺถิ, โส อติรตฺติ วา
วสฺสติ อติปภาเต วา, อติรตฺติ
วสฺสนุตสฺส ตสฺส สทฺเทเน อฏฺฐาย
มนฺเต กเหตุวา นิทฺทาภิภูตา สขุฌายํ
กโรนฺตา ปุณฺ สยนฺติ, อติปภาเต
วสฺสนุตสฺส สทฺเทนุฏฺฐาย สขุฌายิตฺตุ
น ลภนฺติ, เตเน เตสํ กหิตคหิตํ น
ปญฺญาติ”ติ อาน.

มาณพเป็นเรื่องแรก กราบทูลทีละเรื่อง ๆ
ถอยหลังไปตามลำดับ. พระเจ้าอาทาส-
มุขราช ทรงวิสันหาไปตามลำดับ. ทรง
วิสันหาอย่างไร. พระเจ้าอาทาสมุขราช
ทรงสดับข่าวแรก แล้ววิสันหาว่า “ใน
ครั้งก่อนที่อยู่ของพราหมณ์มาณพเหล่านั้น
มีไก่อ้วนเวลานั้น เมื่อพราหมณ์มาณพ
เหล่านั้น ลุกขึ้นด้วยเสียงไก่อ้วนนั้น เรียน
มนต์ แล้วพากันทำการสาธยายอยู่
อรุณขึ้น(พอดี) เพราะเหตุนั้น มนต์ที่
พราหมณ์มาณพเหล่านั้นเรียนแล้ว จึง
ไม่เลื่อนหายไป,

แต่บัดนี้ ที่อยู่ของพราหมณ์มาณพ
เหล่านั้น มีไก่อ้วนไม่เป็นเวลา, มันขึ้น
ดึกเกินไปบ้าง หรือขึ้นสว่างเกินไปบ้าง,
เมื่อมันขึ้นดึกเกินไป พราหมณ์มาณพ
ลุกขึ้นเพราะเสียงไก่อ้วนนั้นเรียนมนต์ ถูก
ความหลับครอบงำทำการสาธยาย(แล้วก็)
นอนอีก, เมื่อมันขึ้นสว่างเกินไป
พราหมณ์มาณพลุกขึ้นเพราะเสียงไก่อ้ว
ไม่ได้สาธยายมนต์ เพราะเหตุนั้น มนต์
ที่พวกเขาเรียนแล้ว เรียนแล้ว จึงไม่
ปรากฏ”.

ทุดิยมิปี สุตฺวา “เต ปุพฺเพ สมณธมฺมํ กโรนฺตา กสิณปริกมฺเม ยุตฺตปฺปยุตฺตา อหฺสุ, อิทานิ ปน สมณธมฺมํ วิสขุชฺเตว อกตฺตพฺเพสุ กิจฺเจสุ ยุตฺตปฺปยุตฺตา อารามํ อฺปฺปนฺนํ ผลิตฺตานิ อฺปฺนฺนํ ทตฺวา ปิณฺฑปฺปิตฺตํ เณ มิจฺฉาชีเวน ชีวิทํ กปฺเปนฺติ, เตน เตสํ ผลิตฺตานิ อมรฺรฺรานิ ชาตานิ, สเจ ปน เต ปุพฺเพ วิย ปฺน สมณธมฺเม ยุตฺตปฺปยุตฺตา ภาวิสฺสนฺติ, ปฺน เตสํ ผลิตฺตานิ มรฺรฺรานิ ภาวิสฺสนฺติ, เต ตปฺสา ราชกฺุลานํ ปณฺชิตฺตภาวํ น ชานฺนฺติ, สมณธมฺมํ เตสํ กาคฺุ วเทหิ”ติ อาน.

ตติยํ สุตฺวา “เต นาคราชาโน อญฺจมณฺณํ กลหํ กโรนฺติ, เตน ตํ อุกกํ อาวิลํ ชาตํ, สเจ เต ปุพฺเพ วิย สมคฺคา ภาวิสฺสนฺติ, ปฺน ปสนฺนํ อุกกํ ภาวิสฺสตี”ติ อาน.

เมื่อทรงสดับเรื่องที่ ๒ แล้ว จึงทรง วิสัชนาว่า “ในครั้งก่อนดาบสเหล่านั้น เมื่อบำเพ็ญสมณธรรม ต่างประกอบการ ขวนขวาย ในกสิณปริกรรม, แต่บัดนี้ ดาบสเหล่านั้น ได้ละเลิกสมณธรรม ประกอบชวนขวาย ในกิจไม่ควรทำให้ ผลไม้น้อยใหญ่ที่เกิดในอารามแก่อุปัฏฐาก เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ คือการใช้ข้าวสุก แลกข้าวสุก เพราะเหตุนั้น ผลไม้น้อย- ใหญ่ของดาบสเหล่านั้น จึงมีรสไม่อร่อย, แต่ถ้าดาบสเหล่านั้น จะเป็นผู้ประกอบ ขวนขวายในสมณธรรม เหมือนครั้งก่อน อีก, ผลไม้น้อยใหญ่ของท่านจะมีรสอร่อย อีก, ดาบสเหล่านั้น ไม่รู้ข้อที่ราชตระกูล เป็นบัณฑิต, ท่านจงบอกดาบสเหล่านั้น ให้บำเพ็ญสมณธรรมเกิด”.

เมื่อทรงสดับเรื่องที่ ๓ แล้วจึงทรง วิสัชนาว่า “พญานาคเหล่านั้น ทำการ ทะเลาะซึ่งกันและกันอยู่, เพราะเหตุนั้น น้ำนั้นจึงขุ่นมัว, ถ้าพญานาคเหล่านั้น จักเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เหมือนครั้งก่อน, น้ำก็จักใสสะอาดอีก”. (ครั้นทรงวิสัชนา เรื่องที่ ๓ จบลงแล้ว).

จตุตถํ สุตวา “สา รุกขเทวดา
 ปุพฺเพ อฏฺวิยํ ปฏิปนฺเน มนุสฺเส รุกฺขติ,
 ตสฺมา นานปฺปการํ พฺลิกมฺมํ ลภติ,
 อิทานิ ปน อารกฺขํ น กโรติ,
 ตสฺมา พฺลิกมฺมํ น ลภติ, สเจ
 ปุพฺเพ วีย อารกฺขํ กริสฺสติ, ปฺน
 ลภกฺคปฺตตฺตา ภวิสฺสติ, สา รณฺโณ
 ปณฺหิตฺตวา น ชานาติ, ตสฺมา อฏฺวิ
 อารุหมนุสฺसानํ รุกฺขิตฺตํ วเทหิ”ติ อาห.

ปณฺจมํ สุตวา “ตสมิ วมฺมิกปาเท
 นิสิตฺตวา โส ติตฺติโร มนาปํ วสฺสติ,
 ตสฺส เหฏฺฐา มหนฺตํ นิธิกฺมฺภิ อตฺถิ,
 ตํ อุกฺกฺริตฺวา ตวํ คณฺหาหิ”ติ อาห.

ณฺฎจํ สุตวา “ยสฺส รุกฺขสฺส มฺล
 โส มิโค ตินฺหานิ ขาทิตฺตํ สกฺโกติ,
 ตสฺส รุกฺขสฺส อฺปฺริ มหนฺตํ ภมฺมรฺช
 อตฺถิ, โส มรฺชฺมฺภิเตสฺส ตินฺเนสฺส ปฺลฺกฺโข
 อณฺณานิ ขาทิตฺตํ น สกฺโกติ, ตวํ ตํ
 มรฺชฺปฏฺลํ หริตฺวา อคฺคมรฺชํ อมฺหากํ

(เมื่อ) ทรงสดับเรื่องที่ ๔ แล้ว จึง
 ทรงวิสันหาว่า “ในครั้งก่อนรุกขเทวดา
 นั้น รักษามนุษย์เดินทางไปในดง, เพราะ
 เหตุนั้น จึงได้พลีกรรมต่าง ๆ, แต่บัดนี้
 รุกขเทวดานั้น ไม่ทำการอารักขา, เพราะ
 เหตุนั้น จึงไม่ได้พลีกรรม, ถ้าจักทำการ
 อารักขาเหมือนครั้งก่อน, รุกขเทวดา
 จักมีลาภมากอีก, รุกขเทวดานั้น คงไม่รู้
 ว่าพระราชาก็เป็นบัณฑิต, เพราะเหตุนั้น
 ท่านจงบอกรุกขเทวดา ให้รักษามนุษย์
 ผู้เข้าดง”.

(เมื่อ) ทรงสดับเรื่องที่ ๕ แล้ว จึง
 ทรงวิสันหาว่า “นกกระทานั้นจับที่
 จอมปลวกนั้นอยู่สบายใจ ภายใต้ออมปลวก
 นั้น มีขุมทรัพย์ใหญ่, ท่านจงไปขุดเอา
 ทรัพย์นั้นมาเก็บไว้”.

เมื่อทรงสดับเรื่องที่ ๖ แล้ว จึงทรง
 วิสันหาว่า “เนื้อตัวนั้น สามารถกินหญ้า
 ได้ที่โคนต้นไม้ใด เบื้องบนต้นไม้นั้นมี
 รวงผึ้งใหญ่ เนื้อมีความโลภในหญ้าที่ชุ่ม
 ด้วยน้ำผึ้ง จึงไม่สามารถกินหญ้าอื่น,
 ท่านจงไปนำเอารวงผึ้งนั้นมา ส่งน้ำผึ้ง

ปหิณิตวา^๑ ตโต เสสํ อุตตนา ที่มีรสเลิศมาให้เรา เหลือจากนั้นจึง
ปรีฏญชาหิ^๒ติ อาห. บริโภคเองเกิด”.

สตุตมํ สุตวา “ยสฺมี วมฺมิเก โส
สบุโป วสติ, ตสฺส เหฏฺฐา มหตี
นิฏฺฐุมฺภี อตุฏฺฐิ โส ตํ รกฺขมาโน
วสนฺโต นิฏฺฆมนกาลเ ชนโลภเณ สรีริ
สิถิลํ กตฺวา ลกฺคนฺโต นิฏฺฆมติ,
โคจริ คเหตุวา ชนสิเนเหเน อลฺกคนฺโตว
เวเคน สหสา ปวิสติ, ตํ นิฏฺฐุมฺภี
อุทฺทริตฺวา ตฺวํ กณฺหาหิ^๒ติ อาห.

เมื่อทรงสดับเรื่องที่ ๗ แล้ว จึงทรง
วิสันนาว่า “ภายใต้จอมปลวกซึ่งงูอาศัย
อยู่ มีขุมทรัพย์ใหญ่ มั่นรักษาขุมทรัพย์
นั้นอยู่ เวลาออกไปหากิน ทำสรีระให้
หย่อนเพราะความโลภในทรัพย์ จึงติดขัด
ออกไป, ไปเที่ยวจับเหยื่อกินแล้ว ไม่มี
ความติดขัดเลย เข้าไปได้โดยเร็วพลัน
เพราะมีความห่วงใยทรัพย์, ท่านจงไปขุด
เอาทรัพย์นั้นมาครอบครองไว้เถิด”.

อฏฺฐมํ สุตวา “ตสฺสา ตรุณิตฺตียา
สามิกสฺส จ มาตาปิตฺตุนญจ วสนคามานํ
อนฺตเร เอกสฺมี คาเม ชาโร อตุฏฺฐิ,
สา ตํ สริตฺวา ตสฺมี สิเนเหเน
สามิกสฺส เกเห วสิตุํ อสฺกโกนฺตี
'มาตาปิตโร ปสฺสิสฺสามี'ติ กตา,^๒
ชารสฺส เกเห กติปาหํ วสิตฺวา
มาตาปิตฺตุนํ เกหํ กจฺจติ, ตตฺถ
กติปาหํ วสิตฺวา ปุณฺ ชารํ สริตฺวา
'สามิกสฺส เกหํ คมิสฺสามี'ติ ปุณ

(เมื่อ) ทรงสดับเรื่องที่ ๘ แล้ว จึง
ทรงวิสันนาว่า “มีชายชู้ในบ้าน
แห่งหนึ่ง ระหว่างบ้านเป็นที่อยู่ของสามี
และของมารดาบิดา ของหญิงรุ่นสาวนั้น
นางคิดถึงชายชู้นั้น เพราะความเสแสร้งหา
อาลัยในชายชู้นั้น ไม่สามารถจะอยู่ที่
เรือนของสามีได้ จึงบอกว่า ‘จะเยี่ยม
มารดาบิดา’ แล้วก็ไป, นางอยู่ที่บ้าน
ของชายชู้ได้ ๒-๓ วัน แล้วกลับเรือน
มารดาบิดา, ครั้นอยู่ที่เรือนมารดาบิดา

^๑ น. ปหิณ.

^๒ น. อิทํ น ทิสฺสตี.

ซารสเสว เกหิ กจจติ, ตสสา
 อิตติยา ราชนิ อตติภาว อัจจิตติวา
 'สามิกสเสว กิร เคเห วสตุ, สเจ ตัง
 ราชา คณหาเปติ, ชีวิตัง เต นตติ,
 อปฺปมาทัง กาคัง วฏฏตี'ติ ตสสา
 กเถहि'ติ อาห.

นั้นได้ ๒-๓ วัน คิดถึงชายชู้ก็
 กล่าวว่า 'ฉันจะไปบ้านสามี' แล้วก็ไป
 บ้านชายชู้ตามเดิมอีก, (ดูกรคามณีจันท)
 ท่านจงไปชี้แจงกับหญิงสาวนั้นว่า มี
 พระราชาอยู่ แล้วแจ้งแก่นางว่า ได้ยินว่า
 หญิงสาวผู้นี้ จงอยู่ในบ้านของสามีเท่านั้น
 ถ้าฝ่าฝืน พระราชาจะให้ราชบุรุษจับ
 ไปลงโทษ นางจะไม่มีชีวิตอยู่ ควร
 ทำความไม่ประมาท".

นวมํ สุตวา "สา คณิกา ปุพฺเพ
 เอกสฺส หตฺถโต ภาตี คเหตฺวา ตัง
 อธิวาเสตฺวา^๑ อณฺณสฺส หตฺถโต น
 คณฺหาติ, เตนฺสฺสา ปุพฺเพ ภาตี พุ
 อฺปฺปชฺชติ, อิทานิ ปน อตฺตโน ฐมฺมตัง
 วิชฺชชฺเตวา เอกสฺส หตฺถโต คหิตัง
 อชฺชราเปตฺวา อณฺณสฺส หตฺถโต
 คณฺหาติ, ปุริมสฺส โอกาสํ อกฺตฺวา
 ปจฺจิมกสฺส กโรติ, เตนฺสฺสา ภาตี น
 อฺปฺปชฺชติ, น เกจิ นํ อฺปฺปสฺส กมนฺติ,
 สเจ อตฺตโน ฐมฺมตาย^๒ จสฺสติ,
 ปุพฺเพ สทิสาว ภาวิสฺสติ, อตฺตโน
 ฐมฺเม จาตุมฺสฺสา กเถहि'ติ อาห.

(เมื่อ) ทรงสดับเรื่องที่ ๔ แล้ว จึง
 วิสัชนาว่า "หญิงแพศยานั้น ในกาลก่อน
 ได้รับค่าจ้างจากมือบุรุษคนหนึ่ง ให้บุรุษ
 คนนั้นอยู่ร่วมไม่รับ(เงินค่าจ้าง) จากมือ
 บุรุษคนอื่น เพราะเหตุนั้นในครั้งก่อน
 ค่าจ้างจึงเกิดขึ้นมากแก่หญิงแพศยานั้น,
 แต่ในบัดนี้ นางละเลิกธรรมเนียมของตน
 ไม่ชำระค่าจ้างที่รับจากมือบุรุษคนหนึ่ง
 ให้เสร็จไปก่อน ไปรับจากมือบุรุษคนอื่น,
 ไม่ให้โอกาสแก่คนมาก่อน ทำโอกาสให้
 แก่คนมาทีหลัง, เพราะเหตุนั้น ค่าจ้าง
 จึงไม่เกิดขึ้นแก่นางนั้น, คนบางพวกไม่
 เข้าหานาง, ถ้าว่านางจะมั่นอยู่ตาม

^๑ น. อชฺชราเปตฺวา.

^๒ น. ฐมฺเม.

ธรรมเนียมของตนไשר, นางจักเป็น
เช่นครั้งก่อนทีเดียว, ท่านจงบอกนาง
ให้ตั้งอยู่ในธรรมเนียมของตนเถิด”.

ทสมิ สุตฺวา “โส คามโกชโก
ปฺพุเพ ฐมฺเมน สเมน อฏฺฐิ วิจิฉินิ
เตน มนุสฺसानํ ปิโย อโหสิ มนาโป,
สมฺปิยามานา จสฺส มนุสฺสา
พฺพุณฺณาการํ อาหริสฺสุ, เตน อภิรุโป
ธนฺวา ยสฺสมฺปนฺโน อโหสิ, อิทานิ
ปนํ ลมฺพจจิตฺตโก^๑ หุตฺวา อฐมฺเมน
อฏฺฐิ วิจิฉินิตฺติ, เตน ทุคฺคโต กปฺโถ
หุตฺวา ปณฺฑุโรเคน อภิภูโต, สเจ
ปฺพุเพ วिय ฐมฺเมน อฏฺฐิ วิจิฉินิสฺสตี,
ปนํ ปฺพุพฺสทิสฺโส ภวิสฺสตี, โส รณฺโถ
อดฺธิภาวํ น ชานาตี, ฐมฺเมน อฏฺฐิ
วิจิฉินิตฺตมฺสฺส กเถหิ”ติ อาห. อิติ
โส คามณิจนฺโท อิมานิ เอตฺตกา
นิ สาสนาณิ รณฺโถ อาโรเจสิ. ราชา
อดฺดโน ปญฺญา ย สพฺพพานิปี ตา
นิ ปญฺหานิ สพฺพญฺญพฺพุโร วिय พฺยากริตฺวา
คามณิจนฺทสฺส พฺพุณฺํ ทตฺวา ตสฺส

(เมื่อ) ทรงสดับเรื่องที่ ๑๐ แล้ว จึง
ทรงวิสันหาว่า “นายบ้านนั้น ในครั้ง
ก่อน วิจิฉัยอรรถกถิตฺตธรรมสมาเสมอ
เพราะเหตุนั้น จึงเป็นที่รักที่ชอบใจของ
มนุษย์ทั้งหลาย, ก็พวกมนุษย์ที่มีความ
รักได้นำเอาเครื่องบรรณาการเป็นอันมาก
มาให้แก่นายบ้านนั้น เพราะเหตุนั้น
นายบ้านจึงมีรูปร่าง มีทรัพย์สมบัติ
เพียบพร้อมด้วยเกียรติยศ, แต่บัดนี้ เขา
รับสินบน วิจิฉัยอรรถกถิตฺตไม่ยุติธรรม,
เพราะเหตุนั้น เขาจึงลำบากยากจนเป็น
โรคผอมเหลือง, ถ้าว่า นายบ้านจักวิจิฉัย
อรรถกถิตฺต ด้วยความยุติธรรม เหมือนครั้ง
ก่อนไשר, เขาก็จะเป็นเช่นครั้งก่อน, เขา
ไม่รู้ข้อที่พระราชามิอยู่, (ดูกรคามณีจันท์)
ท่านจงบอกนายบ้านให้วิจิฉัยอรรถกถิตฺต
ด้วยความยุติธรรมเถิด”. คามณีจันท์-
พราหมณ์ กราบทูลข่าวประมาณเท่านี้

^๑ ฉ. ลมฺพจจิตฺตโก.

วสนคาม์ พุรหมุเทยย์ กตฺวา ตสฺเสว
ทตฺวา อุกฺโขเชสิ.

เหล่านี้ แต่พระราชาดำรงประการฉะนี้
แล้ว. พระราชาทรงพยากรณ์ปัญหา
เหล่านั้นแม้ทั้งหมด ด้วยพระปัญญาของ
พระองค์ เหมือนพระสัพพัญญูพุทธเจ้า
ฉะนั้น ได้พระราชทานทรัพย์เป็นอันมาก
แก่คามณีจันทพราหมณ์ และพระราชทาน
บ้านให้อยู่เป็นกรรมสิทธิ์ แก่คามณีจันท-
พราหมณ์นั้นด้วย แล้วทรงส่งกลับไป.

โส นครา นิภูขมิตฺวา โปธิสตุเตน
ทินฺนํ สาสนํ พุราหุมนฺมาณฺวากานญจ
ตาปฺसानํ นาคราชสฺส รุกฺขเทวตาย
จ อาโรเจตฺวา จิตฺติรสฺส นิสินฺนญ-
จานโต นิธิ คเหตุวา มิคฺสส
ติณฺชาทนฺนุจฺจานํ รุกฺขโต ฆมฺมมฺหํ
คเหตุวา รมฺปิโย มฺหํ เปเสตฺวา สปฺปสฺส
วสนฺนุจฺจานํ วมฺมิกํ ภันฺทิตฺวา^๑ นิธิ
คเหตุวา ตฺรฺณิตฺติยา จ คณฺนิกาย จ
คามโฆชกสฺส จ รมฺปิโย กถิตฺตินิยาเมเนว
สาสนํ อาโรเจตฺวา มหฺนฺเตน ยเสน
อตฺตโน คามํ คนฺตฺวา ยาวตฺยาถกํ
จตฺวา ยถากมฺมํ คโต. อาทาสฺมุข-

คามณีจันทพราหมณ์ ออกไปจาก
พระนคร แล้วก็บอกข่าวสาสน์ ที่พระเจ้า
อาทาสมุขราชโพธิสัตว์ประทาน แก่
พราหมณ์มานพ พระดาบส พญานาค
และรุกขเทวดา แล้วไปเอาทรัพย์จาก
สถานที่นกกกระทาเกาะ เอารวงผึ้งจาก
ต้นไม้ ในสถานที่เนื้อกินหญ้า แล้วส่ง
น้ำผึ้งไปถวายพระราชาท่าลายจอมปลวก
ในสถานที่อยู่ของงู ยึดทรัพย์ไว้แล้วบอก
ข่าวสาสน์กับหญิงสาวรุ่น หญิงแพศยา
และนายบ้าน ตามพระราชดำรัสของ
พระราชชา ทุกประการ แล้วกลับบ้าน
ของตน ด้วยยศอันยิ่งใหญ่ ดำรงชีพอยู่

อรรถกถาชาดก บ.ท. ๑๐-๘

^๑ น. ขมิตฺวา.

ราชาปี ทานาทีนิ ปุณฺณานิ กตฺวา
ชีวิตปริโยसानะ สกฺคปท^๑ ปุเรนฺโต
คโต.

ตลอดอายุขัย แล้วก็ไปตามยถากรรม.
แม้พระเจ้าอาทาสุมุขราช ทรงบำเพ็ญ
บุญมีทานเป็นต้น ทรงบำเพ็ญทางสวรรค์
แล้วเสด็จไป (สู่สวรรค์) ในที่สุดแห่ง
พระชนมชีพ.

สตฺถา “น ภิกฺขเว ตถาคโต
อิทาเนว มหาปญฺโญ, ปุพฺพเปปี มหา-
ปญฺโญเยวา”ติ วุตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ
อาหริตฺวา สจฺจจาณี ปกาเสตฺวา ชาตกํ
สโมธานะสิ. สจฺจปริโยसानะ พหุ
โสตาปนฺนา สกฺทาคามีโน อนาคามีโน
อรหฺนฺโต อหะสุ. “ตทา คามณฺิฉนฺโท
อานนฺโท อโหสิ, อาทาสุมุขมหาราชา
ปน อหฺมวา”ติ.

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย
ตถาคตมีปัญญามาก ในบัดนี้เท่านั้น
หามีได้, แม้ในครั้งก่อนก็มีปัญญามาก
เหมือนกัน” ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนา
นี้มา จึงทรงประกาศสังฆกรรม ประชุม
ชาดก. ในที่สุดแห่งสังฆกรรม ภิกษุเป็น
อันมากได้เป็นพระโสตาบันบ้าง เป็นพระ
สกทาคามีบ้าง เป็นพระอนาคามี บ้าง
และเป็นพระอรหันต์บ้าง. “คามณีฉันท-
พราหมณ์ครั้งนั้นได้เป็นอานนท์, ส่วน
พระเจ้าอาทาสุมุขราช ได้เป็นเราเอง”.

คามณีฉนฺทชาตกาวณฺณนา สตฺตมา.

พรรณนาคามณีฉนฺทชาตก ที่ ๗ จบ.

^๑ น. สกคปุรี.